Drift og vedlikehold
Fagressurs Drift og vedlikehold
Teknisk planlegging nord
30. januar 2025

Statens vegvesen

Høringsutgave

Konsekvensutredning kulturarv

Rv. 9 Frøysnes

Jon Olav Upsal, Staters vegvesen

DOKUMENTINFORMASJON	
Rapporttittel:	Rv9 Frøysnes Konsekvensutredning kulturarv
Dato:	30. januar 2025
Oppdragsgiver:	Statens vegvesen, Plan og utbygging sør
Planmyndighet:	Bygland kommune
Utarbeidet av:	Tom André Edvardsen

Forsidefoto: Jordet nordøst på Frøysnes, med Nedgarden i det fjerne. Foto: Jon Olav Upsal, Statens vegvesen.

FORORD

Denne temarapporten er utarbeidet som en del av detaljregulering med konsekvensutredning for Rv. 9 Frøysnes i Bygland kommune. Konsekvensutredningen er utført etter metoden beskrevet i Statens vegvesen håndbok: V712 Konsekvensanalyser (versjon 2018, oppdatert 2021).

Rapporten tar for seg tema kulturarv. Tiltakshaver og ansvarlig for utredningen er Statens vegvesen. Temarapporten dokumenterer registreringer og verdivurderinger for temaet og vurderer konsekvensene av aktuelt utbyggingsalternativ gjennom Frøysnes.

Bakgrunnen for kravet om konsekvensutredning er at det i området ligger kjente kulturminner som inngår i kulturmiljøer med stor tidsdybde. Kulturminnene er sårbare og kan være utsatt for direkte og indirekte påvirkning som en følge av tiltaket.

For Statens vegvesens detaljregulering av Rv. 9 Frøysnes er Sigurd Wiberg prosjektleder. Planleggingsledere er Jon Olav Upsal og Turid Hagelia Korshavn. Utreder for fagtema kulturarv er arkeolog Tom André Edvardsen.

Rapporten er tilgjengelig på Statens vegvesens nettside www.vegvesen.no, under Veiprosjekter, Rv9 Frøysnes.

Januar 2025

Bodø

Innhold

Innhold 3
0. Sammendrag 6
0.1. Utredning og kunnskapsgrunnlag 6
0.2. Konsekvensanalyse 7
0.3. Konsekvenser i anleggsperioden 9
0.4. Vurderinger etter særlovverk, retningslinjer etc. 10
0.5. Skadereduserende tiltak og miljøoppfølging 10
1. Bakgrunn og utredningskrav 11
1.1. Bakgrunn for planarbeidet 11
1.2. Overordnede mål og føringer for fagtema kulturarv 13
1.3. Utredningskrav 15
2. Metode 16
2.1. Temadefinisjon 16
2.2. Metodens tre trinn 17
2.2.1. Trinn 1: Vurdering av konsekvens for delområder 18
2.2.2. Trinn 2: Konsekvens av alternativer 22
3. Utredningsalternativ og tiltaksbeskrivelse 23
3.1. Planområdet 23
3.2. 0-alternativet – referansealternativet 23
3.3. Utbyggingsalternativet 24
3.2.1 Vegstandard 24
3.2.2 Planlagt tiltak 24
3.4. Permanente masselager 26
4. Kunnskapsgrunnlag og delområder 27
4.1. Generell beskrivelse 27
4.2. Kunnskapskilder 28
4.3. Influensområde 30
4.4. Delområder 31
5. Kulturhistorisk bakgrunn 32
6. Bygningsmiljø 39
6.1. Nordigard 41

6.2. Lisje Nedgarden/Høgtun ... 46
6.3. Nedgarden ... 48
6.4. Oppigard/Sonnenberg ... 51
6.5. Storrvodden ... 54
6.6. Haugevodd ... 59
6.7. Solbakk ... 60
6.8. Sollid ... 61
6.9. Skolehuset ... 63
6.10. Vrålstad ... 65
6.11. Hagan ... 66
6.12. «Plasset» ... 67
7. Kulturminner ... 68
7.1. Automatisk fredete kulturminner ... 68
7.2. Kulturminner uten vern ... 76
7.3. Kulturminner med uavklart vernestatus ... 82
7.4. Løsfunn ... 83
8. Verdi, påvirkning og konsekvens for delområder ... 85
8.1. Delområde KL 1 Frøysnes ... 87
8.1.1. Kulturminner og bygninger i delområdet ... 88
8.1.2. Påvirkning ... 88
8.2. Delområde KL 2 Setesdalsvegen ... 90
8.2.1. Kulturminner i delområdet ... 90
8.2.2. Påvirkning ... 90
8.3. Delområde KM 1 Nordigard ... 92
8.3.1. Kulturminner og bygninger i delområdet ... 92
8.3.2. Påvirkning ... 93
8.4. Delområde KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden ... 95
8.4.1. Kulturminner og bygninger i delområdet ... 95
8.4.2. Påvirkning ... 96
8.5. Delområde KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen ... 98
8.5.1. Kulturminner og bygninger i delområdet ... 98
8.5.2. Påvirkning ... 100

8.6. Delområde KM 4 Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset 102
8.6.1. Kulturminner og bygninger i delområdet 102
8.6.2. Påvirkning 103
8.7. Delområde KM 5 Toptenes – Frøysnes brygge 105
8.7.1. Kulturminner i delområdet 105
8.7.2. Påvirkning 106
9. Konsekvens av utbyggingsalternativet 108
9.1. Sammenstilling av konsekvenser 109
9.2. Konsekvenser i anleggsperioden 110
9.3. Vurdering av permanente masselager 110
9.4. Usikkerhet 110
9.5. Vurderinger etter særlovverk, retningslinjer etc. 110
10. Skadereduserende tiltak 112
10.1. Skadereduserende tiltak i anleggsfasen 114
10.2. Skadereduserende tiltak i permanent situasjon 114
11. Miljøoppfølging 115
12. Referanser 116
12.1. Skriftlige kilder 116
12.1.1. Litteratur 116
12.1.2. Offentlige dokumenter, planer og rapporter 117
12.1.3. Lovtekster 118
12.2. Digitale kilder 119
12.3. Lisenser for kreditering 119

0. Sammendrag

Vegprosjektet Rv9 Frøysnes er en detaljregulering som omfatter breddeutvidelse, utbedringer av kurvatur, og tilpasning av sideterreng over en strekning på ca. 4,2 km i Setesdalen i Bygland kommune. Som en vesentlig del av planarbeidet er det gjort vurderinger av ulike linjeføringer gjennom bygda Frøysnes, over en strekning på ca. 1,1 km nord i planområdet.

Grenda Frøysnes har en rikholdig gårdshistorie og har et kulturhistorisk landskap bestående av et komplekst bygningsmiljø og kulturminner med stor tidsdybde. Det ble derfor vurdert at planen utløste krav til konsekvensutredning for tema kulturarv.

0.1. Utredning og kunnskapsgrunnlag

Analyse-/influensområdet tilsvarer varslet planområde for detaljreguleringen i vest. I øst er influensområdet vurdert til å strekke seg til litt ut i fjorden. Tiltaket er vurdert til å kunne påvirke opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet slik det fremstår sett fra båt. Planområdet og analyseområdet er vist med stiplete linjer i figur 0-1 og 1-1.

Kunnskapsgrunnlaget som er brukt for denne konsekvensutredningen er registrerte kulturminner i relevante databaser og skriftlige kilder, herav planer og utredninger som omhandler områdets arkeologi, bygningsmiljø og kulturhistorie. Tidligere utført konsekvensanalyse for området (Booth et al 2005), har vært en særlig viktig kunnskapskilde. I tillegg tas det utgangspunkt i relevante innspill fra kulturminneforvaltningen. Fagutreder har befart planområdet våren 2024, hvor bygningsmiljøet og kulturlandskapet ble viet særlig oppmerksomhet, og ble vist rundt på de eldste gårdene av grunneier Øystein Frøysnes.

Fagtema kulturarv, som definert i *V712 – Konsekvensanalyser* (Statens vegvesen 2021), omfatter fysiske og materielle spor etter menneskers virksomhet gjennom historien i form av kulturminner, kulturmiljøer og kulturhistoriske landskap. Begrepet kulturarv omfatter i denne rapporten automatisk fredete kulturminner, nyere tids kulturminner, kulturmiljøer og kulturhistoriske landskap.

De kjente registreringene på Frøysnes omfatter både automatisk fredete kulturminner, kulturminner med uavklart status, og nyere tids kulturminner.

Kulturminneloven §9 fastslår at ved planlegging av offentlige og større private tiltak plikter den ansvarlige leder eller det ansvarlige forvaltningsorgan å avklare forholdet til automatisk fredete kulturminner i planleggingen. Der kunnskapsgrunnlaget vurderes som for dårlig til å gjøre kulturminnefaglig forsvarlige vurderinger, skal det gjennomføres nødvendige registreringer etter kulturminner. Regional kulturminneforvaltning ved Agder fylkeskommune har derfor i 2024 gjennomført registreringer av kulturminner innenfor varslet planområde.

0.2. Konsekvensanalyse

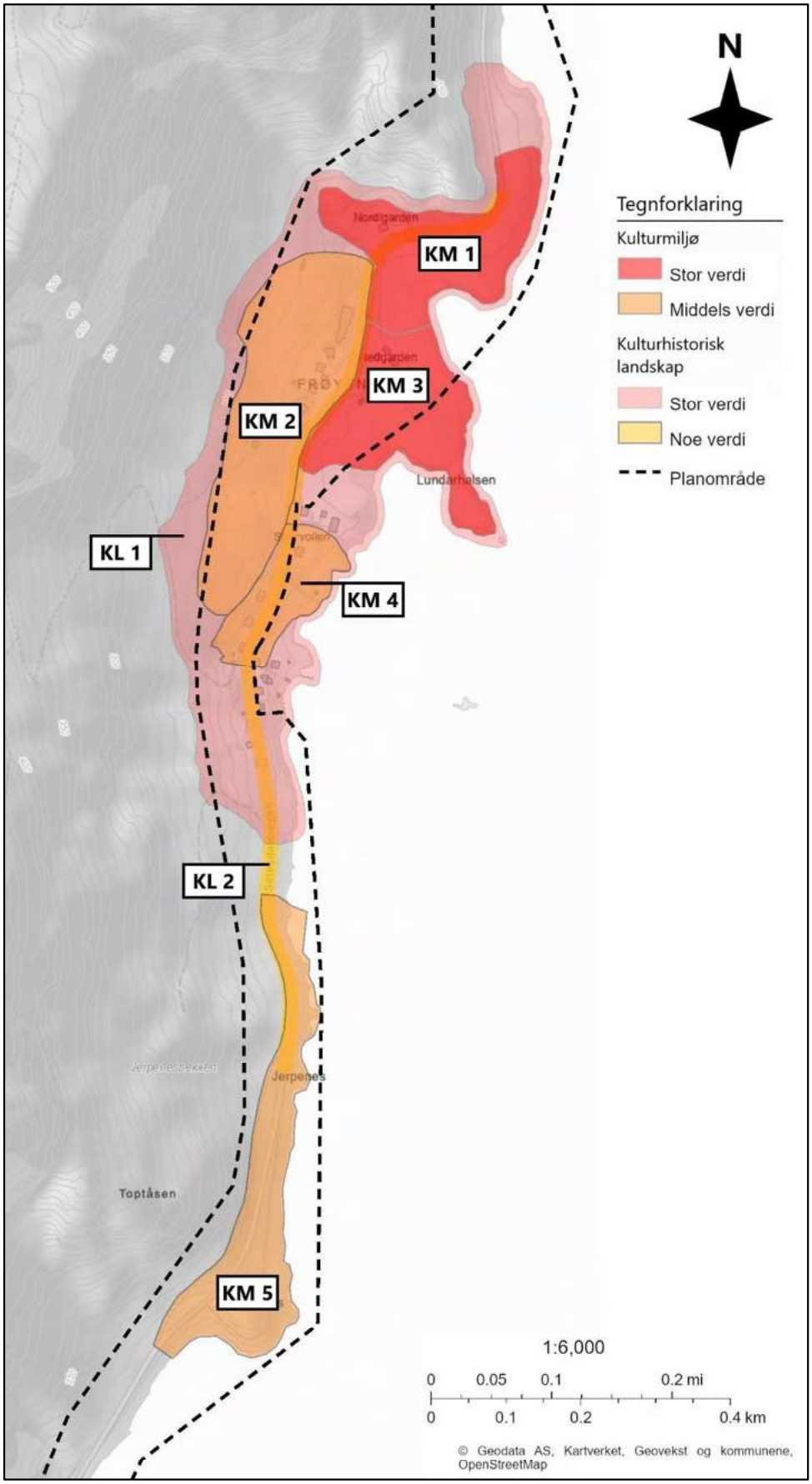

Figur 0-1: Verdikart for analyseområdet.

Delområder	Vurdering	Verdi
Landskapsnivå		
KL 1 – Frøysnes	Område der de historiske relasjonene i landskapet er fremtredende. Helhetlig sammenhengende kulturlandskap.	Stor
KL 2 – Setesdalsvegen	Infrastruktur. Kulturhistorisk verdi ligger ikke i kjørebanen, men i plasseringen, dimensjoneringen og tilpasningene i sideterrenget. Traséen følger den opprinnelige fra 1842. Er delvis ødelagt av moderne utbygging.	Noe
Kulturmiljønivå		
KM 1 – Nordigard	Gårdsmiljø hvor det inngår et bygningsmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning, automatisk fredete kulturminner av regional og nasjonal verdi, og som er knyttet til regionalt historiske personer.	Stor
KM 2 – Oppigard og Lisje Nedgarden	Gårdsmiljø hvor det inngår et bygningsmiljø som er knyttet til regionalt historiske personer.	Middels
KM 3 – Nedgarden med Lundarhalsen	Gårdsmiljø hvor det inngår et helhetlig bygningsmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning, og flere automatisk fredete kulturminner av regional og nasjonal verdi.	Stor
KM 4 – Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset	Bygningsmiljø bestående av bygninger med arkitekturhistorisk betydning, og er knyttet til lokalt historiske personer.	Middels
KM 5 – Toptenes - Frøysnes brygge	Infrastruktur. Teknisk-industrielt kulturmiljø som består av tre generasjoner hovedveier og et kaianlegg.	Middels

Tabell 0-1: Tabell som viser delområdene og deres verdi.

Delområder	0-alternativet	Utbyggingsalternativet
Delområde KL 1 Frøysnes	0	---
Delområde KL 2 Setesdalsvegen	0	-
Delområde KM 1 Nordigard	0	---
Delområde KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden	0	-
Delområde KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen	0	---
Delområde KM 4 Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset	0	- -
Delområde KM 5 Toptenes – Frøysnes brygge	0	- -
Konsekvensgrad for helt utbyggingsalternativ	0	**Stor negativ**
Samlet vurdering	Best pga. ingen påvirkning	Tiltaket medfører tap av flere kulturminner med høy verdi, og vesentlig endring av det kulturhistoriske landskapet.
Rangering	1	2

Tabell 0-2: Sammenstilling av konsekvens for tema kulturarv.

Tabellen over viser konsekvenser for de ulike delområdene for tema kulturarv. Tabellen viser også samlet konsekvensvurdering for utbyggingsalternativet samt rangering. Utbyggingsalternativet har negativ påvirkning på kulturmiljøene og det kulturhistoriske landskapet, så 0-alternativet kommer best ut i rangeringen.

Utbyggingsalternativet medfører varige og vesentlige endringer av det kulturhistoriske landskapet. Tiltaket innebærer også direkte konflikt med automatisk fredede kulturminner med høy kunnskapsverdi og med nyere tids kulturminner med høy opplevelsesverdi.

0.3. Konsekvenser i anleggsperioden

Ved anleggsarbeid kan kulturminner som ligger i nærføring til anleggsarbeidet bli skadet. Slike skader er vanligvis irreversible og medfører tap av kunnskaps-, opplevelses- og/eller bruksverdi.

Anleggsperioden kan medføre store negative konsekvenser for kulturminner og kulturmiljøer, ved direkte skade eller ved indirekte påvirkning gjennom forandring av kulturlandskapet. Dette er aktuelt for anleggsarbeid i alle delområdene.

0.4. Vurderinger etter særlovverk, retningslinjer etc.

Kulturminneloven forbyr inngrep i automatisk fredete kulturminner. Dette innebærer forbud mot å sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme slike kulturminner eller fremkalle fare for at det kan skje (kulturminneloven §3). Regional kulturminneforvaltning ved fylkeskommunen har myndighet til å dispensere fra kulturminnelovens bestemmelser og frigi kulturminner.

Kulturminneloven §9 fastslår at ved planlegging av offentlige og større private tiltak plikter den ansvarlige leder eller det ansvarlige forvaltningsorgan å avklare forholdet til automatisk fredete kulturminner i planleggingen. Der kunnskapsgrunnlaget vurderes som for dårlig til å gjøre kulturminnefaglig forsvarlige vurderinger, skal det gjennomføres nødvendige registreringer etter kulturminner. Regional kulturminneforvaltning ved Agder fylkeskommune har derfor i 2024 gjennomført registreringer av kulturminner innenfor varslet planområde.

Utbyggingsalternativet innebærer direkte konflikt med de automatisk fredete kulturminnelokalitetene Id 70356, 139346, 322833, 322835 og 322842.

0.5. Skadereduserende tiltak og miljøoppfølging

Sikring av sårbare kulturminner skal inngå som en del av byggeplanens Ytre miljø-plan og Rigg- og marksikringsplan. Skaderisiko er en særlig relevant problemstilling for følgende kulturminner:

- **ID 322833-0 (dyrkingsspor):** Merking og sikring i anleggsperioden er aktuelt for denne lokaliteten. Planforslaget legger opp til etablering av midlertidig omkjøringsvei i konflikt med en del av lokalitetens sikringssone. Hvis denne løsningen godtas av forvaltningen, vil det være nødvendig å sikre resterende, båndlagt kulturminneareal fra skader i forbindelse med anleggsarbeidet. Slik sikring skal gjøres i samråd med kulturminneansvarlige hos Agder fylkeskommune.
- **ID 289787-0 (Frøysnes brygge):** Tiltaket innebærer utfylling i strandsonen og sjø i nærføring til Frøysnes brygge. Brygga ligger i eller under vann og kan bli begravet av steinfylling. Etablering av fylling ved brygga må gjøres særlig aktsomt for å unngå at kulturminnet blir ødelagt.

1. Bakgrunn og utredningskrav

Formålet med temautredningen er å skaffe kunnskap om virkningene av det planlagte tiltaket for verdier innenfor tema kulturarv. Temadefinisjon er gitt i kapittel 3.

1.1. Bakgrunn for planarbeidet

Formålet med planarbeidet er å regulere areal til utbedring av Rv. 9 på strekningen fra Glåparodden til rundt 950 meter nord for Frøysnes, en ca. 4,2 km lang strekning. Dagens veg på strekningen Toptenes-Frøysnes oppfyller ikke gjeldende krav til vegbredde, kurvatur og oppbygning. Strekingen fra Glåparodden til Toptenes er tatt med for å sikre trafikksikkert sideterreng. Tilpassing og ombygging av avkjørsler langs strekningen er også en del av planarbeidet.

Fokus i planarbeidet har særlig vært på ny veg gjennom nordlige del av Frøysnes, hvor interessene til grunneiere, landbruksmyndigheter og kulturminnevern har stått som sentrale premissgivere.

Det ble i oppstartsmøte med kommunen avklart at tiltaket utløser krav om konsekvensutredning for tema kulturminner, betegnet *kulturarv* i V712 (Statens vegvesen 2021), jf. § 8 i *Forskrift om konsekvensutredning.* Vegvesenets konklusjon lyder:

> *Basert på den informasjon som foreligger i og ved planområdet, vurderes planen å komme i konflikt med forskriftens §10, tredje ledd bokstav a om automatisk fredete kulturminner, og planen vurderes å få vesentlige virkning for dette tema. Det er behov for konsekvensutredning av kulturminner i henhold til §8. Planer og tiltak etter §8 skal konsekvensutredes hvis de kan få vesentlige virkninger etter § 10, men ikke ha planprogram eller melding.*

Planarbeidet skal bidra til å nå prosjektets samfunns- og effektmål, og bidra til at beslutningen om lokalisering av Rv. 9 tas på et best mulig grunnlag.

Samfunnsmålene til prosjektet er tryggere veg for folk og næringsliv, at Rv. 9 gjennom Setesdal får mer jevn vegstandard med gul midtstripe, og reduksjon av klimagassutslipp med fokus på byggefasen. Effektmålene er økt trafikksikkerhet, god trafikkavvikling, og redusert reisetid.

Fra tidligere er det også gjennomført en kommunedelplan (2006) med tilhørende konsekvensanalyse for kulturminner og kulturmiljø (2005). Tre alternative vegtraséer gjennom bygda Frøysnes er tidligere blitt utredet.

Analyseområdet for konsekvensutredningen er vist i figur 1-1 nedenfor.

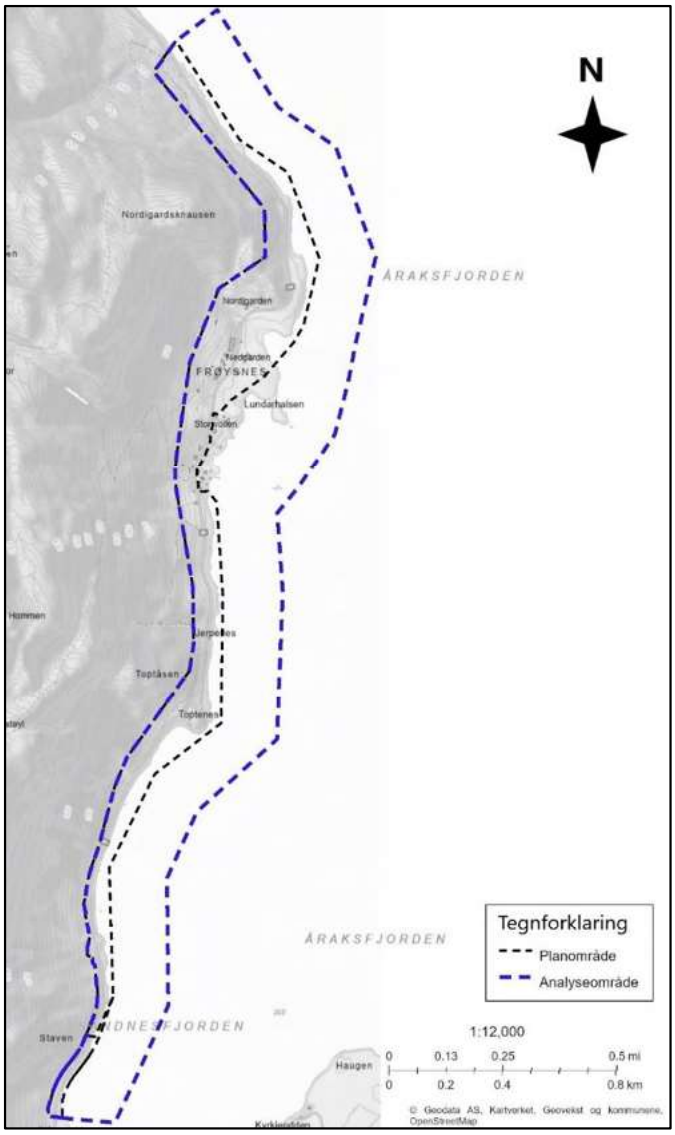

Figur 1-1: Kartet viser areal vurdert i denne konsekvens-utredningen (analyseområdet).

1.2. Overordnede mål og føringer for fagtema kulturarv

For fagtema kulturarv stilles det strenge krav til areal- og samferdselsplanlegging gjennom *Lov om kulturminner* (kulturminneloven) og *Lov om planlegging og byggesaksbehandling* (plan- og bygningsloven). Viktige er også *Forskrift om konsekvensutredninger* og Rundskriv T-2/16 *Nasjonale og vesentlige regionale interesser på miljøområdet – klargjøring av miljøforvaltningens innsigelsespraksis.*

Kulturminneloven § 1:

> Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.
>
> Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Plan og bygningsloven § 4-2:

> For regionale planer og kommuneplaner med retningslinjer eller rammer for framtidig utbygging og for reguleringsplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn, skal planbeskrivelsen gi en særskilt vurdering og beskrivelse – konsekvensutredning – av planens virkninger for miljø og samfunn.

Forskrift om konsekvensutredninger § 10 a og b:

> Lokalisering og påvirkning på omgivelsene omfatter en vurdering av om planen eller tiltaket kan medføre eller komme i konflikt med:
>
> a. verneområder etter naturmangfoldloven kap. V eller markaloven § 11, utvalgte naturtyper (naturmangfoldloven kap. V), prioriterte arter, vernede vassdrag, nasjonale laksefjorder og laksevassdrag, **objekter, områder og kulturmiljø fredet etter kulturminneloven**
> b. truede arter eller naturtyper, verdifulle landskap, **verdifulle kulturminner og kulturmiljøer**, nasjonalt eller regionalt viktige mineralressurser, områder med stor betydning for samisk utmarksnæring eller reindrift og områder som er særlig viktige for friluftsliv

Nasjonale, regionale og kommunale mål og føringer

Statens vegvesen har fem toppmål, hvorav det ene sier: «Bidra til oppfyllelse av Norges klima- og miljømål». Dette er altså Vegvesenets egen strategi for å følge opp de nasjonale målene vedtatt av Regjeringen. Norge har 24 mål innenfor klima og miljø. På emnet kulturminner og kulturmiljø er følgende tre mål satt opp (miljodirektoratet.no):

> Miljømål 2.1 – Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta et ansvar for kulturmiljø.
>
> Miljømål 2.2 – Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging.
>
> Miljømål 2.3 – Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.

Målene er fastsatt i *Stortingsmelding nr. 16 (2019-2020): Nye nasjonale mål i kulturmiljøpolitikken*. Målenes rekkefølge innebærer ingen prioritering. De tre målene bygger opp under og supplerer hverandre og skal ses i sammenheng.

Regionplan Agder 2030:

> *God forvaltning av verdifull kystkultur og kulturarv i indre bygder styrker den regionale identiteten og stoltheten. (…) Ny bruk og gjenbruk av verneverdige brygg bidrar til god klima- og miljøforvaltning.*
>
> *Mål mot 2030:*
>
> - *Jobbe aktivt for at uthavnene og Setesdalskulturen kommer på UNESCOs liste over henholdsvis verdensarv og immateriell kulturarv.*
> - *Etablere og videreutvikle bygningsvernsentre.*
> - *Jobbe for at riksvei 9 gjennom Setesdal får status som nasjonal turistvei.*

Regional planstrategi Agder 2024-2027:

> *Kulturminner er en del av Agders historie, det bygger identitet og skaper verdier. Nasjonalt er det et mål at tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Det finnes ikke analyser av dette for Agder, men funn fra Riksantikvarens miljøovervåkingsprogrammer kan indikere utviklingen regionalt. Funnene indikerer at tapet av verneverdige kulturminner har sunket noe og nå er i underkant av 1%. Andelen av truede bygninger er klart høyest i spredtbygde områder. Særlig er bygningene knyttet til primærnæringene truet samtidig som sjøhus/naust er den bygningstypen vi taper mest av.*

Strategi for kulturminner og kulturmiljø i Aust-Agder 2014-2017:

> *Hovedmål: Aust-Agder er et fylke rikt på kulturminner. Ved å utvikle kulturarven og by på opplevelse, kunnskap og historier knyttet til kulturminner vil vi bidra til økt bevissthet, engasjement og vilje til å ta vare på og bruke kulturminner i Aust-Agder.*

Kulturarven skal forvaltes på en slik måte at den ikke forringes, og den skal være tilgjengelig for alle.

Rotfest framtid: Temaplan for kulturminne. Bygland 2020-2032:

Overordna mål:

- *Redusere tap av fornminne.*
- *Behalde eit representativt utval av eldre bygningsmasse.*
- *Oppdatert SEFRAK-register.*
- *Behalde og formidle eit representativt utval av vegminne/kommunikasjonar.*
- *Behalde et variert og representativt utval kulturlandskap.*
- *Utarbeide eit oversyn over kulturminne etter tømmerfløtinga.*

Kommuneplanen sin samfunnsdel 2020-2032:

Arealstrategi:

Spesielt i strandsona er det viktig å vektlegge natur- og kulturmiljø, anledning for friluftsliv, bevaring av landskap og vassdragsmiljø, samstundes som bygder og grendelag får utviklingsmogligheiter.

1.3. Utredningskrav

Krav til en konsekvensutredning omtales i *Forskrift om konsekvensutredninger*, se www.lovdata.no.

Formålet med analysen er å få kunnskap om verdifulle områder og belyse konsekvensene av utbyggingen.

Fagtema kulturarv omfatter spor etter menneskers virksomhet gjennom historien knyttet til kulturminner, kulturmiljøer og kulturhistoriske landskap. Kulturminner omfatter automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner.

Kulturminner er i kulturminneloven definert som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Begrepet kulturmiljøer er definert som områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. Automatisk fredete kulturminner omfatter arkeologiske og faste kulturminner fra før 1537, samiske kulturminner eldre enn 100 år, og alle erklærte stående byggverk med opprinnelse fra før 1650, jr. lov om kulturminner § 4.

Kulturminneloven §9 fastslår at ved planlegging av offentlige og større private tiltak plikter den ansvarlige leder eller det ansvarlige forvaltningsorgan å avklare forholdet til automatisk fredete kulturminner i planleggingen. Der kunnskapsgrunnlaget vurderes som for dårlig til å gjøre kulturminnefaglig forsvarlige vurderinger, skal det gjennomføres nødvendige registreringer etter kulturminner.

2. Metode

Metoden for konsekvensutredning av ikke-prissatte temaer er beskrevet i kap. 6 i håndbok V712, heretter i rapporten referert til som *V712*. Metoden skal sikre en systematisk, helhetlig og faglig analyse av de konsekvensene et tiltak medfører. For en grundig gjennomgang vises det til V712. En forkortet versjon av de viktigste trinnene i metoden er gjengitt under.

2.1. Temadefinisjon

I denne rapporten brukes betegnelsen *Kulturarv* for temaet, som beskrevet i V712. Tidligere er temaet betegnet *Kulturmiljø.* I eldre planer og utredninger for området er betegnelsen *Kulturminner og kulturmiljø* brukt.

Kulturarv defineres her som materielle og immaterielle spor etter menneskelig virksomhet. I denne analysen er det de materielle sporene etter menneskers virksomhet som er i fokus.

Temaet omfatter følgende deltemaer:

- Kulturminner
- Kulturmiljøer
- Kulturhistoriske landskap inklusive bylandskapet

Kulturminner og kulturmiljø er definert i Lov om kulturminner (LOV-1978-06-09-50), heretter i dette dokumentet vist til som *kulturminneloven*. Kulturminner er her definert som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Kulturmiljø er definert som et område der kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. Kulturhistoriske landskap skal i denne sammenhengen forstås som større sammenhengende områder med kulturmiljøer, der den kulturhistoriske dimensjonen er fremtredende.

I en samfunnsøkonomisk analyse skal konsekvenser telles kun én gang. Grenseoppgang mellom de ulike temaene framgår av håndbok V712.

2.2. Metodens tre trinn

Konsekvensutredning for ikke-prissatte tema gjennomføres etter en tre-trinns metode som vist i Figur 2-1. Gjennom forberedende arbeider gjør utreder seg kjent med tiltaket og relevante registreringer. Hva som skal registreres går fram av registreringskategorier gitt i tabell 2-1. Trinn 1 og trinn 2 skal gjøres for alle fagtemaene. Trinn 3 er en samlet konsekvensvurdering av alle ikke-prissatte fagtema, og inngår ikke i denne temarapporten.

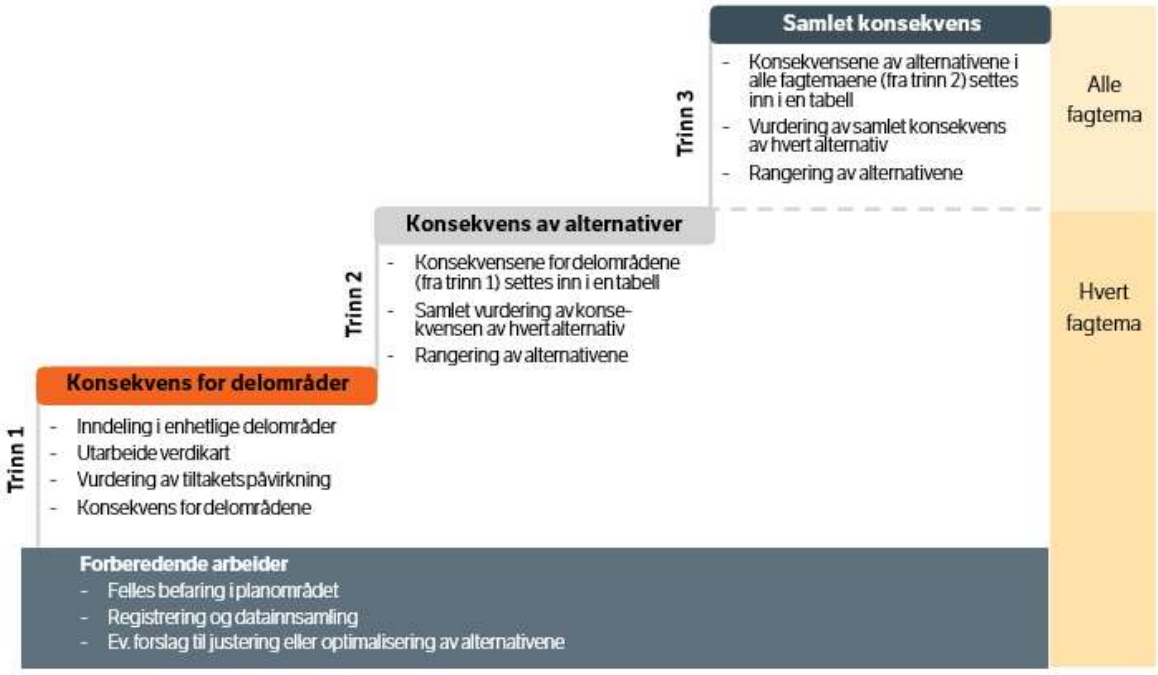

Figur 2-1: Tre-trinns metode for konsekvensutredning av ikke-prissatte tema (V712)

2.2.1. Trinn 1: Vurdering av konsekvens for delområder

På grunnlag av innsamlet kunnskap deles utredningsområdet inn i enhetlige delområder. Et delområde er definert som et område som har en enhetlig funksjon, karakter og/eller verdi og som derfor skiller seg fra tilgrensende areal. Inndeling i delområder er basert på registreringskategoriene.

Registreringskategori	Forklaring
Kulturmiljønivå	
Gårdsmiljøer/ fiskebruk mm	Gårdsbruk, småbruk og husmannsplasser med våningshus og driftsbygninger inkludert jordbruksspor, gravminner. Fiskebruk med våningshus og driftsbygninger inkludert naust/strandlinje.
Kulturmiljøer i tettbygde områder	Bygningsmiljøer, sentrumsområder, områder ved viktige knutepunkter ol.
Teknisk-industrielle kulturmiljøer	Industrianlegg, spor av gruvedrift, fløtningsminner, marine kulturminner, veger, jernbane, kraftanlegg, kaianlegg, bruer, osv.
Steder det knyttes tro eller tradisjon til	Tradisjonslokaliteter, hellige fjell, offersteiner, historiske hendelser osv.
Forsvarsanlegg	Bygdeborger, festningsanlegg, borganlegg, kaserner, leiområder, skanser, krigsminner.
Kulturminner i utmark	Bosetningsspor, gravminner, kullgroper, jernvinneanlegg, fangstanlegg, bergkunst, rester av åkerbruk, seterbruk, fangstanlegg, produksjonsanlegg knyttet til jern/stein, spor etter samiske bosetninger, uthus, plasser mm[70].
Andre kulturmiljø	Monumentalbygg, enkeltbygninger, monumenter, parker, kirker, skoler, forsamlingshus, parkanlegg, og så videre.
Landskapsnivå	
Kulturhistoriske landskap	Verdensarvområder. Områder registrert i forbindelse med «Registrering av nasjonalt verdifulle kulturlandskap» og Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Riksantikvarens register over kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA). Større sammenhengende landskap/kulturmiljø avsatt i regionale og kommunale planer. Områder der de historiske relasjonene i landskapet er framtredende.
Infrastruktur	Historiske veger, jernbane, vannveger, slep osv. Funksjonelle sammenhenger som fløtningsminner, produksjonsanlegg, kraftlinjer osv.
Bystruktur	Historiske bystrukturer og helhetlige bygningsmiljøer (NB! registeret - Nasjonale kulturminne-interesser i by).

Tabell 2-1: Registreringskategorier for fagtema kulturarv (V712).

Følgende tre begreper står sentralt i analysen:

- **Verdi**: Vurdering av hvor verdifullt et delområde er, det vil si hvor stor betydning delområdet har i et nasjonalt perspektiv. Skala for vurdering av verdi er femdelt, fra «uten betydning» til «svært stor verdi». Verdivurdering skjer trinnløst langs en linjalfigur som utgjør x-aksen i «konsekvensvifta» (se figur 2-2). Kriterier for verdisetting av temaet i V712 er vist i tabell 2-2.
- **Påvirkning**: Med påvirkning menes en vurdering av hvordan det samme området påvirkes som følge av et definert tiltak. Påvirkning vurderes i forhold til referansesituasjonen (null-alternativet). Skala for vurdering av påvirkning er femdelt, fra «sterkt forringet» til «forbedret». Vurderingen skjer trinnløst langs en linjalfigur som utgjør y-aksen i «konsekvensvifta».

- **Konsekvens**: Konsekvens framkommer ved sammenstilling av verdi og påvirkning i henhold til «konsekvensvifta»

	Ubetydelig verdi	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
Kulturmiljønivå					
Kulturhistorisk betydning	Uten betydning	er alminnelig/lokalt vanlig	har lokal/regional betydning	har stor regional/nasjonal betydning	har stor nasjonal/ internasjonal betydning
Arkitekturhistorisk betydning		bygningsmiljø som inneholder bygninger av begrenset arkitekturhistorisk betydning	bygningsmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning	helhetlig bygningsmiljø som inneholder bygninger med stor arkitekturhistorisk betydning	helhetlig bygningsmiljø som inneholder bygninger med særlig stor arkitekturhistorisk betydning
Betydning for kulturell eller etnisk gruppe		inneholder få elementer som kan knyttes til en kulturell/etnisk gruppe	inneholder flere elementer som er karakteristisk for en kulturell /etnisk gruppe	miljø som er karakteristisk for en kulturell/ etnisk gruppe	helhetlig miljø som er karakteristisk for kulturell /etnisk gruppe og som er sjeldent/unikt
Historisk hendelse eller personer		er svakt knyttet til en lokal historisk hendelse/ person	er knyttet til en lokal historisk hendelse/ person	er knyttet til en regional historisk hendelse/ person	er knyttet til en nasjonal historisk hendelse/ person
Landskapsnivå					
Kulturhistoriske sammenhenger		ligger i en kontekst/ sammenheng som er noe fragmentert	inngår i en kontekst/ sammenheng	inngår i en helhetlig kontekst /sammenheng	inngår i en særlig helhetlig kontekst
Kulturhistorisk landskap		delvis ødelagt	som har lokal/regional betydning	som har stor regional/ nasjonal betydning	sammenheng som har meget stor nasjonal/ internasjonal betydning (er unikt)

Tabell 2-2: Tabell som viser verdisetting i henhold til V712.

Vurdering av påvirkning relateres til den ferdig etablerte situasjonen. Dersom påvirkning i anleggsperioden kan gi langvarig eller varig skade i et delområde inngår dette i vurderingen av tiltakets påvirkning. Midlertidig påvirkning i anleggsperioden beskrives separat.

Påvirkning	Landskapsnivå	Kulturmiljønivå
Sterkt forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet på en slik måte at det sterkt reduserer lesbarheten og forståelsen av sammenhenger. Bidrar til å ødelegge eller sterkt redusere verdien til viktige kulturmiljø Skaper barrierer.	Ødelegger hele eller størstedelen av kulturmiljøet. Ødelegger den viktigste (mest verdifulle) delen av miljøet. Bidrar til at miljøets funksjon blir ødelagt. Tap av svært viktige enkeltelement.
Forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet og reduserer lesbarheten. Reduserer verdien av de enkelte kulturmiljøene. Bidrar til reduserte sammenhenger.	Berører store deler av kulturmiljøet Reduserer miljøets funksjon. Tap av viktige enkeltelement.
Noe forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet, men dette kan fortsatt fungere som ett landskap uten vesentlig tap av lesbarhet. Svekker sammenhenger og forbindelseslinjer.	Berører en mindre viktig del av kulturmiljøet. Tap av mindre viktige enkeltelement. Svekker sammenhengen.
Ingen/ubetydelig endring	Ingen påvirkning/ubetydelig endring.	Ingen påvirkning/ubetydelig endring.
Forbedret	Gjenoppretter sammenhenger der det har vært brudd og bedrer kontakten mellom kulturmiljøer. Bidrar til restaurering av viktige kulturmiljø og kulturhistoriske landskapselement. Reduserer eksisterende negativpåvirkning eller tar bort støy.	Bedrer tilstanden vesentlig ved at eksisterende negative inngrep tilbakeføres. Bidrar til restaurering av kulturmiljøer eller kulturminner. Reduserer påvirkning eller tar bort støy.

Tabell 2-3: Veiledning for vurdering av påvirkning, fra V712.

Skala	Konsekvensgrad	RGB fargekode	Forklaring
- - - -	4 minus (- - - -)	0, 0, 105	Den mest alvorlige miljøskaden som kan oppnås for delområdet. Gjelder kun for delområder med stor eller svært stor verdi.
- - -	3 minus (- - -)	0, 50, 255	Alvorlig miljøskade for delområdet.
- -	2 minus (- -)	0, 150, 255	Betydelig miljøskade for delområdet.
-	1 minus (-)	205, 235, 255	Noe miljøskade for delområdet.
0	Ingen/ubetydelig (0)		Ubetydelig miljøskade for delområdet.
+/++	1pluss (+) 2 pluss (++)	146, 208, 80	Miljøgevinst for delområdet: Noe forbedring (+), betydelig miljøforbedring (++).
+++/ ++++	3 pluss (+++) 4 pluss (++++)	66, 132, 33	Benyttes i hovedsak der delområder med ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket.

Tabell 2-4: Skala og veiledning for konsekvensvurdering av delområder.

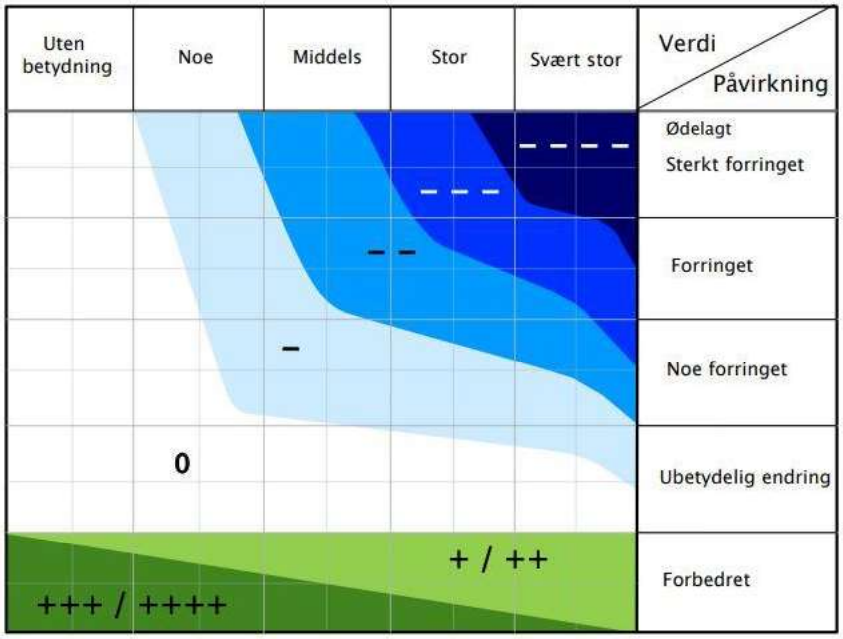

Figur 2-2: «Konsekvensvifta». Skalaene for verdi og påvirkning utgjør hhv. X-akse og Y-akse i figuren.

2.2.2. Trinn 2: Konsekvens av alternativer

Etter at konsekvensen for hvert delområde er utredet, gjøres en samlet konsekvensvurdering av hvert utbyggingsalternativ.

Skala og kriterier for å sette konsekvensgrad for hele utbyggingsalternativ framgår av tabell 2-5.

Vurderingene skal alltid begrunnes godt. Det må gå fram hva som har vært utslagsgivende for den samlede vurderingen, f.eks. om noen delområder har blitt tillagt avgjørende vekt, eller om sumvirkninger har blitt tillagt vekt. Det er viktig at beslutningsrelevant usikkerhet beskrives. Vurdering av skadereduserende tiltak som kan bidra til å redusere de negative virkningene eller føre til forbedring for et område eller hele alternativer er en del av analysen, jf. V712 kap. 6.1.4. Legg merke til at skadereduserende tiltak som inngår i kostnadsoverslaget er en del av utredningsgrunnlaget. Forslag til ytterligere skadereduserende tiltak beskrives av utreder i temarapportens kap. 10.

Skala	Trinn 2: Kriterier for fastsettelse av konsekvens for hvert alternativ
Kritisk negativ konsekvens	Svært stor miljøskade for temaet, gjerne i form av store samlede virkninger. Stor andel av strekning har særlig høy konfliktgrad. Vanligvis flere delområder med konsekvensgrad 4 minus (- - - -). Brukes unntaksvis
Svært stor negativ konsekvens	Stor miljøskade for temaet, gjerne i form av store samlede virkninger. Vanligvis har stor andel av strekningen høy konfliktgrad. Det finnes delområder med konsekvensgrad 4 minus (- - - -), og typisk vil det være flere/mange områder med tre minus (- - -).
Stor negativ konsekvens	Flere alvorlige konfliktpunkter for temaet. Typisk vil flere delområder ha konsekvensgrad 3 minus (- - -).
Middels negativ konsekvens	Delområder med konsekvensgrad 2 minus (- -) dominerer. Høyere konsekvensgrader forekommer ikke eller er underordnete.
Noe negativ konsekvens	Liten andel av strekning med konflikter. Delområder har lave konsekvensgrader, typisk vil konsekvensgrad 1 minus (-), dominere. Høyere konsekvensgrader forekommer ikke eller er underordnete.
Ubetydelig konsekvens	Alternativet vil ikke medføre vesentlig endring fra referansesituasjonen (referansealternativet). Det er få konflikter og ingen konflikter med høye konsekvensgrader.
Positiv konsekvens	I sum er alternativet en forbedring for temaet. Delområder med positiv konsekvensgrad finnes. Kun ett eller få delområder med lave negative konsekvensgrader, og disse oppveies klart av delområder med positiv konsekvensgrad.
Stor positiv konsekvens	Stor forbedring for temaet. Mange eller særlig store/viktige delområder med positiv konsekvens- grad. Kun ett eller få delområder med lave negative konsekvensgrader, og disse oppveies klart av delområder med positiv konsekvensgrad.

Tabell 2-5: Kriterier for fastsettelse av konsekvens for hvert alternativ (V712).

3. Utredningsalternativ og tiltaksbeskrivelse

3.1. Planområdet

Planområdet omfatter begge sider av dagens Rv. 9 på en strekning på ca. 4,2 km fra Glåparodden nord for Skomedal til ca. 950 meter nord for Frøysnes i Bygland kommune (se figur 3-1). Strekningen går langs Åraksfjorden, som er nordligste del av Byglandsfjorden, som igjen er en del av Otravassdraget. Byglandsfjorden er siden 1912 regulert som kraftmagasin og har en reguleringshøyde 5 meter over det opprinnelige nivået, som var på 203 meter over havet.

Varslet planområde er størst (bredest) gjennom grenda Frøysnes i områdets nordligste del. Frøysnes er i dag relativt flatt, men svakt hellende ned mot fjorden, og består for det meste av mark tilvirket for sauebeite. Det åpne kulturlandskapet mellom dagens veg og fjorden er karakteristisk for Frøysnes.

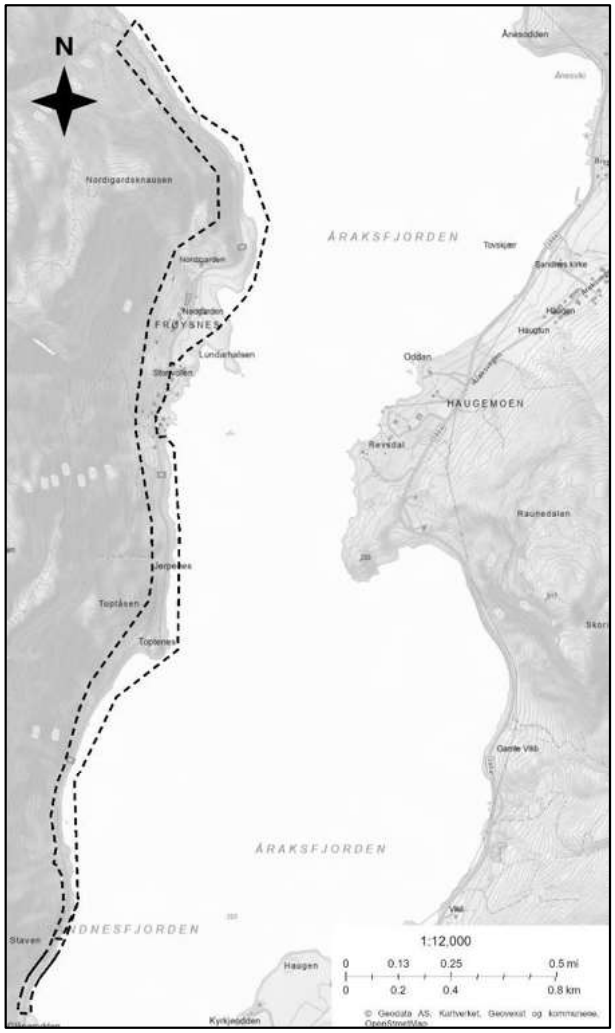

Figur 3-1: Varslet planområde for detaljreguleringen.

3.2. 0-alternativet – referansealternativet

Konsekvensene ved et tiltak framkommer ved å måle/sammenligne forventet tilstand etter at tiltaket er gjennomført, mot forventet tilstand uten at tiltaket realiseres.

Alternativet som representerer videreføring av dagens status kalles «0-alternativet». Her skal man altså vurdere konsekvensene av at planlagt tiltak ikke blir gjennomført. Dette defineres som dagens situasjon med framskrevne trafikktall i henhold til tiltakets levetid som i V712 er satt til 40 år, samt godkjente planer og tiltak.

Det er ingen vesentlige planer (etter plan- og bygningsloven) vedtatt eller under arbeid som må legges inn i et 0-alternativ innen det aktuelle analyseområdet, jamfør Bygland kommunes nettsider.

3.3. Utbyggingsalternativet

Denne konsekvensutredningen er utarbeidet som en del av detaljregulering uten planprogram for Rv. 9 Frøysnes. Kun ett utbyggingsalternativ detaljplanlegges og konsekvensutredes.

3.2.1 Vegstandard

Rv. 9 er regulert til offentlig kjøreveg. Vegbredder og geometrisk utforming er iht. dimensjoneringsklasse Hø1 øvrige hovedveger med en årsdøgntrafikk mindre enn 4000 kjøretøy og fartsgrense 80 km/t i vegnormal N100. Normalprofil er vist i figur 3-2. Arealet omfatter kjørefelt, skulder og breddeutvidelser. I planen er det lagt til grunn en utbedring av horisontal og vertikal veggeometri.

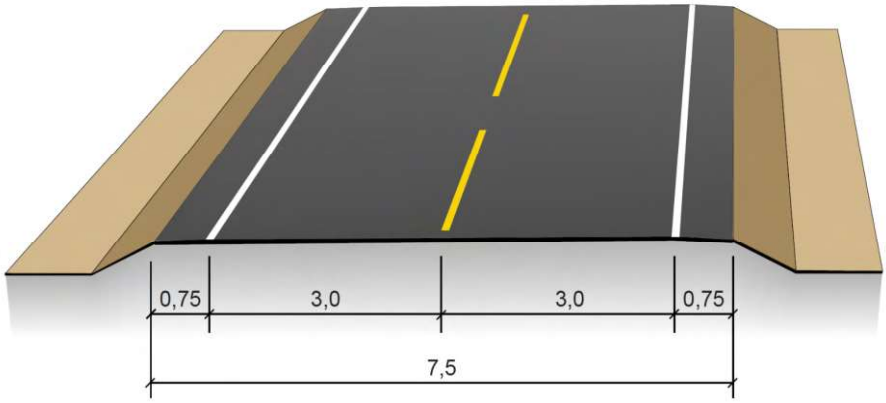

Figur 3-2: Tverrprofil for Hø1-veg, fra håndbok N100 (Statens vegvesen 2023).

3.2.2 Planlagt tiltak

Fra Glåparodden i sør og fram til rett sør for Toptenes planlegges vegen utbedret mot øst og fjorden. Se figur 3-3. I bukta nord for Glåparodden legges vegen delvis ut i fjorden for å få bedre kurvatur. Fra Staven og fram til sør for Toptenes er vegen flyttet og breddeutvidet mot øst og fjorden for å få tilstrekkelig areal til sikkert sideterreng inn mot terrenget i vest. Naturreservatet Staven ligg på vestsiden av vegen og omfatter terrenget fra Staven til Toptenes.

Figur 3-3: Til venstre: Eksisterende veg mellom Glåparodden (lengst nede i bildet) og Toptenes (Kilde: Kommunekart 3D). Til høyre: Planlagt utbedring av vegen på samme strekning (3D-skisse: Statens vegvesen).

Resten av vegen nord mot Toptenes legges i sin helhet ut i fjorden før vegen legges i ny og slakere kurve i skjæring gjennom Toptenes. Se figur 3-4. Fyllingen mot fjorden nord for Toptenes må utvides litt.

Figur 3-4: Til venstre: Eksisterende veg forbi Toptenes (Kilde: Kommunekart 3D). Til høyre: Planlagt utbedring av vegen på samme strekning (3D-skisse: Statens vegvesen).

Nord for Toptenes utbedres vegen til dels på vestsiden og på østsiden av eksisterende veg, på en strekning på ca. 350 meter. Eksisterende kurvatur rettes ut.

Videre nord frem til ny veg krysser eksisterende veg flyttes vegen vestover, innover i terrenget. Vegen blir liggende litt høyere enn eksisterende veg forbi eiendommene gnr./bnr. 18/4 og 19/4. Vegvesenet har innløst to eiendommer, gbnr. 18/7 og 18/9, på vestsiden av eksisterende veg. Eksisterende veg planlegges brukt som adkomstveg til eiendommene på

østsiden av vegen, med vegbredde redusert til 3,5 meter. Se figur 3-5. Adkomstveg til gården Storrvodden legges om og senkes (se figur 3-6).

Figur 3-5: Til venstre: Eksisterende veg sør i Frøysnes-bygda (Kilde: Kommunekart 3D). Til høyre: Planlagt utbedring av vegen på samme strekning. Bygninger markert med blått må fjernes ved riving eller flytting (3D-skisse: Statens vegvesen).

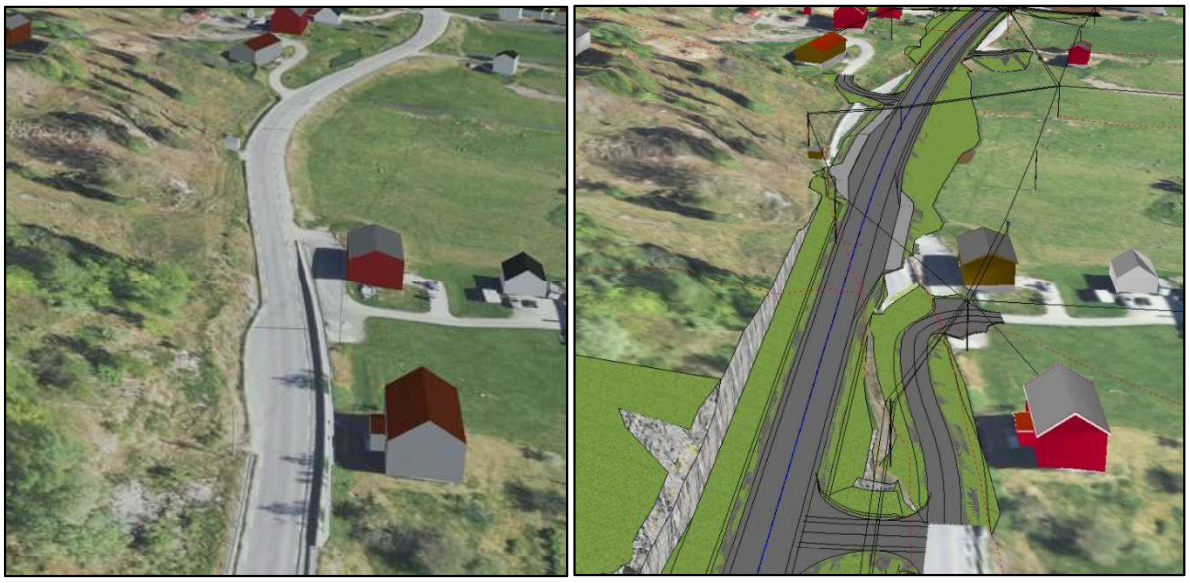

Figur 3-6: Til venstre: Eksisterende veg i Frøysnes-bygda (Kilde: Kommunekart 3D). Til høyre: Planlagt utbedring av vegen på samme strekning, ny veg til Storvollen og nye bussholdeplasser (3D-skisse: Statens vegvesen).

Videre gjennom bygda Frøysnes legges ny veg til dels høyere enn eksisterende veg, og «rettes ut» til forbi avkjørslene til eiendom gbnr 19/1, som tilpasses ny veg på begge sider av vegen.

3.4. Permanente masselager

Det reguleres ikke permanente masselager som en del av denne detaljreguleringen.

4. Kunnskapsgrunnlag og delområder

4.1. Generell beskrivelse

I Norge viser det arkeologiske materialet at den første pionerbosetningen etter siste istid kom til landet for ca. 11 500 år siden, da iskappen hadde trukket seg tilstrekkelig innover i landet. Den første og lengste arkeologiske tidsperioden siden istiden er steinalderen. I denne tidsperioden har jakt og fangst sammen med fiske vært den mest sentrale formen for ressursutnyttelse i landet.

I steinalderen har vassdrag som Otravassdraget vært verdifulle kilder til mat og vann, men også viktige ferdselsårer for kontakt mellom kyst og innland. Mange lokaliteter fra steinalderen ligger derfor langs elver, vassdrag og innsjøer, og det er registrert flere slike lokaliteter langs Otra og Byglandsfjord. Det er riktignok ikke kjent funn fra steinalderen innenfor planområdet, men det kjent flere andre steder langs fjorden.

Plassering og topografi tilsier at det mest sannsynlig har vært aktivitet på Frøysnes i steinalderen. Siden fjorden er regulert og oppdemmet, ligger vannstanden opp til 5 meter høyere i dag. Derfor er det både mulig og sannsynlig at mange bosetnings- og aktivitetsområder fra steinalderen ligger under vann.

Mot slutten av yngre steinalder kom jordbruket til de sørlige delene av landet, og i jernalderen og middelalderen var jordbruk den viktigste næringsveien. Overgangen til en jordbruksbasert levevei i denne landsdelen skjedde for alvor i løpet av de siste 300 hundre årene før Kristi fødsel. Spor etter bosetting og aktiviteter fra jernalderen, som hustufter og gravrøyser, finnes over alt i Setesdalen.

Det finnes en rekke kjente automatisk fredete kulturminner fra jernalder rundt fjorden. De mest fremtredende er kanskje gravminnene (gravhauger og gravrøyser) som ligger enkeltvis eller samlet i felt, rundt hele fjorden. En av de mest kjente er Hanehaugen rett vest for Bygland sentrum. Gravminnene kan i hovedsak dateres til jernalderen. På grunn av at en i Setesdal har mange og fine gjenstandsfunn fra vikingtid, er det sannsynlig at mange av gravminnene har blitt anlagt i denne perioden.

Navnet «Frøysnes» kommer fra de førkristne gudene Frøy eller Frøya, og stammer trolig fra jernalderen. Disse gudene var assosiert med gårdsbruk, avling og fruktbarhet. Navnet Lundarhalsen kan også ha sin opprinnelse i norrøn tid. Stedsnavnene tyder på at det også i jernalderen bodde folk på Frøysnes.

Det er derfor svært sannsynlig at det også bodde folk på Frøysnes tidlig i middelalderen. Historiske kilder indikerer imidlertid at bygda ble lagt øde under svartedauden på 1300-tallet. Frøysnes ble bosatt igjen på slutten av 1500-tallet, og det har vært bosetning her siden den gang og fram til i dag.

For en nærmere gjennomgang av kulturhistorien i området, se kapittel 5.

Hovedperiode	Underperiode (1)	Underperiode (2)	Datering		
Steinalder	Eldre steinalder	Tidligmesolitikum (TM)	9000	-	8000 f.Kr.
		Mellommesolitikum (MM)	8000	-	6300 f.Kr.
		Seinmesolitikum (SM)	6300	-	4000 f.Kr.
	Yngre steinalder	Tidligneolitikum (TN)	4000	-	2800 f.Kr.
		Mellomneolitikum (MN)	2800	-	2400 f.Kr.
		Seinneolitikum (SN)	2400	-	1800 f.Kr.
Bronsealder	Eldre bronsealder	Periode I - III	1800	-	1100 f.Kr.
	Yngre bronsealder	Periode IV - VI	1100	-	500 f.Kr.
Jernalder	Eldre jernalder	Førromersk jernalder	500	-	0 f.Kr.
		Eldre romertid	0	-	200 e.Kr.
		Yngre romertid	200	-	400 e.Kr.
		Folkevandringstid	400	-	550 e.Kr.
	Yngre jernalder	Merovingertid	550	-	800 e.Kr.
		Vikingtid	800	-	1030 e.Kr.
Middelalder	Tidlig middelalder		1030	-	1130 e.Kr.
	Høymiddelalder		1130	-	1350 e.Kr.
	Seinmiddelalder		1350	-	1537 e.Kr.

Figur 4-1: Arkeologisk periodeinndeling. Tiden etter 1537 betegnes som «etterreformatorisk tid» eller «nyere tid».

4.2. Kunnskapskilder

Oversikt over kjente lokaliteter med automatisk fredete kulturminner i Bygland kommune er bl.a. innhentet gjennom Askeladden, Riksantikvarens database over kulturminner. Oversikt over eldre og mulig verneverdig bebyggelse er innhentet ved gjennomgang av SEFRAK-registeret, et landsdekkende register over eldre bygninger. Skriftlige og digitale kilder har blitt gjennomgått for ytterligere kunnskapsinnhenting.

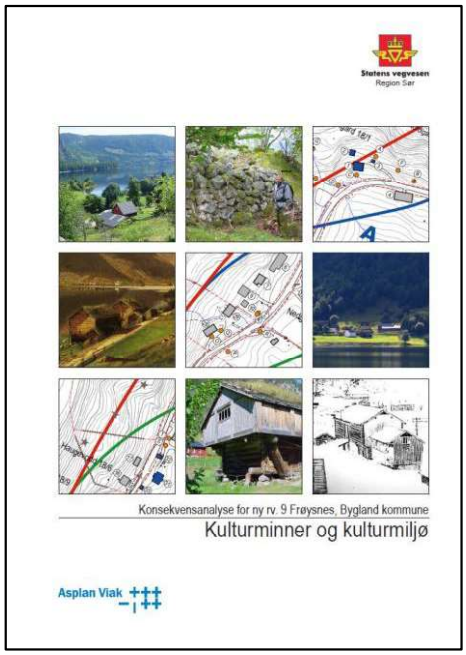

Figur 4-2: Tidligere utført konsekvens-analyse (se Booth et al 2005).

Denne rapporten bygger delvis på tidligere konsekvensanalyse utført av Asplan Viak i forbindelse med kommunedelplan for ny Rv. 9 gjennom Frøysnes (Booth et al 2005). Kunnskap om bygningsmiljøet på Frøysnes og stedets kulturhistorie er i stor grad hentet fra den rapporten, oppdatert i 2024 med informasjon innhentet i forbindelse med detaljplanleggingen. Det grundige arbeidet som ble gjort på kommunedelplannivå har dannet et solid grunnlag for denne konsekvensutredningen, 19 år senere. Tilfanget av kunnskap som er kommet siden

den tidligere analysen ble utarbeidet er betydelig, men dessverre har også en del kulturminneverdier gått tapt i løpet av den relativt korte tiden som er gått.

Det har under planprosessen vært god dialog med regional kulturminneforvaltning ved Agder fylkeskommune. I forbindelse med detaljplanleggingen foretok fylkeskommunen sommeren 2024 registreringer av kulturminner i planområdet, etter undersøkelsesplikten hjemlet i kulturminneloven § 9. Dette arbeidet førte til økt kunnskapstilfang om arkeologiske kulturminner på Frøysnes, og informasjonen om disse er hovedsakelig hentet fra fylkeskommunens registreringsrapport (Norbakk 2024).

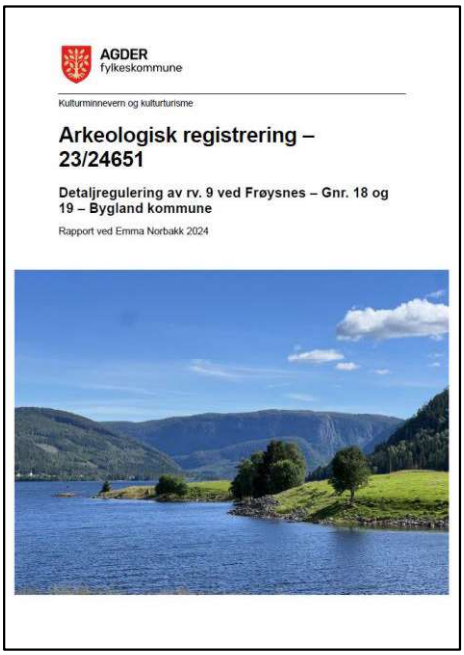
AGDER
fylkeskommune

Kulturminnevern og kulturturisme

Arkeologisk registrering – 23/24651

Detaljregulering av rv. 9 ved Frøysnes – Gnr. 18 og 19 – Bygland kommune

Rapport ved Emma Norbakk 2024

Figur 4-3: Rapporten fra fylkeskommunens registreringer på Frøysnes (se Norbakk 2024).

4.3. Influensområde

Influensområdet er området der tiltaket kan medføre konsekvenser gjennom direkte eller indirekte påvirkning. Dette kan i detaljreguleringer strekke seg ut over grensene for varslet planområde.

I denne konkrete planen er influensområdet i vurdert å strekke seg litt ut i fjorden. Tiltaket er vurdert til å kunne påvirke opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet slik det fremstår sett fra båt.

Planområdet og analyseområdet er vist på kartet i figur 1-1 (vist til høyre). Delområdene er avgrenset av analyseområdet.

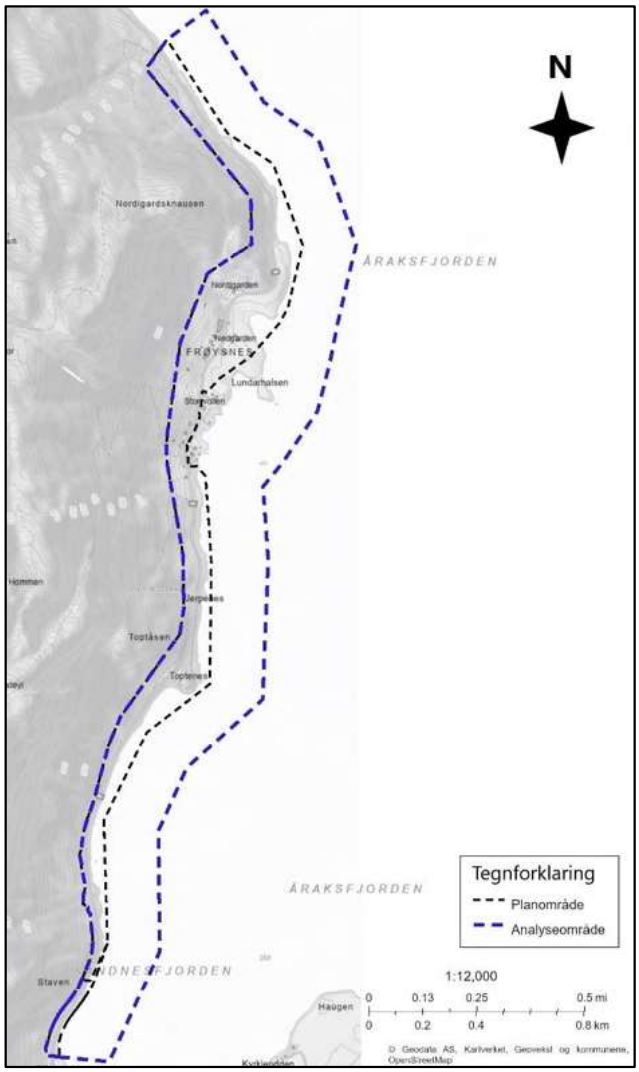

Figur 1-1: Kartet viser areal vurdert i denne konsekvensutredningen.

4.4. Delområder

Det er avgrenset 7 delområder innenfor analyseområdet (se tabell 4-1).

Delområdene i denne fagrapporten er identifisert med nummer og bokstavkoder KM, som står for "kulturmiljø" og KL, som står for «kulturhistorisk landskap».

Påvirkning og konsekvens for delområdene er vurdert i kapittel 7.

Delområder	Vurdering	Verdi
Landskapsnivå		
KL 1 – Frøysnes	Område der de historiske relasjonene i landskapet er fremtredende. Helhetlig sammenhengende kulturlandskap.	Stor
KL 2 – Setesdalsvegen	Infrastruktur. Kulturhistorisk verdi ligger ikke i kjørebanen, men i plasseringen, dimensjoneringen og tilpasningene i sideterrenget. Traséen følger den opprinnelige fra 1842. Er delvis ødelagt av moderne utbygging.	Noe
Kulturmiljønivå		
KM 1 – Nordigard	Gårdsmiljø hvor det inngår et bygningsmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning, automatisk fredete kulturminner av regional og nasjonal verdi, og som er knyttet til regionalt historiske personer.	Stor
KM 2 – Oppigard og Lisje Nedgarden	Gårdsmiljø hvor det inngår et bygningsmiljø som er knyttet til regionalt historiske personer.	Middels
KM 3 – Nedgarden med Lundarhalsen	Gårdsmiljø hvor det inngår et helhetlig bygningsmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning, og flere automatisk fredete kulturminner av regional og nasjonal verdi.	Stor
KM 4 – Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset	Bygningsmiljø bestående av bygninger med arkitekturhistorisk betydning, og er knyttet til lokalt historiske personer.	Middels
KM 5 – Toptenes - Frøysnes brygge	Infrastruktur. Teknisk-industrielt kulturmiljø som består av tre generasjoner hovedveier og et kaianlegg.	Middels

Tabell 4-1: Tabell som viser delområdene og deres verdi.

5. Kulturhistorisk bakgrunn

Følgende i kapittel 5 er nesten i sin helhet gjengitt fra tidligere rapport med konsekvensanalyse utført på oppdrag fra Statens vegvesen i forbindelse med kommunedelplan for ny Rv. 9 gjennom Frøysnes (Booth, A. H., Jansen, L. og Tallaksen, H. (red.) 2005). Der teksten viser til forhold som har endret seg siden 2005 er det gjort mindre endringer for å bedre gjenspeile dagens situasjon.

Bosetningsmønster i Setesdal

Den viktigste – og dermed også ganske sikkert den første – bebyggelsen i Setesdal har vært på Otras østside. Det er der den største konsentrasjonen av fornminner er bevart i et tilnærmet sammenhengende belte av gravfelt. Åraksbø rett over fjorden har flere titalls registrerte gravminner. Alle kirkene fra Årdal i sør til Valle i nord (med unntak av Nomeland stavkirke) lå fra gammelt av på østsida, og i tilknytning til hedenske gravsteder. Den gamle Austad kirke ble revet sist i 1870-årene, og ny kirke bygget ved Tveit og innviet i 1880. Sandnes kirke ble flyttet nord til Åraksbø i 1035, et kapell står nå på det gamle kirkestedet der.

Plasseringen er i og for seg logisk, da en vesentlig del av den dyrkbare jorda på elvesletta ligger der. På grunn av fjellene vil det nødvendigvis bli mindre sol på vestsida. Våren er alltid litt tidligere på østsida, og den lille temperaturgevinsten kan i et dårlig år være utslagsgivende for kvaliteten på kornet.

Desto mer spennende er det når to av gårdene på vestsida av fjorden i Bygland har gudenavnet Frøy som forstavelse (Frøysnes og Frøyrak). På Moi, like overfor Ose ligger gårdsbruket Hovet, også den med et mulig opphav i en gammel kultplass.

Midt i bygda stikker neset, som må ha gitt bygda navn, seg ut i fjorden. Ytterste del kalles Lundarhalsen, et navn som også kan ha sammenheng med gammel kult. Sannsynligvis er det hele neset fra Nedgarden og ut til spissen av Lundarhalsen som i sin tid har gitt bygda navn. Det er ingen i dag som kjenner til at Frøysnes er brukt som navn på annet enn hele grenda.

På sørsiden av Lundarhalsen heter det Doktarkilen, trolig at nytt navn som har sammenheng med at distriktslegen i sin tid hadde båten liggende her. Vika på nordsiden bærer navnet Nordigardskilen.

Kommunikasjoner

Bosetningen i området er uten tvil gammel. På heia vest for Frøysnes, på grunn som i dag hører til Frøysnes (og Skomedal), har det i en periode (antagelig før 13-1400-tallet) vært en ganske omfattende bosetning (jfr. Låg, T. 1999: *Agders Historie 800-1350)*. Hvilken funksjon Frøysnes måtte ha hatt i forhold til disse heigårdene har vi ingen opplysninger om. Det vi vet er at den gamle ferdselsveien fra Arendal til Kristiansand gikk over heia:

> *«Frå Ose tok dei oftast fjordane ut til Gullsmedmoen ved enden av Byglandsfjorden. Men høvde det til at dei ikkje var farande, måtte ein taka upp kleivane ved Ose, yver Frøysnesheiane, Skómedalen og so «Trældalann» endelengst og ned til Senum og Gullsmedmoen (Byglandsfjord).* (Middtun, Gisle (red.) 1921: *Norske bygder bind I, Setesdalen,* 134f.)

Transport til lands langs elva var vanskelig. Det lot seg selvsagt gjøre på isen vinterstid, men det var først da postveien ble bygget i 1840-årene at det ble mulig å kjøre hestelass med byvarer gjennom tuna på Frøysnes. Før den tid var det trolig gang- og ridevei mellom gårdene. Så langt man kjenner til, er den nåværende trasé gjennom bygda den samme som ble anlagt i 1840. Enkelte steder er veien gjort breiere (stor utbedring av veien i 1920-30-årene), men slik anlegget ligger i dag er det egentlig en god dokumentasjon på den enkle standarden veiene hadde for ikke så alt for lenge siden; smale og svingete og kloss opp i husveggene.

Årstiden spilte en viss rolle for veivalget. Om sommeren, eller når fjorden lå åpen, ble Senumsbåtene rodd langs fjorden. Dette var store båter som bøndene på Senum i sørenden av Byglandsfjorden tok på seg å frakte med. De hadde både kjøl og ror, ble det fortalt, og kunne ta med seg en 30-40 tønner korn.

Fra 1867 ble samferdselstilbudet på Byglandsfjorden supplert med dampbåt. Fra gammelt av var vannstandsnivået i Byglandsfjorden en god del lavere enn i Åraksfjorden. For å sikre båttrafikken mellom de to delene av fjorden ble det derfor anlagt sluse ved Storstraumen, som sto ferdig i 1869. Deretter kunne båten gå helt opp til Ose/Granheim. Fra 1896 korresponderte båten med Setesdalsbanen (fra Kristiansand til Byglandsfjord), og i 1921 begynte rutebilene å rulle forbi Frøysnes sommerstid. Vinterbrøyting til Ose ble det likevel ikke før i 1929. Forretningsfører for ruta var fra ca. 1927 Torbjørn Frøysnes, og L/L Setesdal Automobilrutor fikk sitt hovedkontor på Storrvodden. (Verkstedet var på Ose, sør for dampbåtbrygga.)

Figur 5-1: Utsyn mot Storrvodden med Austad kirke i bakgrunnen. Maleri av T. Kinck 1874.

Bruksdeling/bosetning

Heiegårdene ble forlatt i middelalderen. Frøysnes er nevnt i et brev fra 1429, men er i tiden fram mot 1600 uten fast bosetting. En del av jorda ble brukt av gården på Ose som utmark. Dette tyder på at Frøysnes ble liggende som en ødegård etter svartedauden midt på 1300-tallet. Frøysnes er ikke nevnt i forbindelse med Akershusskatten i 1591, noe den burde ha vært dersom det bodde folk der. I 1597 ble gården omtalt i et diplom, og vi skjønner at Nordigard var etablert som et eget gårdsbruk. Nedgarden ble på denne tiden brukt som utmark under Ose, og først mellom 1600 og 1670 ble Nedgarden et eget gårdsbruk. Nesten umiddelbart må Nedgarden ha blitt delt i to like store gårdsbruk, men omkring år 1700 var det eiendomsjusteringer som endte opp med at Nedgarden hadde 2/3 og Lisje Nedgarden 1/3.

Det er ikke gjort forsøk på å kartlegge bruksdelingen på Frøysnes i detalj. Nedre Frøysnes er det som i senere matrikler benevnes gnr. 18 Nordre Frøysnes, med brukene Nordigard (bnr. 1), Lisje Nedgarden (bnr. 3) og Nedgarden (bnr. 5).

Øvre Frøysnes, senere kalt gnr. 19 Søndre Frøysnes, ble i 1624 delt mellom to brødre til det som senere ble kalt Oppigard (bnr. 1) og Storrvodden (bnr. 2).

I 1823 var det utskifting av innmarka på Frøysnes. Hva denne egentlig innebar for tunplasseringen er usikkert. Det eksisterer ingen kartforretning, og det har heller ikke siden vært utskifting på gården.

Ut fra en logisk vurdering, må det antas at benevnelsene øvre og nedre Frøysnes oppstod i førhistorisk tid, den gang det var to gårdsbruk på Frøysnes, og at det ene trolig lå litt lenger opp i terrenget og det andre litt nedenfor. Da blir konklusjonen at det ene tunet må ha ligget i nærheten av det som nå er Nedgarden (Nedre Frøysnes), og det andre i nærheten av Oppigard (Øvre Frøysnes).

Det må likevel skytes inn at det har vært spekulert på om det kan ha vært et gammelt tun i Storrvodden omtrent der nyhuset nå står. Kullholdig jord ble funnet i området da ny tomt ble gravd ca. 1980, noe som kan underbygge dette. (Gårdsnavnet Storrvodden er sekundært i forhold til de som ender på -gard, og viser til et jorde bevokst med storr - en type gress.

Gårdstunenes plassering i dag avspeiler tunordningen tilbake til 1600-1700-tallet. Bare Nedgarden har bevart våningshus og loft intakt. Nordigard har også et gammelt loft, men dette har vært flyttet på flere ganger. Våningshuset i Storrvodden består også av gammelt tømmer, men dette er bygget om og satt sammen til en bygning som ligner mer på et sørlandsk skipperhus enn en setesdalsstue.

Husmannsplasser hørte det også til. Haslebakken ligger mellom Frøysnes og Ose; en del hører til Ose, den andre delen til Nordre Frøysnes. Stedet er for lengst fraflyttet, og berøres ikke av trasévalg.

De øvrige husmennene hadde fått lov til å sette opp sine stuer i felles utmark i sørenden av Frøysnes. Det ene av disse er bnr. 4/8 Vrålstad, et annet bnr. 7 Hagan. Den tredje husmannsplassen i 1865 var Pernilstog på Pernilshaug på nedsida av veien like nedenfor Vrålstad. Av den gamle bygdeboka for Bygland ser det ut som det kan ha ligget en husmannsplass omtrent der bnr. 6 Haugevoll nå står, men denne var i så fall uten bosetning i 1865. To steder i marka sør for Frøysnes blir kalt «Plasset», og vitner om hvor noen av disse små stuene kanskje har stått.

Kulturlandskap

All jord på nedsida av rv. 9 bærer preg av omfattende bruk, dyrkning og tilrettelegging for maskinell drift. På overflata er det i dag vanskelig å identifisere hva som i sin tid måtte ha foregått. Jordlaget er stedvis skrint med små koller og partier med fjell i dagen.

Området vest for rv. 9 egner seg ikke til maskinell drift. Det er et bratt og kupert landskap, som likevel bærer preg av flittig bruk opp gjennom tidene. Beiting med sau hindrer tilgroing i store deler av lia. Der sauen ikke slipper til, er det et villnis som det er vanskelig å ta seg fram i.

Eiendommene på Frøysnes er oppdelte på «vanlig» måte, med lange teiger som strekker seg fra Åraksfjordens bredder og like opp til fjellet. Noe av filosofien bak denne delinga var at hvert bruk skulle få like mye av ulik type jord. Vi ser det mest tydelig på de stedene der de gamle steingjerdene fremdeles er intakte.

Disse vollene var i sin tid små åkerlapper, og for øvrig svært frodige slåtte- og beitemarker. Hele området bærer sterkt preg av aktivitet. Som med rydning generelt er det umulig å datere uten å gjøre inngrep. Steingjerder, rydningsrøyser, forstøttingsmurer (for å lage små platå), oppmuring av bekkefar m.m. finnes over alt.

På slutten av 1600-tallet gikk det flere ras på Frøysnes. Skadene på innmarka var så store at Frøysnes fikk varig nedsatt matrikkelskyld. Dette gjør at deler av eldre rydningsspor trolig er skjult. En vesentlig del av nydyrkinga har foregått i manns minne.

Noen av åkerlappene hadde egne navn. Rugåkeren er nevnt, og Krikkåkeren (åkeren strekte seg i så mange krikker og kroker). Så var det Didriksbakke (oppkalt etter rydningsmannen), og likedan med Abrahamsbakke som det var to stykker av.

Tradisjonen forteller om vestlendingen Abraham som var her på 1800-tallet og brakk jord. Han omkom i forbindelse med tømmerhogst i Stettefjødd rett vest for Frøysnes.

I 1920- og 30-åra ble det gitt tilskudd til nydyrking, og bøndene på Frøysnes engasjerte finske jorddyrkere til sine prosjekter. Det som i dag er dyrka i lia, var det finnene som stod for. De bodde i loftet i Nordigard, der de i tillegg til jordarbeidet, fordrev tida med slåssing og drikking, blir det fortalt.

Vollene ned mot Åraksfjorden er de gamle åkrene på Frøysnes. Det meste antas dyrket i gammel tid, men noe er også kommet til senere. Lundarhalsen ble dyrka i 20- 30-åra (jfr. overfor).

I forbindelse med kraftutbyggingen i 1960-åra, ble mulighetene for tømmerfløting i øvre del av vassdraget borte. En avtale ble inngått mellom jordeierne og kraftverket, slik at utbyggerne fikk ansvar for å transportere tømmeret ned til Frøysnes med tømmerbil, for deretter å fløtes ned til saga på Byglandsfjord. Logisk og rasjonell skal ingen påstå at denne løsningen var, men for Frøysnes innebar det at den lange tarmen med dyrkbar mark fra Nordigardsløa og nordover, ble velteplass for tømmer. Slik var det til litt ut i 1980-åra, da man til slutt kom til enighet om at det kanskje var like greit å kjøre tømmeret direkte til saga når det likevel var lasta opp på bilen.

Midt på 1980-tallet ble alle spor etter velteplassen fjernet, og området dyrka opp. Bekkedalen ble lagt i rør, ujevnheter i terrenget slettet ut. Området er interessant i denne sammenheng på grunn av gravhaugen som ble fjernet for rundt 100 år siden.

Vegetasjon

Fra katolsk tid skal det ha vært et sted på Frøysnes som ble kalt Bispehagen (som nevnt eide biskopen jord på Frøysnes). Hvor denne lå, er glemt i dag, men noen tror at det kanskje har vært oppe i Kroi, der det er spesielt frodig. Et annet sted heter det Nepegardsbakken.

Hele vegetasjonen har en litt annen karakter enn lenger oppe i dalen, blant annet med mye alm, hassel, asal og ikke minst lønn. Det vokser lind der, og dalens nordligste eiketre står ved den lille opplagsplassen like sør for Nordigard. For noen år siden ble det store kastanjetreet i veikanten ved Nordigardsløa tatt bort på grunn av råteskader. Dette, og kanskje også eiketreet var planta av Laura eller Gyro Liestøl.

I lia bak er det mange slags frukttre, i alle fall eple og kirsebær, rosebusker og krossvier som vokser vilt. Minst fire trær ser ut til å ha vært gamle styvingstrær.

Figur 5-2: Gamle styvingstrær sør for Nordigard. Styving er en tradisjonell beskjæringsteknikk hvor greinene på stående trær blir beskåret på en måte som stimulerer til økt bladvekst. Bladene ble brukt som fórtilskudd til husdyr. Foto: Marita Fleseland, Agder fylkeskommune.

Kultursenteret Frøysnes

I forbindelse med kopperverket i Åraksbø, kom tyskeren Ferdinand Seippel til Setesdal. Midt i 1850-åra fikk han kjøpe eiendommen Oppigard på Frøysnes. Gården ble døpt om til Sonnenberg etter Seippels hjemsted i Tyskland. En av sønnene hans var Alexander, stevsamler, dikter og bibeloversetter, og fra 1886 professor i semittiske språk ved universitetet. Hans tilknytning til hjembygda og Setesdal var sterk. (Om Alexander Seippel og familien hans se: Lande, A., Lomheim, S. og Stubseid, G. 2001: *Sjønna på Elbursfjell. Alexander Seippel – Livet og livsverket».)*

I Oppigard ble det også leid ut til distriktslegen, og dalens sykestue sto i veikanten like nedenfor Oppigard. En av legene var Theodor Kinck, far til den mer kjente forfatteren Hans Ernst Kinck. Familien Kinck bodde på Frøysnes fra Hans var 6 til 10 år (1871–1875). Med noen avbrekk hadde distriktslegen tilhold på Frøysnes fra 1860-åra og til dr. Paus forlot dalen i 1912. (Om Kinck i Setesdal, se: Spørck, N. 1989: *«Theodor Kinck: Distriktslegen og maleren – dikterens far.»* Grøndahl & Dreyer. Oslo.)

I Nordigard flyttet lensmannen Lars Liestøl inn i 1874, året etter at han ble valgt til stortingsmann. Det vervet beholdt han med noen avbrekk fram til sin død i 1912. I mellomtiden var han både statsråd og odelstingsrepresentant. Skolen på Frøysnes holdt til i Storrvodden inntil det kom egen skolebygning i 1921. Her var forresten også arresten. Husene i Nordigard var små, og trolig var det Liestøl som leide et rom de få gangene det var behov for å stte noen i arresten.

Et annet rom ble leid ut til Johannes Skar, som foruten å være mannen bak «Gamalt or Sætesdal» også var huslærer for Torgeir Bjørnaraa, også han en velkjent frontfigur i nynorskmiljøet.

Spillemannen, fotografen og folkeminnesamleren Knut Jonson Heddi fra Rysstad, var også på Frøysnes. Hans oppgave var å lære to av Liestølbarna – Gunnar og Thomas – å spille fele. Thomas Liestøl var en god spillemann og smed, men han og broren Knut er vel likevel mest kjente som dalens siste bjørnejegere.

Frøysnes var et kulturelt knutepunkt i dalen, og hit kom mange av datidas kjente kulturpersonligheter. Her skal både Per Sivle og Arne Garborg ha vært på besøk, og Olaf Isaachsen og Lars Osa var på Frøysnes og malte.

Som seg hør og bør i ei kulturbygd som Frøysnes, begynte man ganske tidlig å feire 17. mai. Litt oppe i bakkene mellom Lisje Nedgarden og Nordigard er der ei lita flate, og her holdt man på å feire til fram mot 1950. «17. mai nausen» heter det her.

6. Bygningsmiljø

Kunnskap om bygningsmiljøet på Frøysnes er i stor grad hentet fra tidligere konsekvensanalyse utført på oppdrag fra Statens vegvesen i forbindelse med kommunedelplan for ny Rv. 9 gjennom Frøysnes (Booth et al 2005), oppdatert i 2024 med informasjon innhentet i forbindelse med detaljplanleggingen.

SEFRAK-registeret

SEFRAK står for «SEkretariatet For Registrering Av faste Kulturminner», som var navnet på institusjonen som påbegynte arbeidet med registeret. Registeret er landsdekkende og ble bygd opp gjennom et stort anlagt feltarbeid i årene fra 1975 til 1995. Alle stående bygninger fra før 1900 skulle registreres, samt en del ruiner og andre kulturminner. I Finnmark ble det satt en egen grense for innføring; her ble alle bygninger fra før 1945 registrert. Registreringen ble avsluttet på 1990-tallet, og det er nå kommunene og fylkeskommunene som har forvaltningsansvaret for bygningene i SEFRAK-registeret. I dag inneholder registeret ca. 500 000 objekter, hvorav ca. 400 000 er stående bygninger.

Bygningene i SEFRAK-registeret er i utgangspunktet ikke tillagt spesielle restriksjoner. Registreringa fungerer mer som it «varsko» om at kommunen bør ta en vurdering av verneverdien før det eventuelt blir gitt løyve til å endre, flytte eller rive bygninga.

For bygninger som er eldre enn 1850, foreligger det en lovfestet meldeplikt etter § 25 i kulturminnelova at en vurdering av verneverdien MÅ gjøres før søknad om endring eller rivning kan bli godkjent. Det er fylkeskommunenes enheter for kulturvern som er mottaker av slike meldinger, og som er ansvarlige for å gjøre vurderingene.

Imidlertid kan også bygninger som ikke ligger i SEFRAK-registeret ha verneverdi. Registeret er først og fremst et generelt kulturhistorisk register som særlig har verdi som kildemateriale. Registeret blir også brukt av forvaltningen for å finne verneverdige bygninger i lokalmiljøet, og i det kommunale planarbeidet.

På Frøysnes er det registrert 10 bygninger i SEFRAK-registeret, og én bygning er automatisk fredet etter kulturminneloven. Flere stående bygninger gjennomgått i konsekvensanalysen i 2005 er fjernet i dag, derav to SEFRAK-registrerte bygninger som ble flyttet i forbindelse med Vegvesenets trafikksikkerhetsprosjekt på 2010-tallet.

Nedenfor beskrives hver gård og eiendom med en kort omtale av bestående og kjent fjernet bygningsmasse.

Figur 6-1: Oversiktskart som viser bygningsmiljøet på Frøysnes.

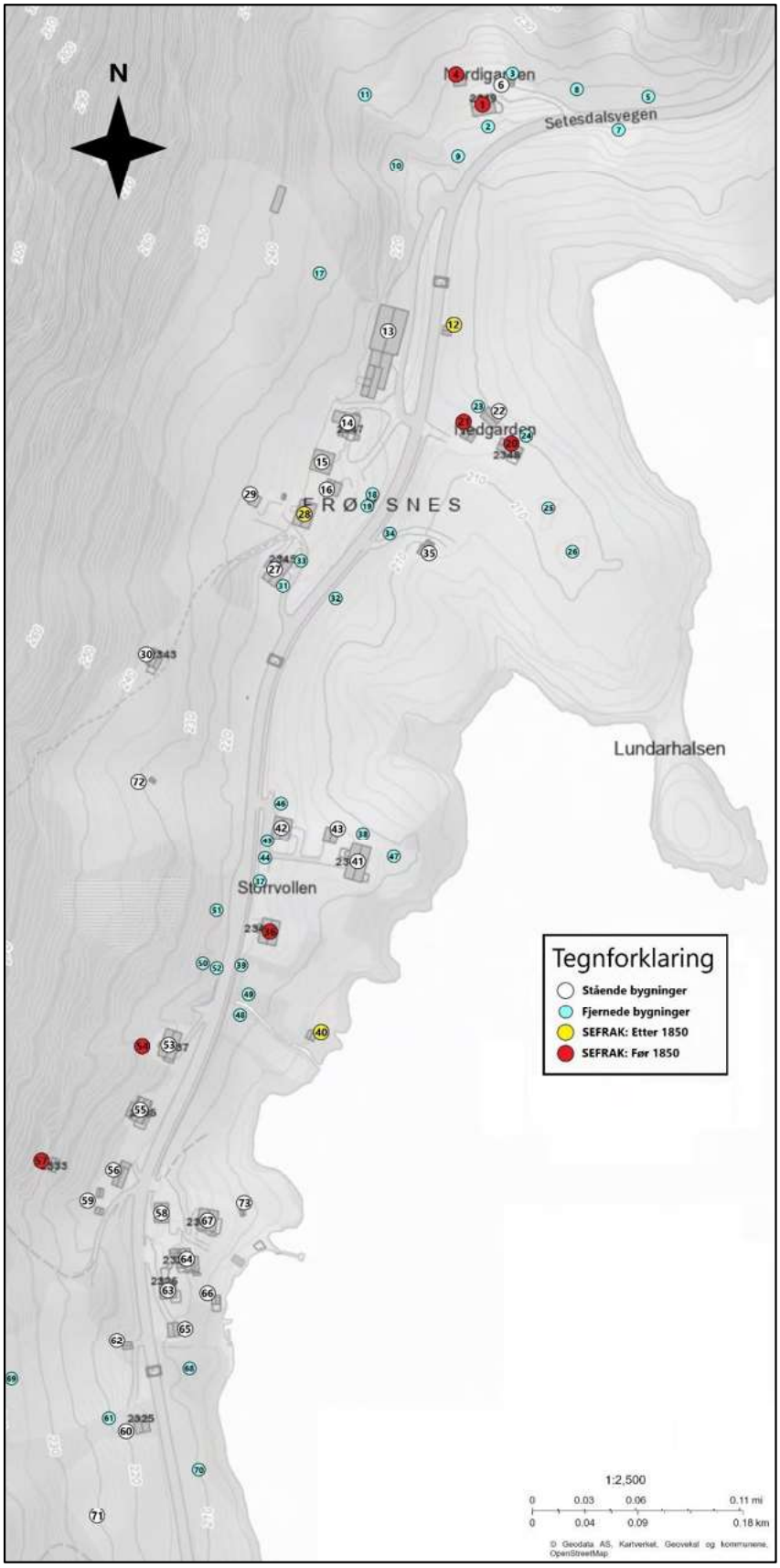

1- Våningshus
2- Våningshus
3- Våningshus
4- Loft
5- Loft tidl. plassering
6- Uthus/skjul
7- Løe
8- Sag
9- Eldhus
10- Smie
11- Kvernhus
12- Badstue
13- Driftsbygning
14- Våningshus
15- Garasje
16- Redskapshus
17- Driftsbygning for struts
18- Våningshus
19- Uthus
20- Våningshus
21- Loft
22- Uthus
23- Løe og skjul
24- Sauefjøs
25- Smie
26- Badstue
27- Våningshus
28- Uthus
29- Rundbuehall
30- Hytte
31- Våningshus
32- Løe/uthus
33- Bryggerhus og vedskjul
34- Sykestue
35- Annen bygning
36- Våningshus
37- Røykstue og vedskjul
38- Vedskjul
39- Stolpehus tidl. plassering
40- Stolpehus
41- Bolighus
42- Uthus
43- Garasje
44- Loft (telthus)
45- Løe/uthus
46- Stall
47- Revehage
48- Grisehus
49- Annen bygning
50- Bolighus
51- Uthus
52- Kiosk
53- Bolighus
54- Stølsbu
55- Bolighus
56- Uthus med fjøs og løe
57- Hytte
58- Skolehuset
59- Vedskjul og do
60- Bolighus
61- Uthus
62- Annen bygning
63- Våningshus
64- Feriehus og tidl. uthus
65- Garasje
66- Uthus/naust
67- Bolighus
68- Bolighus
69- Mulig husmannsplass
70- Mulig husmannsplass
71- Lekestue
72- Annen bygning
73- Lekestue

6.1. Nordigard

Gbnr: 18/1

Gården er første gang omtalt i 1597 som eget gårdsbruk. Eieren Olav Frøysnes blir da omtalt som ødegårdsmann. Dette tyder på at stedet Frøysnes hadde vært fraflyttet siden midt på 1300-tallet. Tunet på Nordigard har derfor sannsynligvis ligget i det samme området som i dag siden tidlig på 1600-tallet.

Bruket ble delt i to i 1874, og Lars Liestøl var kjøper. I 1881 kjøpte Liestøl også den andre halvparten. I mellomtiden hadde gården blitt tildelt to bruksnummer.

Bekken som renner ned på sørsida av våningshuset, er lagt i rør nedenfor veien. Det som før ble kalt Bekkedalen er nå del av et sammenhengende jorde fra grensa mot Nedgarden og så langt nord den dyrka marka på Frøysnes rekker.

Langs elva sør for tunet er det et steingjerde. Øst for dagens gårdstun er marka lagt opp i terrasser.

Våningshus

Oversiktskart nr: *1*
Tilstand: *Stående*
SEFRAK: *0938-0110-001*
Mål: *11,4 x 9,0 m.*
Alder: *1953/54, 1668 («prestestua»)*

Figur 6-2: Våningshuset og tunet på Nordigard. Sett mot nord. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

I følge Torkjell Arnfinn Frøysnes i 2005 har det eldste huset kanskje stått på en liten flate litt øst for det nåværende våningshuset (nr. 3 i oversiktskartet). Der sto det i nyere tid frukttrær som han mente kan ha hatt tilknytning til dette tunet.

Da Lars Liestøl kjøpte eiendommen i 1874, var huset flyttet til rett nedenfor nåværende plassering (nr. 2 i oversiktskartet). Han utvidet gamlehuset mot vest med tømmer fra gamle Austad kirke som da ble revet. Denne kirken ble bygget i årene 1668 og framover.

Huset ble flyttet til nåværende plassering i 1953/54. Kun kirketømmeret fra gamlehuset ble gjenbrukt, resten er nylaftet. Dørhella fra det forrige huset lå i veikanten i flere år før den ble fjernet i forbindelse med en utbygging av veien i svingen. Den gikk ikke tapt, men ligger nå som dørhelle på det nåværende huset.

I følge Øystein Frøysnes ble det gamle kirketømmeret brukt til laftekassen i storstua i våningshuset. Stua ble derfor kalt «prestestua».

Figur 6-3: Den gamle dørhella. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Loft

Oversiktskart nr:	*4*
Tilstand:	*Stående*
SEFRAK:	*0938-0110-002*
Mål:	*4,2 x 4,5 m.*
Alder:	*1637*

Figur 6-4: Loftet på Nordigard. Sett mot sørøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Loftet er en typisk bygning fra den store «bygge-boomen» i Setesdal på 1600-tallet. Denne typen bygning kalles også bur eller stabbur. Bygningen har noen inskripsjoner, bl.a. årstallet «MDCCLXXXVII (1787). Loftet ble flyttet til nåværende plassering i forbindelse med en relativt omfattende vegutbedring rundt 1985. Tidligere sto loftet litt lenger øst (nr. 5 i oversiktskartet).

I forbindelse med kommunedelplanen for ny veg gjennom Frøysnes, ble loftet dendrokronologisk datert i 2006. Resultatet viste en datering på 1637–38. Dette tilsier at loftet på Nordigard burde vært automatisk fredet etter kulturminneloven § 4.

Uthus/skjul

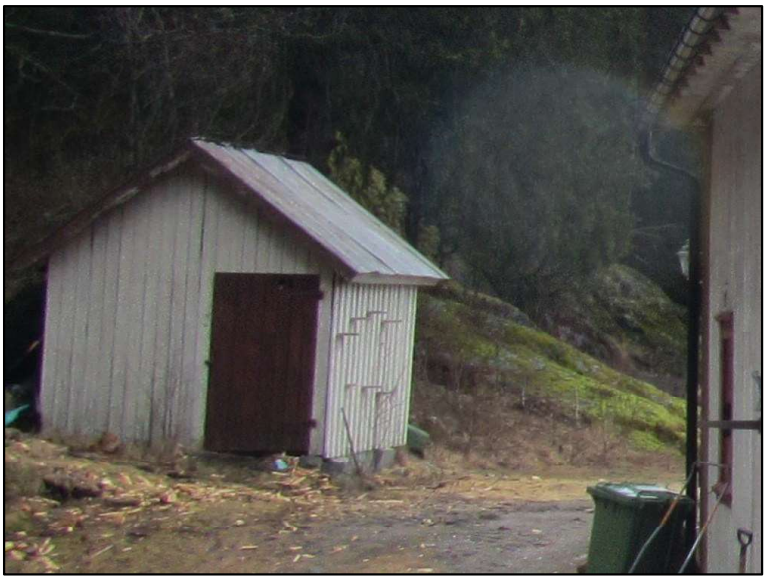

Oversiktskart nr: *6*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1963–1983*

Figur 6-5: Uthus/skjul på Nordigard. Sett mot øst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Historiske bilder viser at bygningen ble satt opp mellom 1963 og 1983.

Løe

Oversiktskart nr: *7*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1914*

Figur 6-6: Løa i 2005. Sett mot nordøst. Foto: Leonhard Jansen, Setesdalsmuseet / Statens vegvesen.

Historiske bilder viser at bygningen ble revet mellom 2010 og 2014. Skal ha blitt satt opp av reisverk i 1914. Det foreligger ingen kunnskap om tidligere uthusbygninger på gården. En grav fra vikingtid ble forstyrret da løa ble satt opp (se kulturminne ID 70356).

Eldhus

Oversiktskart nr: *9*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Eldhuset var en bygning der man gjorde forskjellig huslig arbeid, som større matlagingsprosjekter (f.eks. til bryllup eller begravelser), baking, brygging av øl, vasking av klær m.m.

Etter gammel tradisjon var det ekstra flott når noen «muste med klede», dvs. at i stedet for å legge mose mellom de laftede tømmerstokkene i et hus, brukte man vadmelstøy. Dette eldhuset er den eneste bygningen på Frøysnes der det er funnet bevis på at dette ble gjort. Da det ble flyttet for mange år siden, ble det funnet rødt vadmel mellom stokkene. Ingen kjenner lenger til opphavet til eldhuset.

I følge opplysning fra Eli Liestøl i 1990 skal eldhuset ikke ha vært så stort, men tømmeret skal ha vært usedvanlig forseggjort. Bygningen ble solgt, demontert og lagret. Dessverre ble tømmeret lagret for lenge under dårlige forhold, slik at det ikke kunne brukes om igjen.

En mulig grunn til at en slik enkel bygning har hatt så luksuriøs «isolasjon», kan være at den har vært bygd av deler fra et eldre våningshus på Frøysnes. Det finnes dessverre ingen kilder som bekrefter dette.

Smie

Oversiktskart nr: *10*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ca. 1900*

Smie i reisverk, oppført rundt år 1900 av Thomas Liestøl, som i 1905 kjøpte seg et småbruk på Ose og fikk seg ny smie der.

Området er nå planert som opplagsplass for tømmer. Det sto to store eiketrær på stedet, men nå står bare ett igjen, som Setesdals nordligste eiketre.

Sag

Oversiktskart nr: *8*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Tidlig 1900-tall*

Her sto tidligere en motorisert gårdssag som var i bruk til før Andre verdenskrig. Saga ble satt opp av Knut Liestøl tidlig på 1900-tallet.

Kvernhus

Oversiktskart nr: *11*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Bekken som kommer ned lia i sørkant av Nordigard har navnet Kvernhusbekken. Grunnen er mest sannsynlig at det en gang sto et kvernhus her. Det er sjelden høy vannføring i bekken, så noe godt kvernsted var det neppe. Ingen vet hvor et eventuelt kvernhus var plassert.

Innbyggerne på Frøysnes fikk malt kornet sitt på kvernhus i Åraksbø på andre siden av fjorden.

Badstue

Oversiktskart nr: *12*
Tilstand: *Stående*
SEFRAK: *0938-110-003*
Mål: *4,2 x 4,2 m.*
Alder: *1875-1900*

Figur 6-7: Badstue, sett mot nordøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Badstue («badstoge») av en type vanlig på 1800-tallet. «Brannfarlige» bygninger var ofte plassert litt unna den øvrige bebyggelsen. Badstuenes funksjon var som korntørke og til røyking av kjøtt. Bygningen står i dag helt helt inntil riksvegen.

Bygningen er i forholdsvis god tilstand, etter opplysning fra eier Øystein Frøysnes i 2024. Den solide laftestrukturen tilsier at bygningen kan flyttes.

6.2. Lisje Nedgarden/Høgtun

Gbnr: 18/3

Figur 6-8: Lisje Nedgarden midt i bildet. Sett mot vest. Nedgarden og Oppigard/Sonnenberg kan skimtes til venstre i bildet. Foto: Emma Norbakk, Agder fylkeskommune.

Tunet er i samme området som det gamle tunet, men bygningene står annerledes, og ingen gamle bygninger er bevart. Det gamle våningshuset sto mellom veien og det nåværende redskapshuset. Da Johans Frøysnes kjøpte eiendommen i 1935, rev han ned de gamle husene og bygde et uthus på stedet i 1939. Dette ble revet ca. 1987. Han var på den tid lærer på Langeid lenger opp i dalen, og høyet ble fraktet opp dit. Det ble bygd våningshus på eiendommen i 1946; dette brant ned ca. 1979/80.

Driftsbygning

Oversiktskart nr: *13*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1990-tallet, flere byggetrinn*

Driftsbygning for struts

Oversiktskart nr: *17*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1990-tallet*

Våningshus

Oversiktskart nr: *14*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1980-tallet*

Redskapshus

Oversiktskart nr: *16*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1990-tallet*

Garasje

Oversiktskart: *15*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1980-tallet*

Uthus

Oversiktskart nr: *19*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Bygningen ble revet i 1987.

Våningshus

Oversiktskart nr: *18*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Bygningen ble revet mellom 1935 og 1939.

6.3. Nedgarden

Gbnr: 18/3

Figur 6-9: Tunet på Nedgarden. Sett mot nordøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Plasseringen på tunet er fra 1803, da det var ombygging på gården. Loftet sto den gang vegg i vegg med våningshuset, men ble da flyttet foran uthusene for å gi plass til en ny stue i forlengelsen av den gamle.

Våningshus

Oversiktskart nr:	*20*
Tilstand:	*Stående*
SEFRAK:	*0938-110-004*
Mål:	*11,7 x 5,9 m.*
Alder:	*1701 (gamlestog)*

Figur 6-10: Våningshuset på Nedgarden. Sett mot nordøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Tradisjonelt setesdalshus med midtgang og stue på hver side av denne. Den nedre stua («gamlestog) skal være fra 1701. Den er laftet med store tømmerstokker som dessverre er

hogd flate for å kunne tilpasses panel på veggene. Den nyere delen («nyestog») ble bygget inntil i 1803. Stua er innredet med et tradisjonelt «nyestoginteriør», såkalt «skåp og kvile».

Loft

Oversiktskart nr:	*21*
Tilstand:	*Stående*
Askeladden ID:	*105187-1*
Mål:	*4,5 x 4,5 m.*
Alder:	*1647*

Figur 6-11: Loft. Sett mot nord. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Stod opprinnelig sammen med våningshuset i en rekke. Måtte flyttes i 1803 da nyestog skulle bygges.

Ble tinglyst og automatisk fredet i 2006. Dendrokronologisk datering viser at det eldste tømmeret som er brukt ble hugget i 1647.

Loftet ble restaurert i 1995. Bygningen var gjenstand for tilstandsregistrering i 2017, av Eivind Dalseg, Agder fylkeskommune. Vurderingen var at bygningen generelt var i god tilstand.

Figur 6-12: Døra på loft ID 105187-1, med forseggjorte utskjæringer. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Uthus

Oversiktskart nr: *22*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1912*

De gamle uthusene stod her, men nå står bare selve fjøsdelen fra 1912 igjen. Flere mindre bygninger satt tidligere sammen i rekke/klynge. Løe i reisverk og skjul ble revet for ca. 35 år siden. Det foreligger ingen nærmere opplysninger, heller ikke om eldre uthusbygninger.

Løe og skjul

Oversiktskart nr: *23*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Del av uthus nr. 22. Revet omkring 1990.

Sauefjøs

Oversiktskart nr: *24*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Bygningen var konstruert med fire store tømmerstokker i bunnen, og i disse var det felt ned stående panel/stokker som i en stavkirke. Sauefjøset skal ha vært gårdens eldste bygning.

Bygningen ble revet sammen med resten av uthusene omkring 1990.

Smie

Oversiktskart nr: *25*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Smia ble fjernet før 1920. Det foreligger ingen ytterligere opplysninger.

Badstue

Oversiktskart nr: *26*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Badstua ble fjernet før 1920.

6.4. Oppigard/Sonnenberg

Gbnr: 19/1

Figur 6-13: Oppigard/Sonnenberg. Sett mot nord. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Ferdinand Seippel kjøpte Oppigard i 1850-årene, og familien bodde på stedet i lange perioder. Gården, eller en del av den, ble også leid bort til distriktslegen for Setesdal i lange perioder mellom 1865 og 1912. Fra 1871-1875 bodde Hans E. Kinck der.

Bygdefolk bruker det gamle navnet Oppigard den dag i dag. I matrikkelen står det imidlertid Sonnenberg, oppkalt etter Seippels hjemsted i Tyskland.

Ovenfor boligen er det en vakkert steinsatt bekk som snor seg inn under uthuset og videre nedover i elva. I dag er mye av bekken lagt i rør nedover jordet.

Det er ingen eldre bygninger igjen på gården i dag. Vi kjenner ikke til om eiendommen har hatt et loft eller andre bygninger som tradisjonelt hører til en gård.

Våningshus

Oversiktskart nr: *27*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1970-tallet*

Hytte

Oversiktskart nr: *30*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *Ca. 1970*

Uthus

Oversiktskart nr: *28*
Tilstand: *Stående*
SEFRAK: *0938-0110-011*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *Etter 1924*

Figur 6-14: Uthuset på Oppigard/Sonnenberg. Sett mot nordvest. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Erstattet løa (nr. 32 i oversiktskartet) som lå på motsatt side av veien, og som ble revet i 1924.

Bygningen er oppført i SEFRAK-registeret, men det er tydeligvis gjort ved en feil. Av registreringssjemaet fremgår det at registreringen gjelder et laftet soverom som ble tatt vare på da det gamle våningshuset ble revet i 1977-78. Hva som senere er skjedd med soverommet er uvisst.

Rundbuehall

Oversiktskart nr: *29*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *Etter 2021*

Historiske bilder viser at denne bygningen ble satt opp mellom 2021 og 2024.

Våningshus

Oversiktskart nr: *31*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *1840-årene*

Da Ferdinand Seippel kjøpte Oppigard ble det gamle våningshuset fjernet, og en kontorbygning fra det nedlagte kobberverket i Åraksbø satt opp som våningshus. Det var en stor bygning, litt utradisjonell i formen med en grunnflate på 117 m^2 og 10 rom.

Distriktslegen brukte en del av huset til kontor, og da bygningen ble revet ca. 1977/78 fikk Åsulv Frøysnes tømmeret fra den opprinnelige kontorbygningen og satte opp en liten hytte (nr. 57 i oversiktskartet) på gbnr. 18/7.

Resten av huset forsvant på forskjellige måter. Litt tømmer ble overtatt av laftebygger Torjus Uppstad i Valle, og deler av grunnmuren kom til Reiårsfossen camp.

Bryggerhus og vedskjul

Oversiktskart nr: *33*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ca. 1860*

Ferdinand Seippel fikk bygget et skikkelig bryggerhus til gården, slik han nok var vant med fra sine hjemtrakter. Her var en diger bakerovn av teglstein, der det kunne bakes opptil 36 brød av gangen.

Bryggerhuset ble revet i forbindelse med nybyggingen på slutten av 1970-tallet. Ovnen var da i dårlig forfatning.

I bakkant av bryggerhuset sto et vedskjul.

Sykestue

Oversiktskart nr: *34*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ca. 1900*

Christian Paus kom som distriktslege til Setesdal i 1899. Hans ansvarsområde omfattet hele den lange dalen frå Bjåen og ned til Evje. For å bøte på det stadig tilbakevendende problemet med pasienter som hadde behov for tilsyn over litt tid, sørget han for å bygge en liten sykestue på Frøysnes. Her ble visst det meste gjort, til og med amputasjoner.

Det skal ha vært plass til fire pasienter. De pårørende måtte selv være med å stelle for de syke, lage mat, skifte klær, vaske og ha tilsyn. Husrom fikk de på gårdene i nærheten inntil pasienten døde eller ble frisk nok til å kunne dra hjem.

I 1917 kom det egen distriktslege i Valle. Det var ikke lenger behov for sykestue på Frøysnes, og bygningen ble solgt til lærer Ole P. Rønning på landbruksskolen på Bygland. Sykestua ble innlemmet i huset han bygde i Åkhus gbnr 45/10 i 1922.

Løe/uthus

Oversiktskart nr: *32*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Bygningen ble revet i 1924.

Annen bygning

Oversiktskart nr: *35*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1980-tallet?*

Bygg for Telenor. Står på andre siden av riksvegen overfor Oppigard/Sonnenberg.

6.5. Storrvodden

Gbnr: 19/2 og 5

Feilaktig kalt «Storvollen» på offisielle kart. Dette er gården til kjempen Torkjel Bjørnson, f. 1782 (se Skar 1903).

Våningshus

Oversiktskart nr: 36
SEFRAK: 0938-110-006
Tilstand: Stående
Mål: 10,7 x 8,5 m.
Alder: 1824, men deler av tømmeret kan være eldre

Figur 6-15: Våningshuset på Storrvodden. Sett mot sørøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Bygningen består av en kombinasjon av reisverk og laftet tømmerkonstruksjon. En tømmerdel skal være flyttet opp fra Lauvdal sør for selve Bygland.

Den søndre delen av huset er bygget av stående tømmerstokker som er flathugget, en uvanlig byggemåte i Setesdal.

Bygningen har hatt mange funksjoner. Skolen leide rom her inntil det ble bygget eget skolehus i 1921. Et annet rom på loftet leide folkeminnesamleren Johannes Skar. Lensmann Liestøl hadde dessuten arresten sin her. Denne var i den sørlige delen av huset. Gitteret foran vinduet stod på plass til ca. 1930.

Fra 1927 til 1947 var Storrvodden kontor for L/L Setesdal Automobilrutor med Torbjørn O. Frøysnes som forretningsfører.

Røykstue og vedskjul

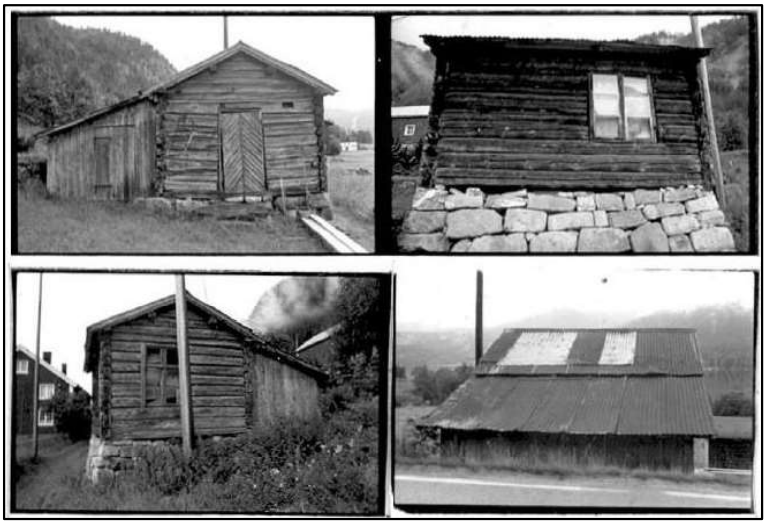

Oversiktskart nr: *37*
SEFRAK: *0938-110-007*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *4,7 x 3,7 m.*
Alder: *Ukjent*

Figur 6-16: Bilder av røykstoga tatt i forbindelse med SEFRAK-registreringen i 1988. Foto: Thor Hovde / Anita Kongssund, SEFRAK.

Bygningen var etter tradisjonen den eldste bygningen på gården, og skal ha vært en gammel røykstue («røykstoge») som i sin tid stod i nærheten av der det nye våningshuset på gården nå står. Da tomten til våningshuset ble gravd, skal det ha vært svart mold i grunnen (mulig kulturlag), som kan underbygge dette. Bygningen ble fram til 1940-årene brukt som eldhus.

Inntil den laftede bygningen var det satt opp et vedskjul i reisverk. Dette var tidligere plassert på nr. 38 i oversiktskartet.

I forbindelse med vegarbeid langs riksvegen på 2010-tallet skal bygningen ha blitt flyttet til Morstøyl.

Stolpehus

Oversiktskart nr: *39*
SEFRAK: *0938-110-008*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *4,2 x 3,7 m.*
Alder: *Mellom sent 1800- og tidlig 1900-tall.*

Figur 6-17: Stolpehuset i 2005. Foto: Leonhard Jansen, Setesdalsmuseet / Statens vegvesen.

Denne bygningen hadde funksjon som lager for mel da bonden i Storrvodden drev krambu. Byggeår for stolpehuset er ikke kjent, men Olav T. Frøysnes (f. 1847 d. 1904) skal ha vært byggherre.

I forbindelse med vegarbeid langs riksvegen ble bygningen flyttet nærmere fjorden (se nr. 40 i oversiktskartet for husets nåværende plassering).

Bolighus

Oversiktskart nr: *41*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1970-80-tallet*

Uthus

Oversiktskart nr: *42*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *Ukjent*

Garasje

Oversiktskart nr: *43*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1990-tallet?*

Loft (telthus)

Oversiktskart nr: *44*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Gården har ikke hatt loft i egentlig forstand, men i tilknytning til fjøset sto en litt spesiell bygning som hadde funksjon som loft. Ca. år 1900 ble det kjøpt et såkalt «telthus» fra Bygland, og det kan ha vært denne bygningen.

Torbjørn D. Frøysnes fikk denne bygningen for en del år siden, og flyttet den til en eiendom han hadde på Nese i Bygland.

Løe/uthus

Oversiktskart nr: *45*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *1939, men bygget med eldre tømmer*

Dette uthuset hadde ikke tømmer helt ned til grunnmuren, men sto på noen høye stolper. Konstruksjonen var ikke god, og bygningen falt sammen vinteren 1967-68.

Grunnmuren var av solide granittblokker, og disse ble brukt som fundament til et redskapshus noen år etterpå.

Stall

Oversiktskart nr: *46*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Det kan ha stått en stall her, men det er usikkert.

Vedskjul

Oversiktskart nr: *38*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *4,7 x 3,7 m.*
Alder: *Ukjent*

Tidligere plassering for vedskjul (se røykstoga overfor).

Revehage

Oversiktskart nr: *47*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Grisehus

Oversiktskart: *48*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Like sør for våningshuset på Storrvodden er det en dyp dal der det renner en bekk. Det er murt opp store steingjerder av rydningsstein, og det er som et hull på nedsida av veien. Hestene ville ikke roe seg når de ble sluppet der, fortelles det.

Derimot fant de ut at stedet egnet seg for grisene. Det ble her bygget to store grisehus. Bygningene er for lengst fjernet, men stedet kalles ennå for «grisehagen».

Figur 6-18: Steinsatt bekkeløp og steingjerder ved «grisehagen». Sett mot øst (nederst) og nordøst (øverst). Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Annen bygning

Oversiktskart nr: *49*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Annen bygning

Oversiktskart nr: *72*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Stolpehus

Oversiktskart nr: *40*
SEFRAK: *0938-110-008*
Tilstand: *Stående*
Mål: *4,2 x 3,7 m.*
Alder: *Mellom sent 1800-tidlig 1900-tall*

Figur 6-19: Stolpehus. Sett mot sørøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Dette stolpehuset sto tidligere ved riksvegen (nr. 39 i oversiktskartet), men ble i forbindelse med vegarbeid på 2010-tallet flyttet til sin nåværende plassering.

6.6. Haugevodd

Gbnr: 18/6

Gammel husmannsplass under Storrvodden, som i 1812 ble overført til Nedgarden. Olav L. Liestøl bygde opp dette småbruket fra 1912. Sønnen Lars var en av dalens mange sølvsmeder, og hadde eget utsalg i kiosken som sto i veikanten (nr. 52 i oversiktskartet).

Det er i dag ingen bygninger igjen på plassen.

Bolighus

Oversiktskart nr: *50*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *62 m²*
Alder: *1912*

De siste årene sto huset til forfall. Det ble revet mellom 2010 og 2021, etter historiske ortofoto.

Huset har hatt et areal på 62 m² i følge *Norges bebyggelse* (Fiskaa og Myckland 1953).

Uthus

Oversiktskart nr: *51*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1939*

Uthuset ble revet mellom 2017 og 2023, etter historiske ortofoto.

Kiosk

Oversiktskart nr: *52*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ca. 2 x 2 m.*
Alder: *1949*

Tidstypisk kiosk, opprinnelig brukt som sølvsmedutsalg. Ble sannsynligvis revet samtidig med de andre bygningene her.

Figur 6-20: Tuft etter bolighuset på Haugevodd. Sett mot sørøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

6.7. Solbakk

Gbnr: 18/9

Bolighus

Oversiktskart nr: 53
Tilstand: Stående
Mål: Ikke oppmålt
Alder: 1960-tallet

Figur 6-21: Bolighuset på Solbakk. Sett mot sørvest. Foto: Vegkart, Statens vegvesen.

Hallvard Frøysnes fikk fradelt tomt på farens eiendom, og bygde nytt hus her.

Stølsbu

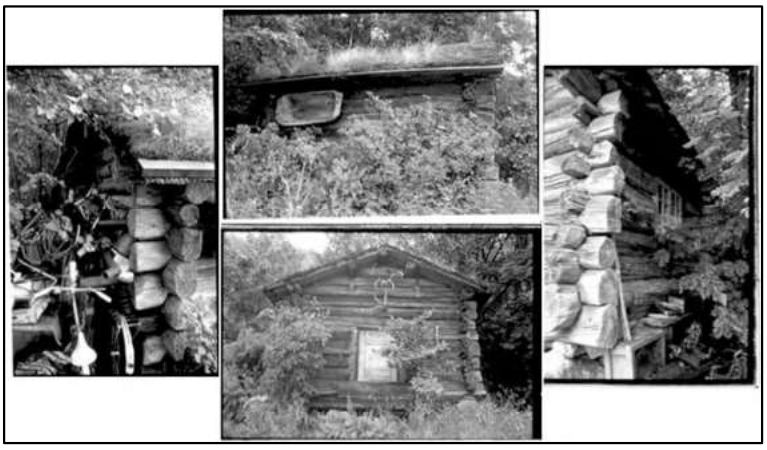

Oversiktskart nr: 54
SEFRAK: 0938-110-009
Tilstand: Stående
Mål: 3,9 x 3,9 m.
Alder: Oppført 1973 av gamle materialer

Figur 6-22: Bilder av stølsbua tatt i forbindelse med SEFRAK-registreringen i 1988. Foto: Thor Hovde / Anita Kongssund, SEFRAK.

Dette er en gammel stølsbu fra Myrstøyl på Skomeheia. Hallvard Frøysnes kjøpte den og satte den opp bak i hagen i 1973. Den er innredet som hytte.

I SEFRAK-registreringen er bygningen betegnet som «Gamlestoga», og det står at «G. Skomedal» har fortalt at dette: «Opprinnelig (var) et stølshus (på Myrstøyl). Deretter eldhus, og fram til 1973 var det ei høybu. Var tidligere ei årestue.»

6.8. Sollid

Gbnr: 18/7

Husmannsplass fra rundt midten av 1800-tallet.

Bolighus

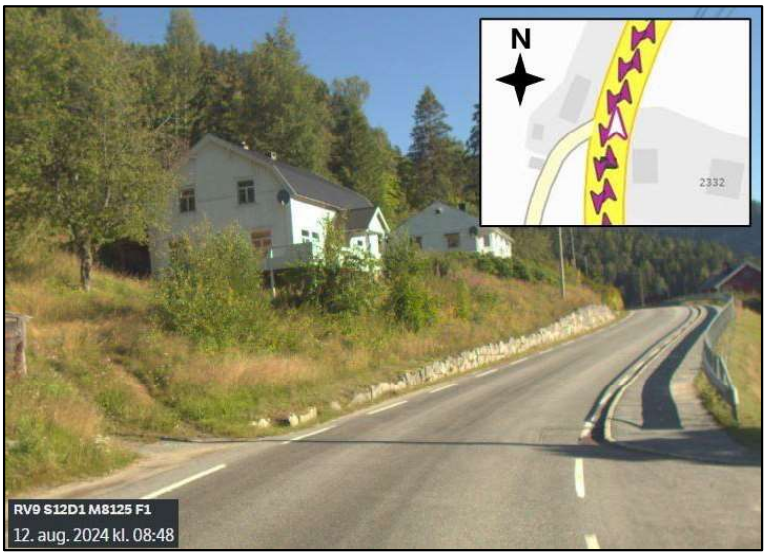

Oversiktskart nr: 55
Tilstand: Stående
Mål: Ikke oppmålt
Alder: 1920, ombygd 1952

Figur 6-23: Bolighuset på Sollid. Sett mot nord. Foto: Vegkart, Statens vegvesen.

Uthus med fjøs og løe

Oversiktskart nr: 56
Tilstand: Stående
Mål: Ikke oppmålt
Alder: 1943

Figur 6-24: Fjøs og løe. Sett mot sørvest. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Hytte

Oversiktskart nr:	*57*
SEFRAK:	*0938-110-010*
Tilstand:	*Stående*
Mål:	*4,5 x 4,8 m.*
Alder:	*1840 (deler)*

Figur 6-25: Hytte. Sett mot nordvest. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Hytte bygget delvis av tømmerdeler som har vært brukt flere ganger. Tømmeret ble først brukt i 1840-årene som en del av en kontorbygning på kobberverket i Åraksbø. Da dette ble nedlagt i 1850-årene flyttet Ferdinand Seippel bygningen til Frøysnes, og innlemmet den i sitt nye hjem på Sonnenberg som doktorkontor. Den bygningen ble revet i 1977/78 for å gi plass til nybygg. Åsulv Frøysnes fikk så tømmeret som han brukte i denne hytta.

6.9. Skolehuset

Gbnr: 19/4

Figur 6-26: Skolehuset og andre bygninger på stedet. Sett mot nordøst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Skolekretsen har hatt mange sammensetninger, også sammen med gårdene på østsiden av fjorden (Åraksbø og Sandnes). Slik folk husker det hadde Skomedal og Frøysnes felles lærer, som det ene året holdt skole på Skomedal og det neste på Frøysnes.

Skolen leide lokale i Storrvodden på Frøysnes, mens Skomedal hadde fått eget skolehus i 1890. I 1921 ble det bygget skole på Frøysnes også, slik at hver grend hadde sin egen.

Det er mulig at det sto en bygning på skoletomta før 1920. Gunnar Liestøl kjøpte eiendommen Vikeli på Sandnes gbnr. 32/5, og bygde hus der. Han skal ha tatt med seg den bygningen som stod på skoletomta og kan ha brukt den på Sandnes.

Skolehuset

Oversiktskart nr: *58*
Tilstand: *Stående*
Mål: *63 m²*
Alder: *1921*

Figur 6-27: Skolehuset. Sett mot sør. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Huset er ikke oppmålt, men har et areal på 63 m² i følge *Norges bebyggelse* (Fiskaa og Myckland 1953). Huset er tydeligvis ikke i bruk, og to av vinduene i andre etasje mangler glass. Tilstanden på bygningen er ikke nærmere kjent.

Vedskjul og do

Oversiktskart nr: *59*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1921?*

Figur 6-28: Vedskjul og do. Sett mot nordvest. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Disse to bygningene hører til skolehuset.

6.10. Vrålstad

Gbnr: 18/8

Eiendommen ble fradelt Bnr. 4 ca. år 1920. Vrål Frøysnes satte opp hus og uthus som han solgte etter kort tid til Knut Langerak.

Bolighus

Oversiktskart nr: 60
Tilstand: Stående
Mål: 56 m²
Alder: 1925

Figur 6-29: Bolighus. Sett mot sør. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Huset er ikke oppmålt, men har et areal på 56 m² i følge *Norges Bebyggelse* (Fiskaa og Myckland 1953).

Annen bygning

Oversiktskart nr: 62
Tilstand: Stående
Mål: Ikke oppmålt
Alder: Før 1963

Sannsynligvis en gammel garasje for mindre kjøretøy eller landbruksutstyr. Bygningen har tak, men dørene mangler og den er åpen i front mot vegen. Brukes nå tydeligvis som skjul. Historiske bilder viser at den har stått der siden før 1963.

Uthus

Oversiktskart nr: 61
Tilstand: Fjernet
Mål: Ikke oppmålt
Alder: 1925

Historiske bilder viser at uthuset ble revet mellom 2017 og 2021.

Lekestue

Oversiktskart nr: 71
Tilstand: Ukjent
Mål: Ukjent
Alder: Ukjent

Lekestua er markert på oversiktskartet i tidligere konsekvensanalyse (Booth et al 2005), men er uten nærmere beskrivelse. Det foreligger ingen ytterligere informasjon.

6.11. Hagan

Gbnr: 18/4

Figur 6-30: Husene på Hagan, med skolehuset helt til venstre i bildet. Sett mot øst. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

Området ble først ryddet som husmannsplass, men da Durdei Frøysnes i 1862 ikke klarte å bli sittende med bnr. 3, fikk hun lov til å bosette seg «sø i Hagan». Eiendommen omfattet da også det som i dag er gbnr. 18/8 Vrålstad.

Våningshus

Oversiktskart nr: 63
Tilstand: Stående
Mål: 70 m²
Alder: 1914

Tunet ligger i dag slik det ble anlagt i 1914. I enden av jordet, 100 meter lenger sør, heter det «Plasset» (nr. 70 i oversiktskartet). Den stua som i sin tid stod der, er brukt om igjen i dagens våningshus. Huset er ikke oppmålt, men har et areal på 70 m² i følge *Norges bebyggelse* (Fiskaa og Myckland 1953).

Feriehus

Oversiktskart nr: *64*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *1990-tallet?*

Dette feriehuset er bygget på samme plassering som det gamle uthuset på småbruket.

Uthus

Oversiktskart nr: *64*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Det gamle uthuset på småbruket lå her. Nå står det et feriehus på samme plassering.

Garasje

Oversiktskart nr: *65*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *2000-tallet*

Uthus/naust

Oversiktskart nr: *66*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *2010-tallet*

Historiske bilder viser at bygningen ble satt opp mellom 2010 og 2014.

Lekestue

Oversiktskart nr: *73*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *2010-tallet*

Historiske bilder viser at denne bygningen ble satt opp mellom 2010 og 2014.

Bolighus

Oversiktskart nr: *67*
Tilstand: *Stående*
Mål: *Ikke oppmålt*
Alder: *2000-tallet*

Bolighus

Oversiktskart nr: *68*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *1858*

I 1858 fikk Pernille Knutsdatter Ose lov til å sette opp en liten stue i sørenden av Hagan. Huset/stedet ble kalt «Pernilstog».

6.12. «Plasset»

Gbnr: *18/5*

Tidligere husmannsplasser.

Mulig husmannsplass

Oversiktskart nr: *69*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

Mulig husmannsplass

Oversiktskart nr: *70*
Tilstand: *Fjernet*
Mål: *Ukjent*
Alder: *Ukjent*

7. Kulturminner

7.1. Automatisk fredete kulturminner

Figur 7-1: Oversiktskart som viser de automatisk fredete kulturminnene på Frøysnes.

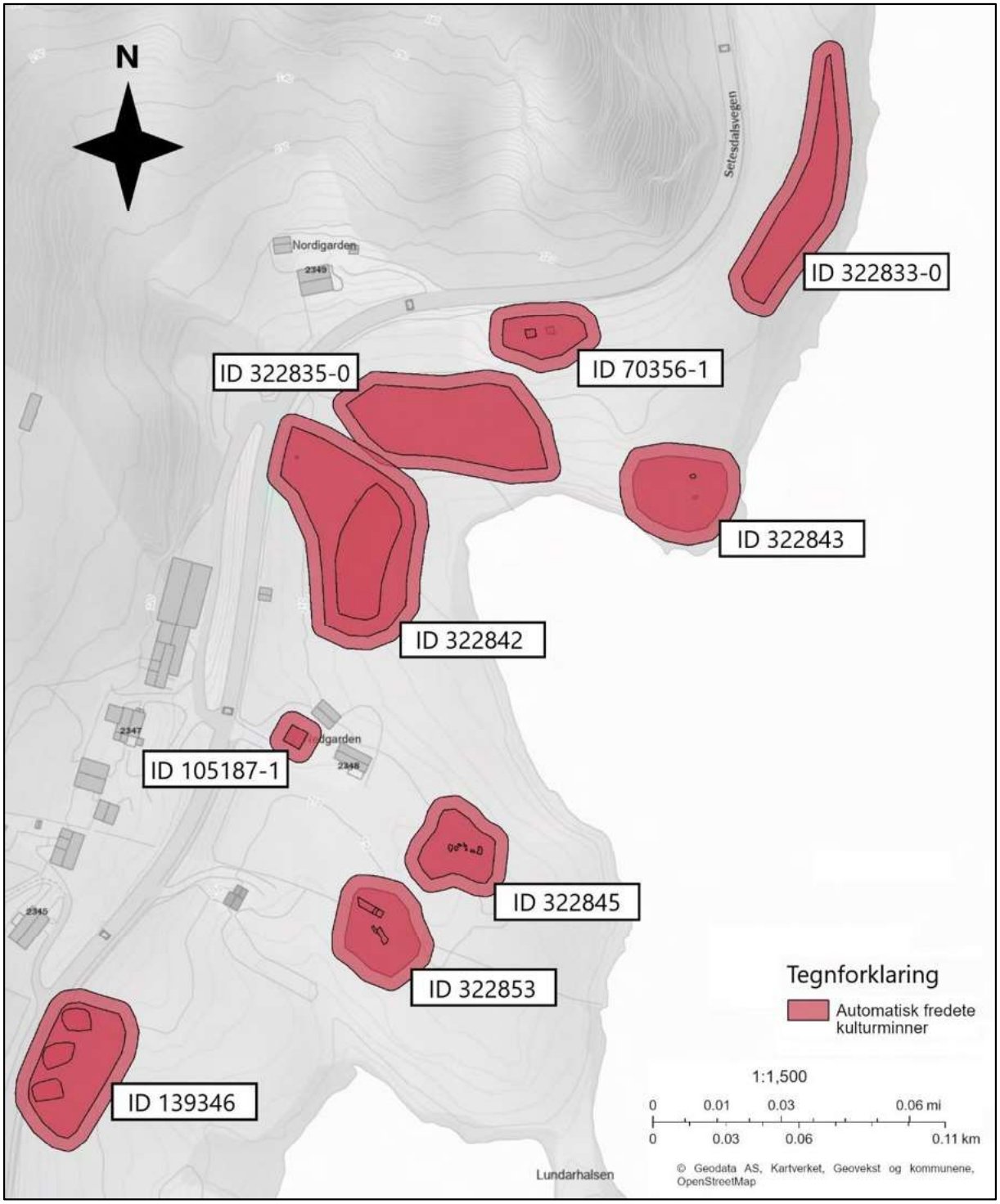

Dyrkingsflate

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *322833-0*
Datering: *Yngre romertid*

Eldre dyrkingslag og avsviingslag påvist under maskinell sjakting i 2024. Det ble tatt ut en kullprøve fra avsviingslaget som ble karbondatert til yngre romertid. Lagene er tykkest i sør, og tynner ut i nord.

Den eldre dyrkingsflaten ligger under et opptil 35 cm tykt lag med noe klumpete og klebrig, lys brun sandig og leirholdig silt. Dette laget ble påvist over store deler av nordlige Frøysnes, med ulike tykkelser (opptil 50 cm tykt). Over dette laget er matjord. Laget tolkes som naturlig avsatt, og stammer trolig fra jordskredet som gikk på slutten av 1600-tallet.

Figur 7-2: Profiler av dyrkingslag i lokaliteten, sett mot nord (til venstre) og vest (over). Foto: Emma Norbakk, Agder fylkeskommune.

Gravfelt

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *70356*
Datering: *Jernalder*

Før 1914 ble det bygget en ny låve på Nordigard. I den forbindelse ble det fjernet en gravhaug, og det skal da ha blitt funnet gravgods fra vikingtid: Et sverd, to økser, en spydspiss og et skiferbryne. Funnene ligger i dag på Kulturhistorisk museum i Oslo, og har fått katalognummer C20311 (se figur 7-3).

Under fylkeskommunens registreringer i 2024 ble to strukturer/nedgravninger avdekket under maskinell sjakting. Basert på plasseringen, funn og masser ble de avdekte strukturene

tolket til å være mulige rester etter gravhaugen. Den vestlige strukturen er karbondatert til yngre romertid. Karbondateringen samsvarer ikke med den typologiske dateringen av gjenstandene, og sammenhengen mellom dem er derfor usikker.

Det ble funnet en stor brynestein, trolig et Eidsborgbryne (se figur 7-4), ca. 17 x 3 x 2 cm. I tillegg ser det ut til at det midtveis på brynet er slipte fasetter langs hvert hjørne, som kan ha fungert som feste til en slire. Brynet har klare paralleller til skiferbrynet fra gravfunnet som ble innlevert på begynnelsen av 1900-tallet.

Midt mellom strukturene virker undergrunnen å være forstyrret, muligens av en dreneringsgrøft. Lokaliteten er omtrentlig avgrenset.

Figur 7-3: Funnene fra grav ID 70356-1 på Frøysnes. Foto: Ellen C. Holte, Kulturhistorisk museum.

Figur 7-4: Bryne funnet i sjakt. Trolig tilhørende ID 70356-2. Foto: Emma Norbakk, Agder fylkeskommune.

Dyrkingsflate

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *322835-0*
Datering: *Førreformatorisk tid*

Eldre dyrkingslag og mulig avsviingslag påvist under maskinell sjakting.

Den eldre dyrkingsflaten ligger under et opptil 25 cm tykt lag med noe klumpete og klebrig, lys brun sandholdig og leirholdig silt. Dette laget ble påvist over store deler av nordlige Frøysnes, med ulike tykkelser (opptil 50 cm tykt). Over dette laget er matjord. Laget er tolket som naturlig avsatt, og stammer trolig fra jordskredet som gikk på slutten av 1600-tallet.

Figur 7-5: Sjakt med mulig avsviingslag. Sett mot sør-sørøst. Foto: Emma Nordbakk, Agder fylkeskommune.

Bosetning-aktivitetsområde

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *322842-0*
Datering: *Førreformatorisk tid*

Aktivitetsområde bestående av kokegroper og åkerrein med tykke dyrkingslag og mulig avsviingslag, påvist ved maskinell sjakting. Kokegropene ligger spredt, i svakt skrånet terreng ned mot øst.

Figur 7-6: Til venstre: Avdekking av åkerrein ID 322842-3, sett mot sørøst. Kokegrop ID 322482-2 vises i forgrunnen og i bildet til høyre. Sett mot sørøst. Foto: Emma Norbakk, Agder fylkeskommune.

Bosetning-aktivitetsområde

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *322843*
Datering: *Førreformatorisk tid*

Aktivitetsområde bestående av en kokegrop og en nedgravning av ukjent funksjon. Strukturene ligger relativt grunt (ca. 20 cm fra markoverflaten) og det er tynt med matjord. Lokaliteten befinner seg pent til i landskapet på en flat odde mot fjorden.

Figur 7-7: Sjakt med nedgraving ID 322483-2 i forgrunnen og kokegrop ID 322483-1 i bakgrunnen, sett mot nord-nordvest. Foto: Emma Norbakk, Agder fylkeskommune.

Dyrkingsflate

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *139346*
Datering: *Merovingertid/vikingtid*

Eldre dyrkingslag datert til merovingertid og vikingtid påvist under maskinell sjakting. Lokaliteten ble første gang registrert i 2010 og kontrollregistrert 10.07.2024. Dyrkingsflaten ligger i hellende terreng ned mot Åraksfjorden i øst. I vest avgrenses dyrkningslaget av rv.9. Under kontrollregistreringen ble det gravd flere sjakter i nærheten av den eldre lokalitetsavgrensningen, for å få grep om dyrkingslagets utstrekning. Laget ble påvist i to sjakter, og videre avgrenset av to negative sjakter.

Den eldre dyrkingsflaten ligger under et ca. 50 cm tykt lag med noe klumpete og klebrig, lys brun sandig silt med grus. Dette laget ble påvist over store deler av Frøysnes, med ulike tykkelser (opptil 50 cm tykt). Over dette laget er matjord. Laget tolkes som naturlig avsatt, og stammer trolig fra jordskredet som gikk på slutten av 1600-tallet.

Figur 7-8: Dyrkingsflate ID 139346-3. Foto er tatt i felt under tidligere registrering på Frøysnes i 2010. Foto: Nils Ole Sundet, Aust-Agder fylkeskommune.

Loft

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *105187-1*
Alder: *1647 (dendrokronologisk datering)*

Loft på Nedgarden. Ble tinglyst og automatisk fredet i 2006 etter dendrokronologisk datering.

Se kapittel 6.3 for nærmere beskrivelse.

Bosetning-aktivitetsområde

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *322845*
Datering: *Vikingtid/tidlig middelalder*

Aktivitetsområde datert til vikingtid/tidlig middelalder bestående av flere nedgravninger og kokegroper, påvist under maskinell sjakting. Flere av nedgravningene er svært kullholdige, og fremstår diffuse og utflytende i avgrensningen. Det er uvisst om de representerer en sammenblanding av flere strukturer, og deres funksjoner er ukjent.

Det ble gjort flere funn under rens av strukturene. I en av nedgravningene ble det funnet store mengder jern og slagg, mens i tre andre ble det funnet brent bein. Alle funn er kartfestet og samlet inn.

Lokaliteten befinner seg pent til i landskapet på en skålformet flate som skråner svakt ned mot øst og nordøst, på et høydedrag i terrenget. Strukturene ligger relativt grunt (ca. 20 cm fra markoverflaten) og det er skrint med matjord. Undergrunnen rundt strukturene består av brun og beigebrun klebrig sandig silt. I øst er det leire og vanninnsig, mens det i vest er brun og beige spettet sandig silt med grus. Lokaliteten er topografisk avgrenset basert på bergknatter, samt våte masser og leirholdig undergrunn i øst.

Etter informasjon fra grunneiere skal det ha stått en smie og en badstue et sted på høydedraget her, som skal ha blitt fjernet en gang før 1920.

Figur 7-9: Oversikt over strukturer i aktivitetsområde ID 322485, sett mot nord. Foto: Emma Norbakk, Agder fylkeskommune.

Bosetning-aktivitetsområde

Vernestatus: *Automatisk fredet*
Askeladden ID: *322853*
Datering: *Vikingtid*

Aktivitetsområde datert til vikingtid. Lokaliteten består av en steinrøys, to fyllskifter/grøfter og eldre dyrkingslag, påvist under maskinell sjakting. Funnene fordeler seg på to sjakter. Røysa ligger relativt konsentrert, men virker noe utflytende i sørøst. I fyllskiftet/grøfta ble det funnet flere fragmenter med brent bein. Steinrøysa og grøftene tolkes som mulige rester etter en gravhaug på stedet (usikker tolkning).

Lokaliteten befinner seg pent til i landskapet på en svakt sørvest-hellende flate på et høydedrag i terrenget. Fra lokaliteten er det god utsikt mot Åraksfjorden i øst og sør. Undergrunnen rundt strukturene består av lys beige og oransjebrun klebrig sandig silt. I øst er det svært vått, hvor undergrunnen er mer leirholdig og med vanninnsig, mens det i vest er brun og beige spettet sandig silt med litt grus. Lokaliteten er omtrentlig avgrenset, delvis basert på bergknatter i nordøst og funntomme sjakter. I sørøst er lokalitetsavgrensningen satt basert på registreringsområdets grenser.

Figur 7-10: Nordvestlige del av Steinrøys ID 322853-1 og Fyllskifte/grøft ID 322853-2. Sett mot nordøst. Foto: Emma Nordbakk, Agder fylkeskommune.

7.2. Kulturminner uten vern

Etterreformatoriske kulturminner, dvs. fra etter 1537, er ikke automatisk fredet etter kulturminneloven. Slike kulturminner faller under kategorien *nyere tids kulturminner,* og er i utgangspunktet uten et formelt vern.

Mange nyere tids kulturminner er potensielt verneverdige og kan vernes gjennom plan- og bygningsloven eller fredes ved vedtak gjennom kulturminneloven. Dette er omstendelige prosesser som gjøres sjelden. De fleste nyere tids kulturminner er derfor uten vern. Dette betyr ikke at de er uten verdi – kulturminneverdien kan være fra lav til høy, etter flere kriterier.

På Frøysnes er det kjent et utstrakt gårdsmiljø med stor tidsdybde og med et tydelig lesbart kulturlandskap, bestående av rydningsspor som røyser, steingjerder, steinsatte diker, forstøtningsmurer og terrasser. Disse kulturminnene er uten vern, men de har absolutt sin verdi.

Figur 7-11: Rydningsrøys. Sett mot sørøst. Foto: Marita Fleseland, Agder fylkeskommune.

Rydningsrøyser

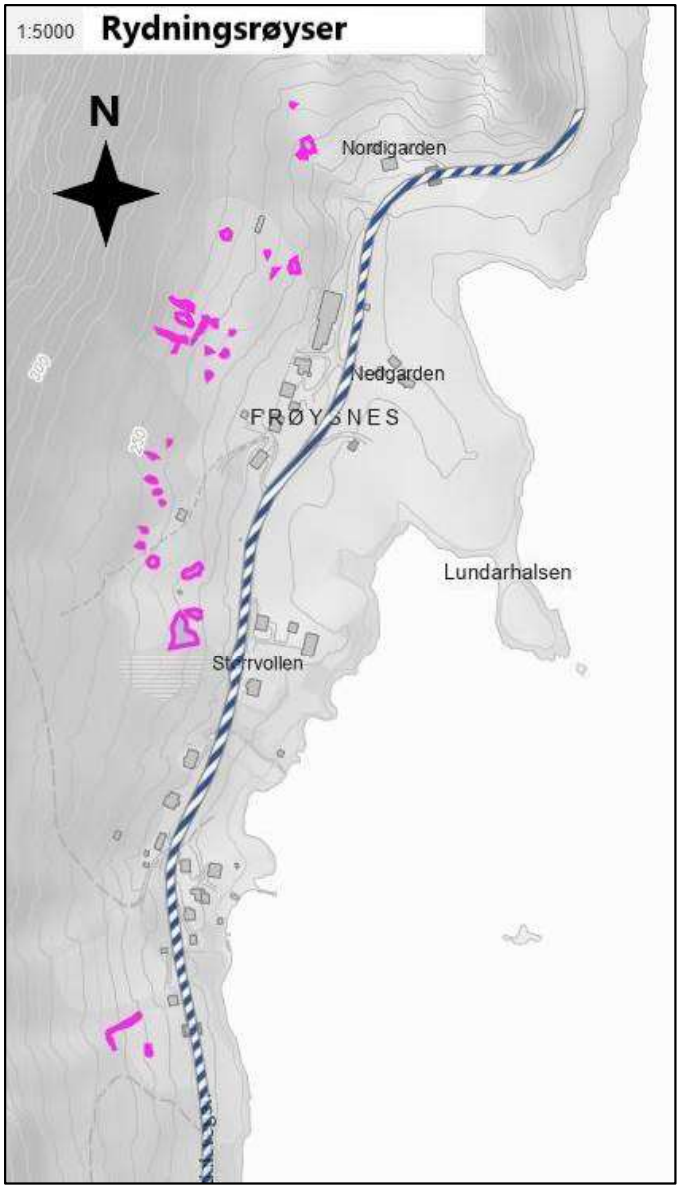

Askeladden ID: 322826
Vernestatus: Uten vern

Figur 7-12: Registrerte rydningsrøyser i kulturlandskapet på Frøysnes. ID322826 er uthevet. Kilde: Askeladden.

Lia vest for riksvegen på Frøysnes kjennetegnes av et kulturlandskap preget av omfattende rydding og tilrettelegging for beite, slått og åkerdrift, med flere **rydningsrøyser**, **steingjerder** og **terrassemurer**. 32 enkeltminner er registrert tilhørende lokaliteten. Det finnes flere røyser og murer enn de som er innmålt, kun de største og synligste ble prioritert under fylkeskommunens feltregistreringer i 2024.

På slutten av 1600-tallet skal det ha gått et stort jordskred på Frøysnes. Raset skal ha ødelagt store områder og tatt med seg flere gårdshus i grenda. Rydningsrøysene stammer derfor trolig fra 1700 – 1900-tallet, da området ble ryddet og dyrket opp igjen etter raset.

Setesdalsvegen

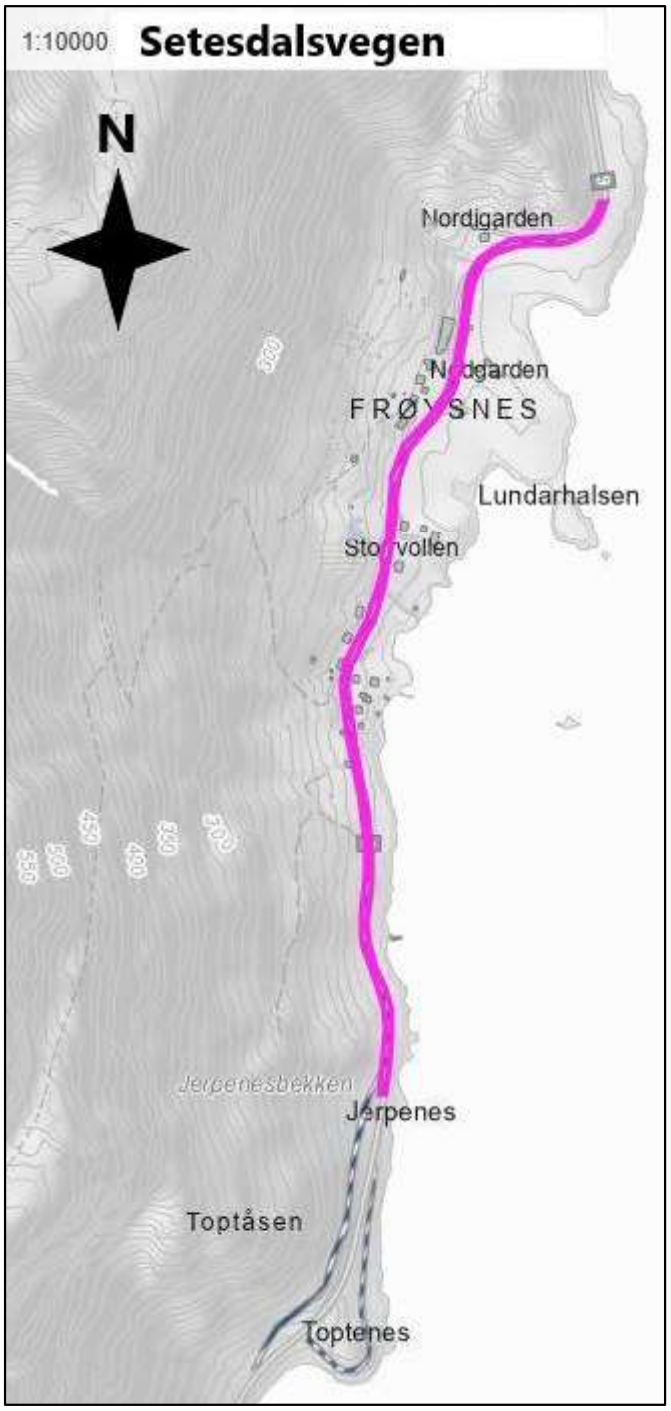

Askeladden ID: 289754-0
Vernestatus: Uten vern

Figur 7-13: Kartutsnitt som viser kulturminnets utstrekning. ID289754-0 er uthevet. Kilde: Askeladden.

Fra Jerpenes til forbi Frøysnes går rikvegen hovedsakelig i samme trasé som postvegen fra 1842. Traséen følger den opprinnelige traséen til postvegen fra 1842, og de lange forstøttingsmurene langs vegen kan være fra den tiden. Vegen er lite endret siden mellomkrigsårene, med unntak av vegdekket. Vegen er smal og er lagt tett til bebyggelsen, med direkte avkjørsler til gårdstunene.

Setesdalsvegen 1926

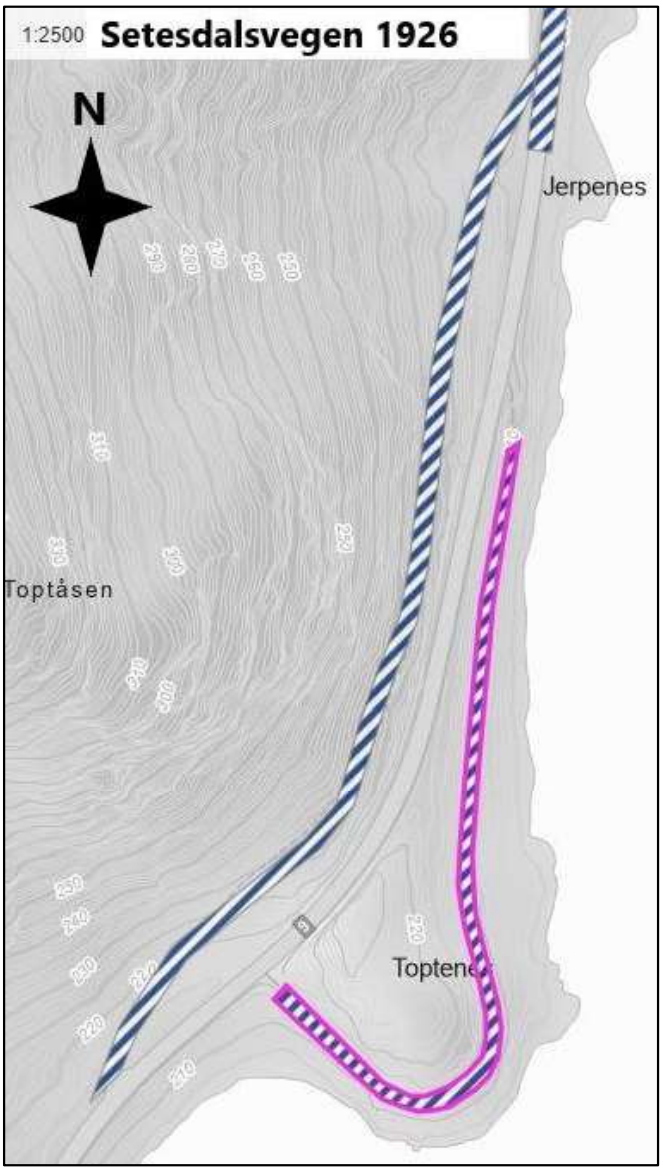

Askeladden ID: 289753-0
Vernestatus: Uten vern

Figur 7-14: Kartutsnitt som viser kulturminnets utstrekning. ID289753-0 er uthevet. Kilde: Askeladden.

Gamle Setesdalsvegen som var i bruk mellom 1926 til 1978 ligger i en sløyfe på østsiden av Toptenes. Vegen ble etter hvert for vanskelig for moderne biltrafikk; siden 1978 har vegen gått i en slak kurve gjennom en høy skjæring.

Figur 7-15: Den gamle Setesdalsvegen fra 1926. Sett mot sør. Foto: Marita Fleseland, Agder fylkeskommune.

Setesdalsvegen 1842

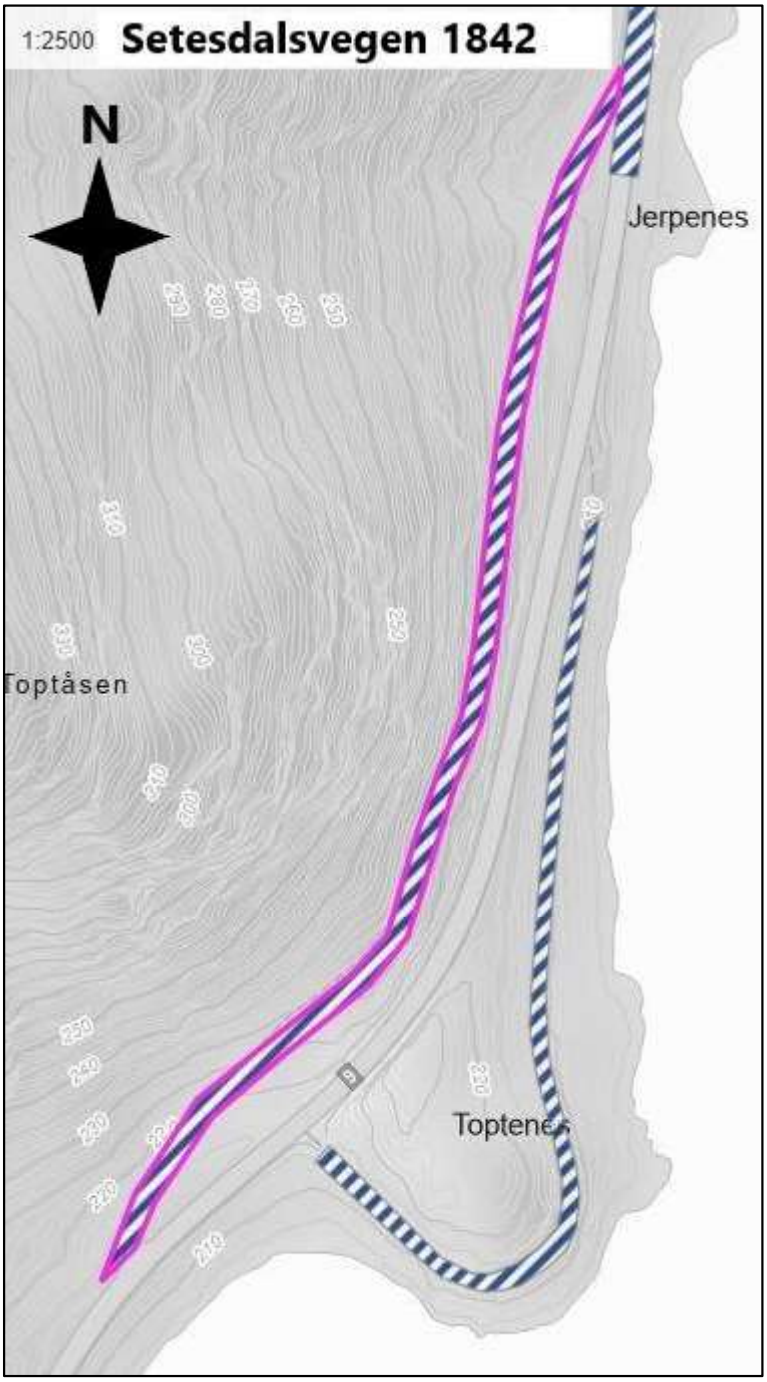

Askeladden ID: 289752-0
Vernestatus: Uten vern

Figur 7-16: Kartutsnitt som viser kulturminnets utstrekning. ID289752-0 er uthevet. Kilde: Askeladden.

En gjenværende bit av postvegen som var i bruk mellom 1842 til 1926, ligger parallelt øst for dagens riksveg. Vegen kalles Toptenesbakken, og har til dels bratt stigning. Bakken ble for bratt for biltrafikken, så vegen ble lagt om rundt Toptenes på 1920-tallet.

Frøysnes brygge

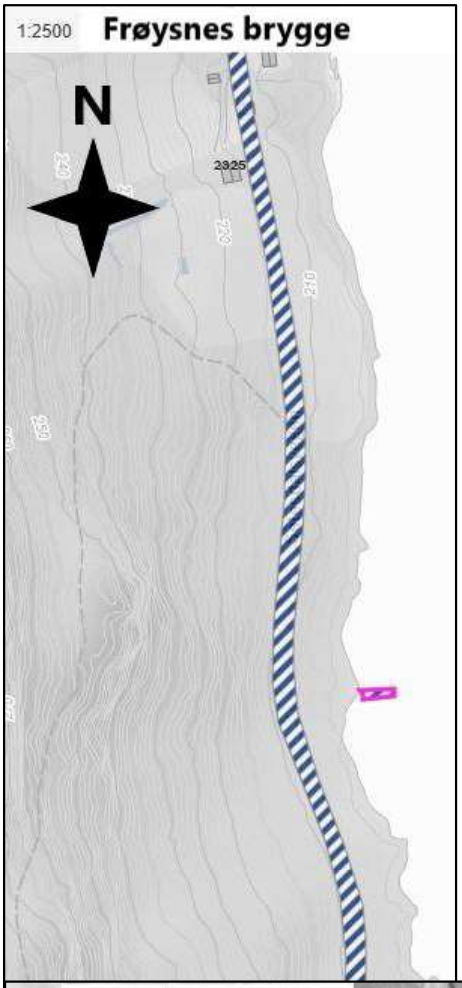

Askeladden ID: *289787-0*
Vernestatus: *Uten vern*

Frøysnes brygge ble bygget i 1869 for dampbåtene "Bjoren" og "Dølen". Brygga ble betydelig forbedret i 1916, og var i bruk fram til mellomkrigsårene. Brygga består av stein og tømmer, og ligger nå under vann. Ved lav vannstand i 2023 var brygga synlig og man kunne se rester etter bevart treverk.

Den registrerte lokaliteten ID 289787-0 er selve brygga, men kaianlegget som helhet omfatter også den gamle vegbiten fra kaia og opp til Setesdalsvegen.

Figur 7-17: Til venstre: Kartutsnitt som viser kulturminnets plassering. ID289787-0 er uthevet. Under: Historisk ortofoto som viser Frøysnes brygge og tilhørende veg i 1963. Kilde: Askeladden.

7.3. Kulturminner med uavklart vernestatus

Lundarhalsen

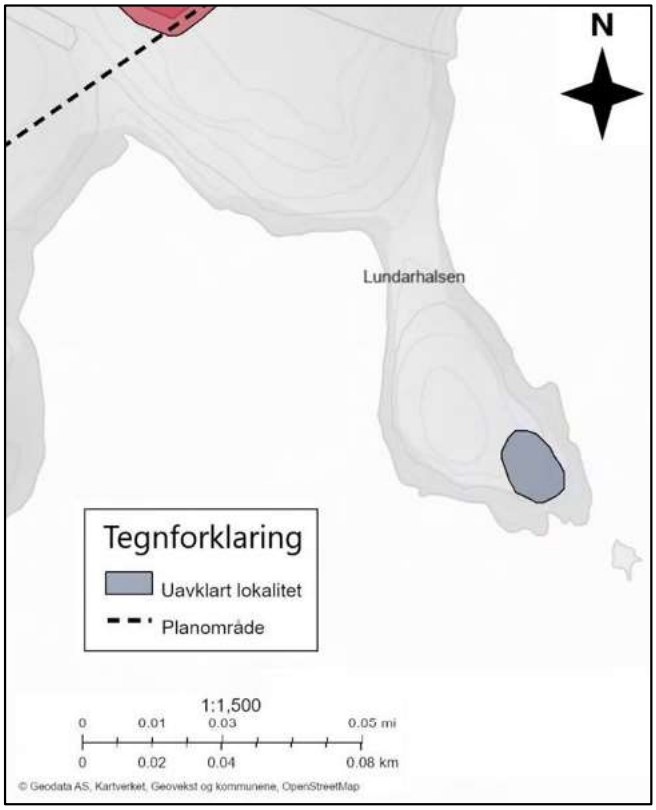

Askeladden ID: 76606-1
Vernestatus: Uavklart

Figur 7-18: Kartutsnitt som viser kulturminnets omtrentlige plassering.

Sagnet sier at det på Lundarhalsen skal ha vært offerplass for guden Frøy. Da det ble dyrket ytterst på odden – når vites ikke – fant de flate heller som var "bygd opp". Over lå en stor flat helle – et mulig gravkammer? Det var svart jord der og så ut som det skulle ha vært brent Kilde: Torkjell Arnfinn Frøysnes.

De nevnte steinhellene finnes det ikke spor av der ute nå, så det synlige kulturminnet er borte. Hellene skal ha blitt frakta ned til Sandnes kirke, og skal være der (Kilde: Hallvard Frøysnes til Leonhard Jansen i 2005).

Navnet Lundarhalsen henspeiler på at odden en gang har vært trebevokst, eller en lund. Ordet lund er ofte knyttet til offersteder. Det er usikkert hvor selve kultstedet har ligget, om det har vært ett spesielt sted på odden, eller om hele odden har vært hellig.

Figur 7-19: Lundarhalsen sett mot nordøst, med Åraksbø på andre siden av fjorden. Foto: Tom A. Edvardsen, Statens vegvesen.

7.4. Løsfunn

Det er gjort mange metallsøkerfunn på Frøysnes. Funnene består blant annet av ulike mynter, beslag, knapper, deler av søljer, beltespenner, mv. Det er bemerkelsesverdig at alle metallsøkerfunnene kan typologisk dateres til 1600-tallet eller senere. Dette kan trolig forklares med at det på slutten av 1600-talet skal ha gått et stort jordskred på Frøysnes. Raset skal ha ødelagt store områder og tatt med seg flere av gårdshusene i bygda. Frøysnes skal ha blitt ryddet og oppdyrket igjen i tiden fra 1700-tallet til rundt 1900. Under den maskinelle sjaktingen i 2024 ble det påvist et opptil 50 cm tjukt jordlag med delvis klumpete og klebrig, lys brun sandig og leirholdig silt. Laget lå under matjorda, men over de arkeologiske funnene, og virker konsentrert til nordlige del av Frøysnes. Laget er tolket som naturlig avsatt, og sannsynligvis er dette massene fra jordskredet som gikk på slutten av 1600-tallet.

Figur 7-20: Noen av metallsøkerfunnene som er funnet på Frøysnes. Foto: Emma Norbakk, Agder fylkeskommune.

8. Verdi, påvirkning og konsekvens for delområder

Trinn 1 av analysen omhandler temaets delområder med beskrivelse av verdien samt vurdering av påvirkning og konsekvens av utbyggingsalternativet. Se metodebeskrivelse i kap. 2.2.1. Verdi er fastsatt slik at det samsvarer med Miljødirektoratets KU-veileder M-1941.

Det er avgrenset 7 delområder innenfor analyseområdet (se tabell 4-1).

Delområdene i denne fagrapporten er identifisert med nummer og bokstavkoder KM, som står for "kulturmiljø" og KL, som står for «kulturhistorisk landskap».

Delområder	Vurdering	Verdi
Landskapsnivå		
KL 1 – Frøysnes	Område der de historiske relasjonene i landskapet er fremtredende. Helhetlig sammenhengende kulturlandskap.	Stor
KL 2 – Setesdalsvegen	Infrastruktur. Kulturhistorisk verdi ligger ikke i kjørebanen, men i plasseringen, dimensjoneringen og tilpasningene i sideterrenget. Traséen følger den opprinnelige fra 1842. Er delvis ødelagt av moderne utbygging.	Noe
Kulturmiljønivå		
KM 1 – Nordigard	Gårdsmiljø hvor det inngår et bygningsmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning, automatisk fredete kulturminner av regional og nasjonal verdi, og som er knyttet til regionalt historiske personer.	Stor
KM 2 – Oppigard og Lisje Nedgarden	Gårdsmiljø hvor det inngår et bygningsmiljø som er knyttet til regionalt historiske personer.	Middels
KM 3 – Nedgarden med Lundarhalsen	Gårdsmiljø hvor det inngår et helhetlig bygningsmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning, og flere automatisk fredete kulturminner av regional og nasjonal verdi.	Stor
KM 4 – Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset	Bygningsmiljø bestående av bygninger med arkitekturhistorisk betydning, og er knyttet til lokalt historiske personer.	Middels
KM 5 – Toptenes - Frøysnes brygge	Infrastruktur. Teknisk-industrielt kulturmiljø som består av tre generasjoner hovedveier og et kaianlegg.	Middels

Tabell 4-1: Delområder for tema kulturarv.

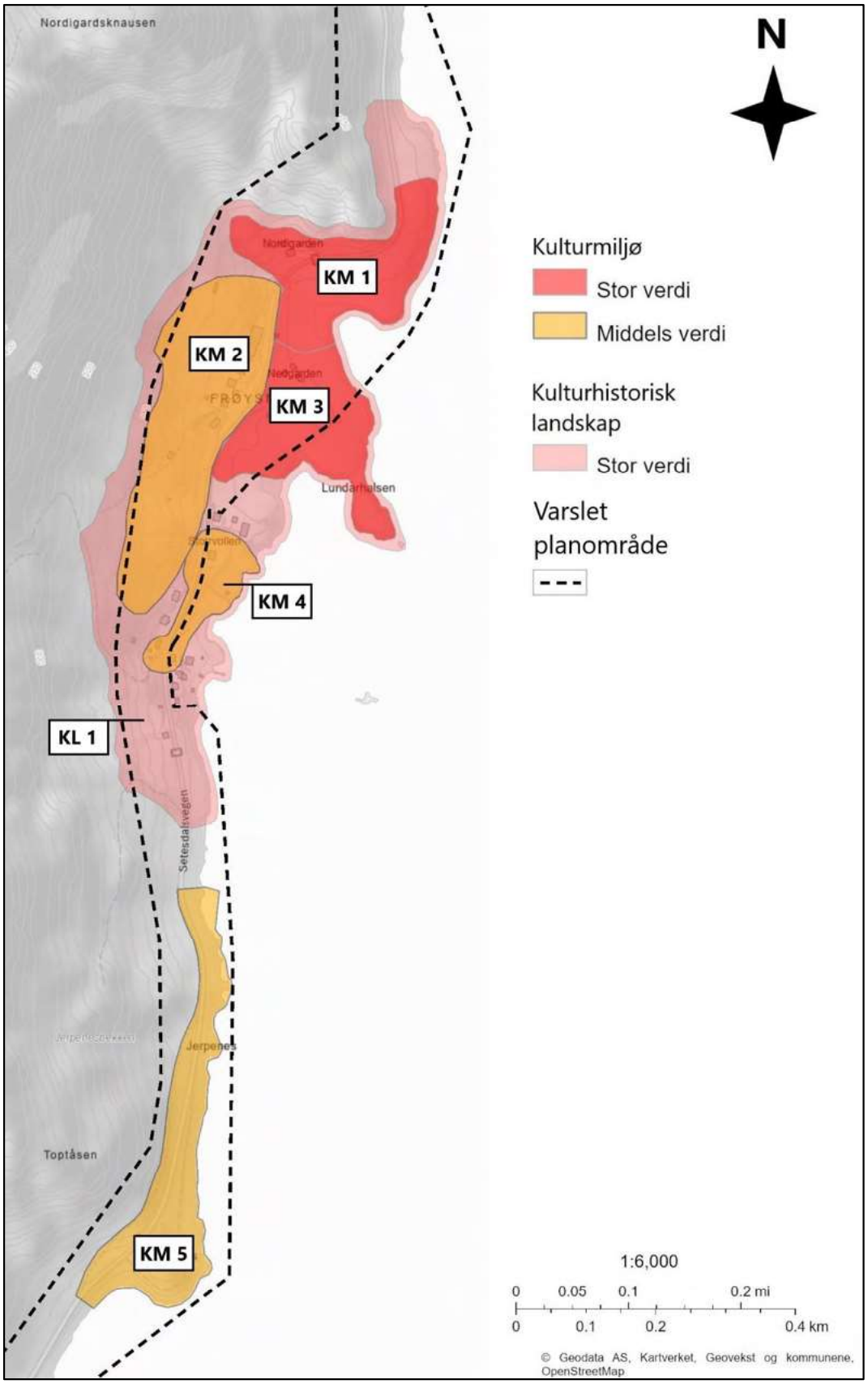

Figur 8-1: Verdikart som viser delområdene for fagtema kulturarv i området.

8.1. Delområde KL 1 Frøysnes

Frøysnes er en bygd som ligger klart avgrenset i landskapet på en elveslette ved foten av fjellet langs Åraksfjordens vestlige bredde. Stedet er en åpen og slett flate med løsmasser og slåttenger. Grenda er naturlig avgrenset av Nordigardsknausen i nord og fjellet i vest. Lundarhalsen stikker ut i fjorden som en markant odde med viker på begge sider; Nordigardkilen i nord og Doktarkilen i sør. Riksveg 9, Setesdalsvegen, går tvers gjennom grenda og deler den i to.

Bygda består av gårder og eneboliger. I sør består bosetningen av gamle husmannsplasser og mindre eiendommer, mens gårdene Oppigard, Lisle Nedgarden, Nedgarden, Nordigard og Storrvodden ligger i nord. Lisle Nedgarden og Nedgarden driver med sauehold i dag.

Landskapet langs fjellsiden består hovedsakelig av kupert slåttemark og beite. Det går flere bekker fra fjellsiden og ned til fjorden. Noen av disse er lagt i rør, og jordene skal være drenert med mange gamle steinsatte dreneringsgrøfter. Til tross for dette er jorda flere steder synlig vannmettet.

Frøysnes bærer preg av omfattende bruk og dyrking gjennom tidene. Noen steder er jorda skrinn og har partier med berg i dagen. Vest for riksvegen er landskapet svært bratt og kupert med mye stein, og bærer preg av omfattende rydning, med dusinvis større rydningsrøyser og terrassering flere steder. Her kan man også se flere gamle styvingstrær.

Også naturkatastrofer har satt til preg på Frøysnes. På slutten av 1600-talet skal det ha gått et eller flere store ras her, og flere av gårdene skal blitt ødelagt. Da fylkeskommunen i 2024 foretok arkeologiske registreringer på jordene øst for riksvegen, ble det funnet et leirholdig jordlag som er tolket som avsetning fra dette raset.

For en nærmere gjennomgang av kulturhistorien på Frøysnes, se kapittel 5.

Det kulturhistoriske landskapet på Frøysnes overlapper delområdene KM 1, 2, 3, 4 og KL 2. Kulturlandskapet har fått sin form fordi menneskene på Frøysnes gjennom generasjoner har utnyttet ressursene i området. Landskapet er derfor en viktig kilde til kunnskap om tidligere tiders byggeskikk, materialbruk, håndverkstradisjon og andre kulturhistoriske verdier. Kulturlandskapet på Frøysnes formidler tydelig de fysiske aspektene ved setesdalkulturen som knyttet til gårdsdrift. Flere av gårdene på Frøysnes er knyttet til regionalt historiske personer. De kulturhistoriske sammenhengene i landskapet er særlig fremtredende.

Det kulturhistoriske landskapet på Frøysnes er vurdert til å ha **stor verdi**, i den øvre delen av skalaen.

8.1.1. Kulturminner og bygninger i delområdet

Delområde KL 1 Frøysnes omfatter og overlapper delområdene KM 1, 2, 3 og 4, og KL 2, beskrevet i kapitlene 8.2–8.6. Bygningene og kulturminnene er nærmere beskrevet i kapitlene 6 og 7.

8.1.2. Påvirkning

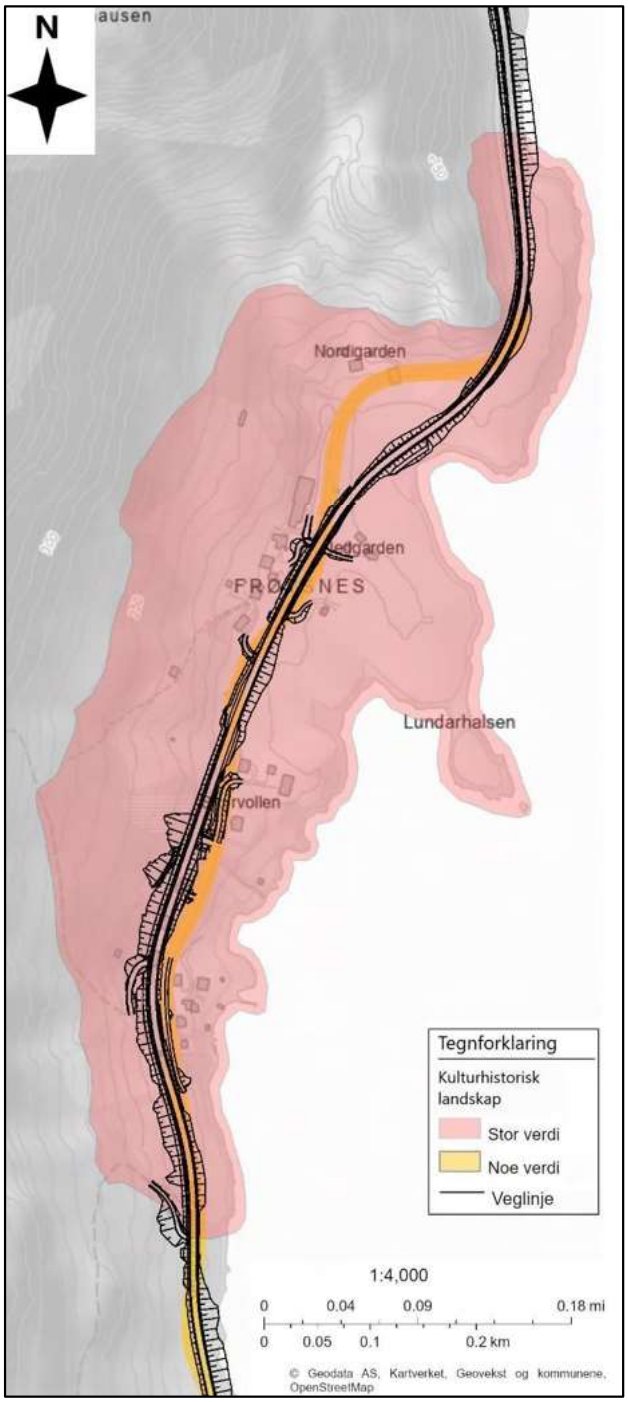

Figur 8-2: Delområde KL 1.

Tabell 8-1: Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens for delområde KL 1.

Verdivurdering: Delområde KL 1 Frøysnes				
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
				▲

Verdibegrunnelse
Kulturlandskapet på Frøysnes formidler tydelig de fysiske aspektene ved setesdalkulturen som knyttet til gårdsdrift og ferdsel. De mange kulturminnene på Frøysnes inngår i kulturmiljøer med stor tidsdybde. Flere av gårdene på Frøysnes er knyttet til regionalt historiske personer. De kulturhistoriske sammenhengene i landskapet er særlig fremtredende.

Delområdet er vurdert til å ha **stor verdi**.

Tiltakets påvirkning					
	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Utbyggings-alternativ					▲

Begrunnelse
Samlet virkning av utbyggingsalternativet er en varig og markant endring av det kulturhistoriske landskapet på Frøysnes. Bebyggelse vil erstattes av store vegskjæringer, sideterrenget til den gamle postvegtraséen vil utviskes, og den nye vegen vil dele opp jordet og endre opplevelsen av kulturlandskapet i vesentlig grad. Visuelt vil de kulturhistoriske sammenhengene i bygda bli mer utydelige.

Tiltakets konsekvens							
	+++/++++	+/++	0	-	- -	- - -	- - - -
Utbyggings-alternativ						▲	

Konsekvens blir **Alvorlig miljøskade for delområdet (- - -)**

8.2. Delområde KL 2 Setesdalsvegen

8.2.1. Kulturminner i delområdet

Tabell 8-2: Kulturminnelokaliteter i delområde KL 2.

Kulturminnelokaliteter i delområde KM 1 Nordigard				
ID (Askeladden)	Vernestatus	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
289754-0	Uten vern	Setesdalsvegen	Noe	Sterkt forringet

8.2.2. Påvirkning

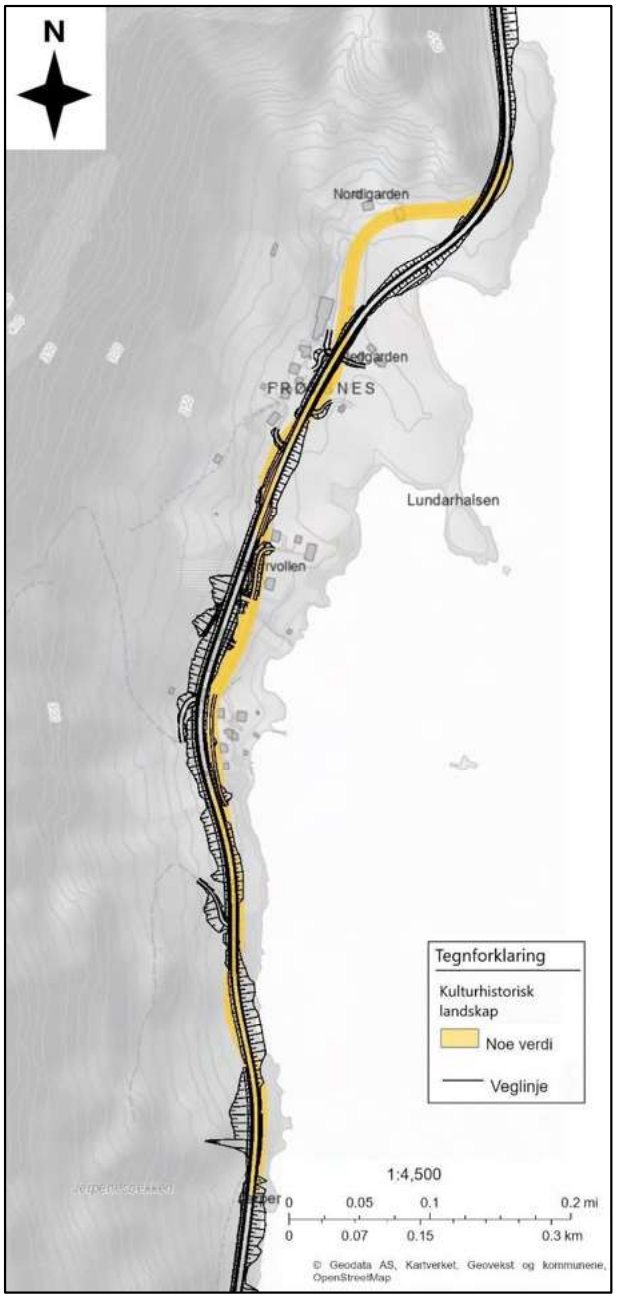

Figur 8-3: Delområde KL 2.

Tabell 8-3: Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens for delområde KL 2.

Verdivurdering: Delområde KL 2 Setesdalsvegen				
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
	▲			

Verdibegrunnelse
Kulturhistorisk verdi ligger ikke først og fremst i kjørebanen, men i sideterrenget og vegens dimensjonering og plassering. De kulturhistoriske elementene er delvis ødelagt av moderne utbygging, som reduserer verdien.

Delområdet er vurdert til å ha **noe verdi**.

Tiltakets påvirkning					
	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Utbyggings-alternativ					▲

Begrunnelse
Setesdalsvegen som historisk veg vil bli fullstendig omgjort og erstattet, og de særegne kulturhistoriske kvalitetene ved vegen vil gå tapt. De kulturhistoriske verdiene i sideterrenget til den gamle vegtraséen vil utviskes.

Tiltakets konsekvens							
	+++/++++	+/++	0	-	- -	- - -	- - - -
Utbyggings-alternativ				▲			

Konsekvens blir **Noe miljøskade for delområdet (-)**

8.3. Delområde KM 1 Nordigard

Kulturmiljøet omfatter tunet på Nordigard og omkringliggende kulturlandskap, jordet og innmarka på nedsiden av vegen ned mot bukta. Miljøet har stor tidsdybde, med kulturminner fra flere tidsperioder.

Mellom riksvegen og fjorden er det registrert flere automatisk fredete kulturminnelokaliteter fra jernalder.

8.3.1. Kulturminner og bygninger i delområdet

Tabell 8-4: Kulturminnelokaliteter i delområde KM 1.

Kulturminnelokaliteter i delområde KM 1 Nordigard				
ID (Askeladden)	Vernestatus	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
322833	Automatisk fredet	Dyrkingsflate	Stor	Noe forringet
70356	Automatisk fredet	Gravfelt	Stor	Sterkt forringet
322835-0	Automatisk fredet	Dyrkingsflate	Stor	Sterkt forringet
322843	Automatisk fredet	Bosetning-aktivitetsområde	Stor	Ubetydelig endring
322842	Automatisk fredet	Bosetning-aktivitetsområde	Stor	Sterkt forringet
289754-0	Uten vern	Setesdalsvegen	Noe	Sterkt forringet
322826	Uten vern	Gårdsanlegg	Middels	Forringet

Tabell 8-5: Bygningsmiljø i delområde KM 1. NR viser til nr. i oversiktskart figur 6-1.

Bygningsmiljø i delområdet KM 1 Nordigard				
NR	Alder	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
1.	1668 («prestestua»)	Våningshus	Middels	Ubetydelig endring
4.	1600-tallet	Loft	Stor	Ubetydelig endring
6.	1963-1983	Uthus/skjul	Uten betydning	Ubetydelig endring
12.	1851-1900	Badstue	Middels	Sterkt forringet

8.3.2. Påvirkning

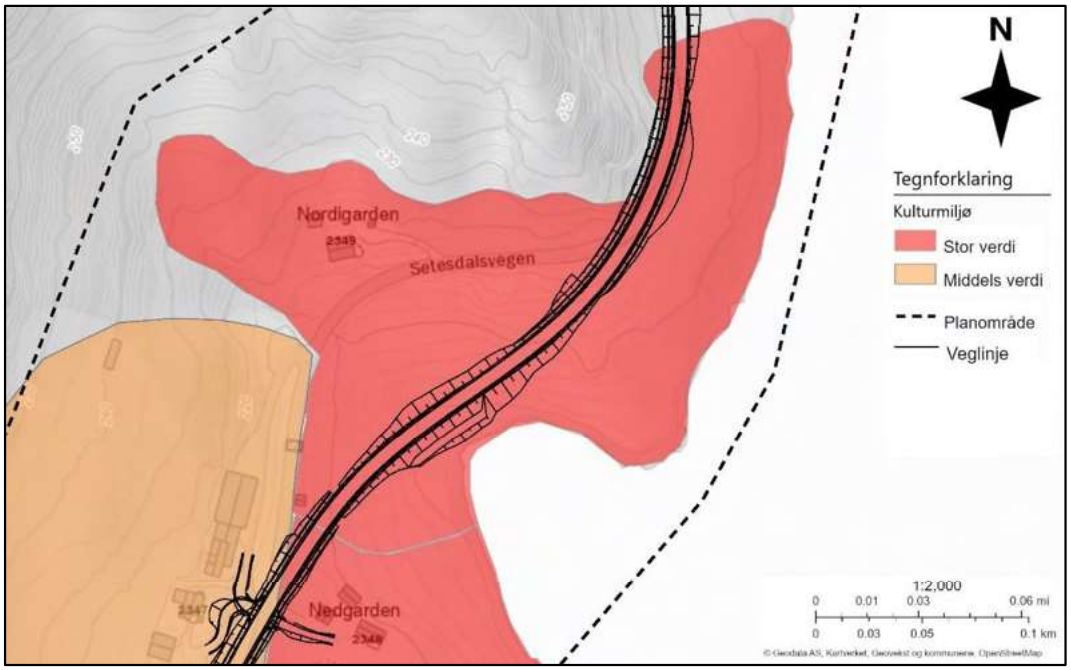

Figur 8-4: Verdikart som viser delområdet og veglinjen.

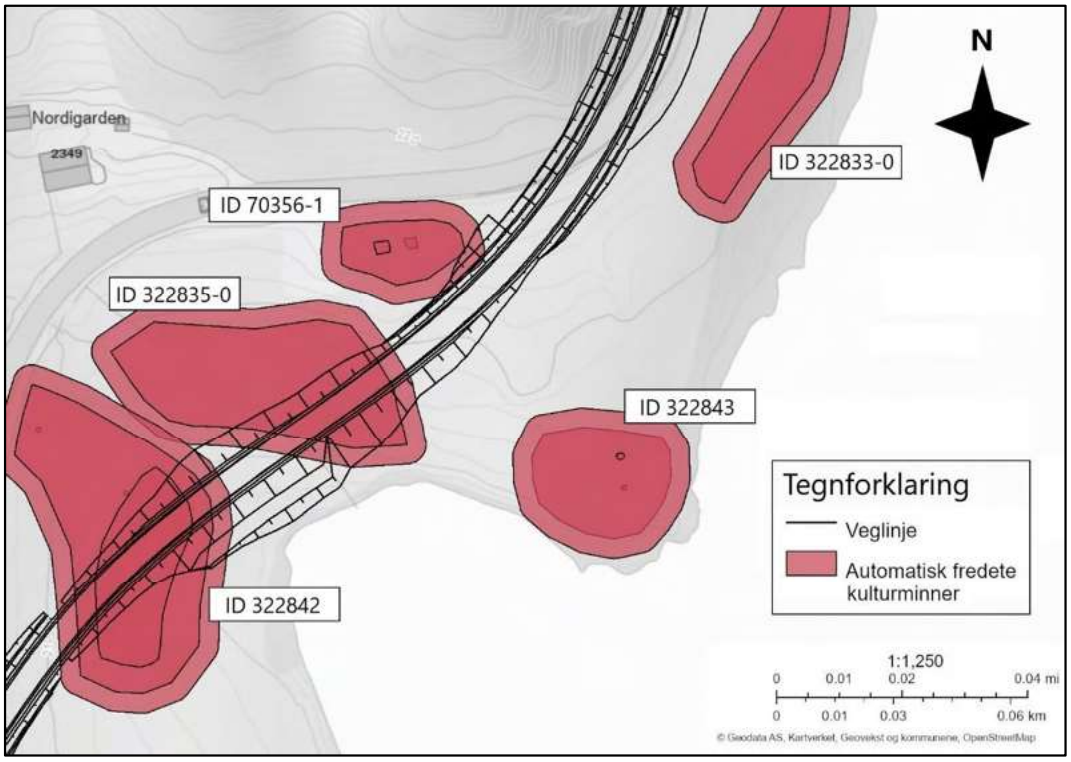

Figur 8-5: Automatisk fredete kulturminner i delområdet som blir berørt av tiltaket.

Tabell 8-6: Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens for delområde KM 1.

Verdivurdering: Delområde KM 1 Nordigard				
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
				▲

Verdibegrunnelse
Kulturmiljøet Nordigard består av ulike kulturminner og kulturhistoriske verdier med stor tidsdybde, som hver for seg har høy opplevelses- og kunnskapsverdi, og som samlet viser kulturhistorisk kontinuitet i bruken av gården og området. Automatisk fredete kulturminner med regional og nasjonal verdi øker verdien betraktelig.

Delområdet er vurdert til å ha **stor verdi**.

Tiltakets påvirkning					
	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Utbyggings-alternativ					▲

Begrunnelse
Tiltaket medfører tap av tre automatisk fredete kulturminnelokaliteter, og direkte konflikt med sikringssonen til én. En SEFRAK-registrert bygning må fjernes. Setesdalsvegen som historisk veg vil bli fullstendig omgjort og erstattet, og de særegne kulturhistoriske kvalitetene ved vegen vil gå tapt. Den nye vegen vil dele opp jordet og endre opplevelsen av kulturlandskapet i vesentlig grad.

Tiltakets konsekvens							
	+++/++++	+/++	0	-	- -	- - -	- - - -
Utbyggings-alternativ						▲	

Konsekvens blir **Alvorlig miljøskade for delområdet (- - -)**

8.4. Delområde KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden

Marka oppover i lia bak Lisje Nedgarden er et flott kulturlandskap preget av omfattende rydding og tilrettelegging for beite, slått og åkerdrift, med flere rydningsrøyser, steingjerder og terrassemurer. Kun de største og synligste rydningsrøysene ble innmålt og registrert under fylkeskommunens registreringer i 2024. Området er svært bratt og kupert, med flere større steinblokker liggende spredt rundt i lia. I dag brukes området hovedsakelig til sauebeite.

8.4.1. Kulturminner og bygninger i delområdet

Tabell 8-7: Kulturminnelokaliteter i delområde KM 2.

Kulturminnelokaliteter i delområde KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden				
ID (Askeladden)	Vernestatus	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
289754-0	Uten vern	Setesdalsvegen	Noe	Sterkt forringet
322826	Uten vern	Gårdsanlegg	Middels	Forringet

Tabell 8-8: Bygningsmiljø i delområde KM 2. NR viser til nr. i oversiktskart figur 6-1.

Bygningsmiljø i delområdet KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden				
NR	Alder	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
13.	1990-tallet, flere byggetrinn	Driftsbygning	Uten betydning	Ubetydelig endring
14.	1980-tallet	Våningshus	Uten betydning	Ubetydelig endring
15.	1980-tallet	Garasje	Uten betydning	Ubetydelig endring
16.	1990-tallet	Redskapshus	Uten betydning	Ubetydelig endring
27.	1970-tallet	Våningshus	Uten betydning	Ubetydelig endring
28.	Etter 1924	Uthus	Noe	Ubetydelig endring
29.	Etter 2021	Rundbuehall	Uten betydning	Ubetydelig endring
30.	Ca. 1970	Hytte	Uten betydning	Ubetydelig endring
72.	Ukjent	Annen bygning	Ukjent	Ubetydelig endring

8.4.2. Påvirkning

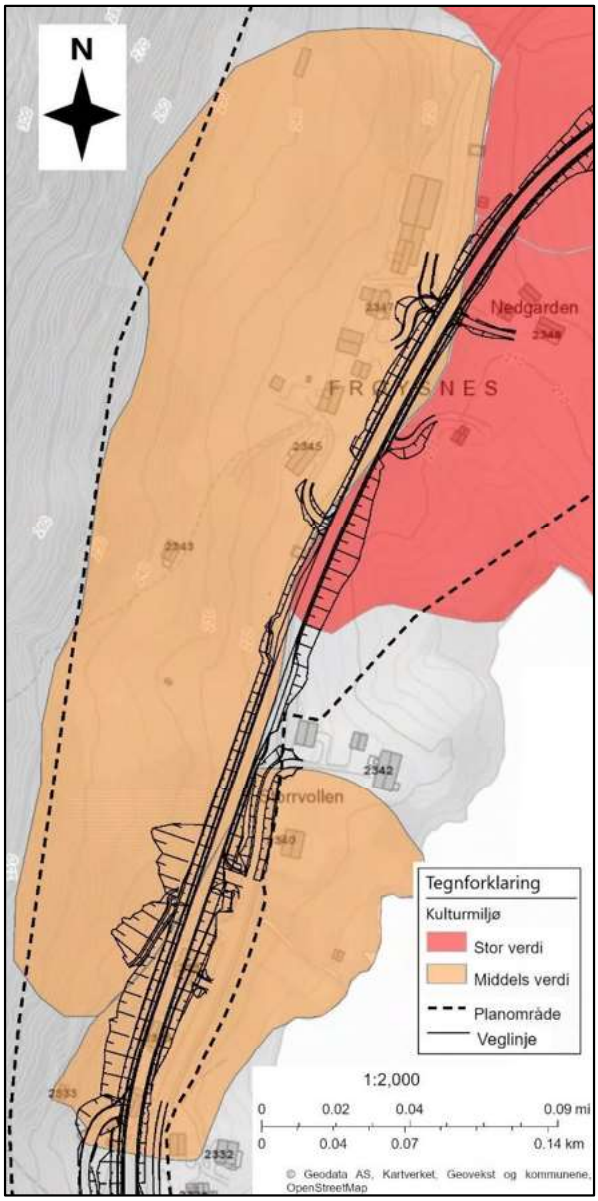

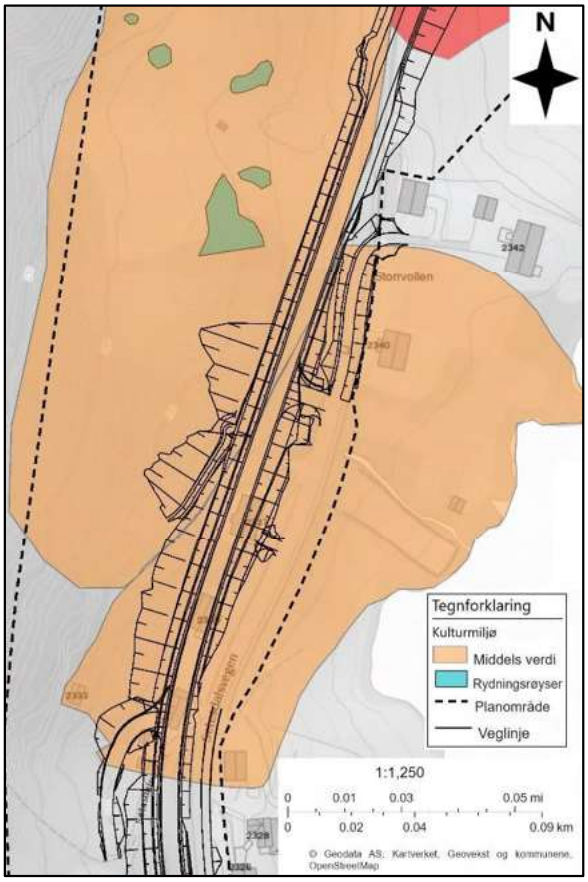

Figur 8-6: Verdikart som viser delområdet og veglinjen.

Tabell 8-9: Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens for delområde KM 2.

Verdivurdering: Delområde KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden				
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
		▲		

Verdibegrunnelse
Bebyggelsen i delområdet er i hovedsak moderne og har liten kulturhistorisk verdi, men tunstrukturen går langt tilbake i tid. Det gamle kulturlandskapet i lia mot fjellet har høy opplevelsesverdi. Sauebeitet gjør at landskapet er åpent og lesbart.

Delområdet er vurdert til å ha **middels verdi**.

Tiltakets påvirkning					
	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Utbyggings-alternativ			▲		

Begrunnelse
Tiltaket vil endre opplevelsen av kulturlandskapet i delområdet i noen grad. Setesdalsvegen vil bli fullstendig omgjort og erstattet, og de særegne kulturhistoriske kvalitetene ved vegen vil gå tapt.

Tiltakets konsekvens							
	+++/++++	+/++	0	-	- -	- - -	- - - -
Utbyggings-alternativ				▲			

Konsekvens blir **Noe miljøskade for delområdet (-)**

8.5. Delområde KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen

Kulturmiljøet omfatter tunet på Nedgarden og neset med Lundarhalsen ut i fjorden. Miljøet har stor tidsdybde, med kulturminner fra flere tidsperioder.

Tunet har opprinnelig være et tradisjonelt Setesdalstun med innhusene og uthusene i hver sin rekke. Våningshuset er av tradisjonell setesdalstype med «Mandalsk» stueform (nyestog bygd inntil gammelstog med midtgang imellom). Husets interiør med «skåp og kvile» er bevart i nyestog. Huset har høy verneverdi.

Tunet kan ligge på eller nær der den første gården på Frøysnes lå, i vikingtid eller enda tidligere. På ryggen mellom Nedgarden og Lundarhalsen er det registrert to automatisk fredete aktivitetsområder fra vikingtid og vikingtid/tidlig middelalder.

Kulturlandskapet rundt Nedgarden og ut til Lundarhalsen holdes fortsatt i hevd som slåttenger. Neset har gitt stedet navn, og har høy opplevelsesverdi knyttet til stedets identitet.

8.5.1. Kulturminner og bygninger i delområdet

Tabell 8-10: Kulturminnelokaliteter i delområde KM 3.

Kulturminnelokaliteter i delområde KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen				
ID (Askeladden)	Vernestatus	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
105187-1	Automatisk fredet	Loft	Stor	Ubetydelig endring
322845	Automatisk fredet	Bosetning-aktivitetsområde	Stor	Ubetydelig endring
322853	Automatisk fredet	Bosetning-aktivitetsområde	Stor	Ubetydelig endring
139346	Automatisk fredet	Dyrkingsflate	Stor	Sterkt forringet
76606-1	Uavklart	Tradisjonslokalitet	Middels	Ubetydelig endring
289754-0	Uten vern	Setesdalsvegen	Noe	Sterkt forringet

Tabell 8-11: Bygningsmiljø i delområde KM 3. NR viser til nr. i oversiktskart figur 6-1.

Bygningsmiljø i delområdet KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen				
NR	Alder	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
20.	1701 (gamlestog)	Våningshus	Stor	Ubetydelig endring
21.	1647	Loft	Stor	Ubetydelig endring
22.	1912	Uthus	Noe	Ubetydelig endring
35.	1980-tallet?	Annen bygning	Uten betydning	Ubetydelig endring

8.5.2. Påvirkning

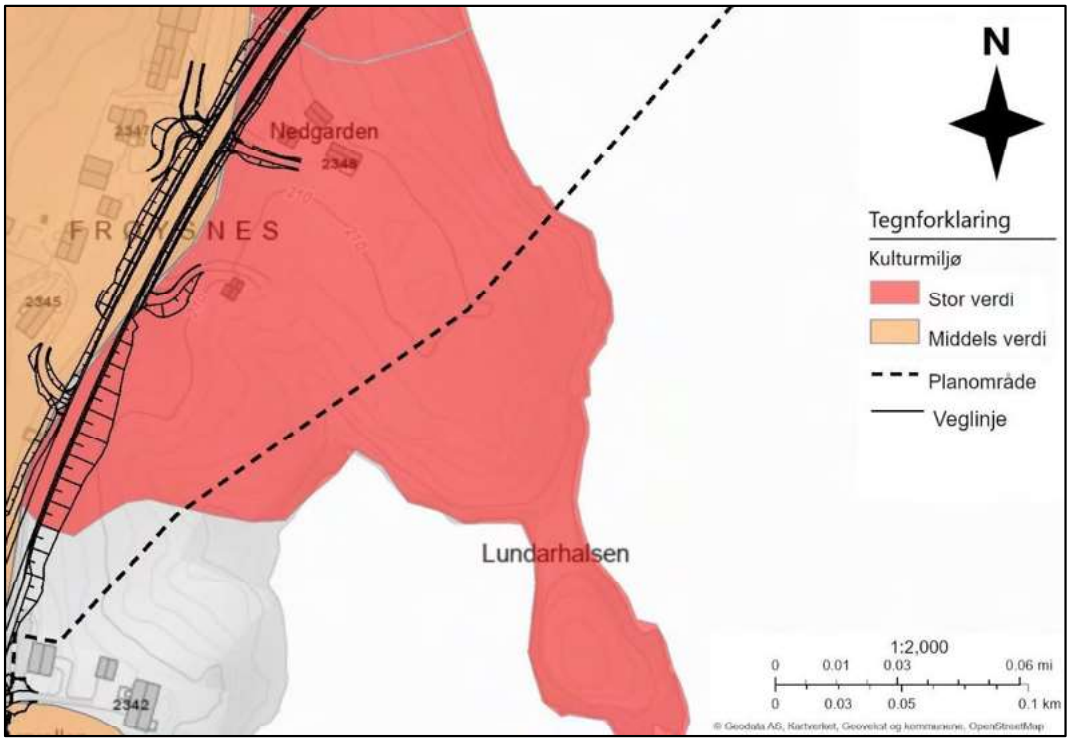

Figur 8-7: Verdikart som viser delområdet og veglinjen.

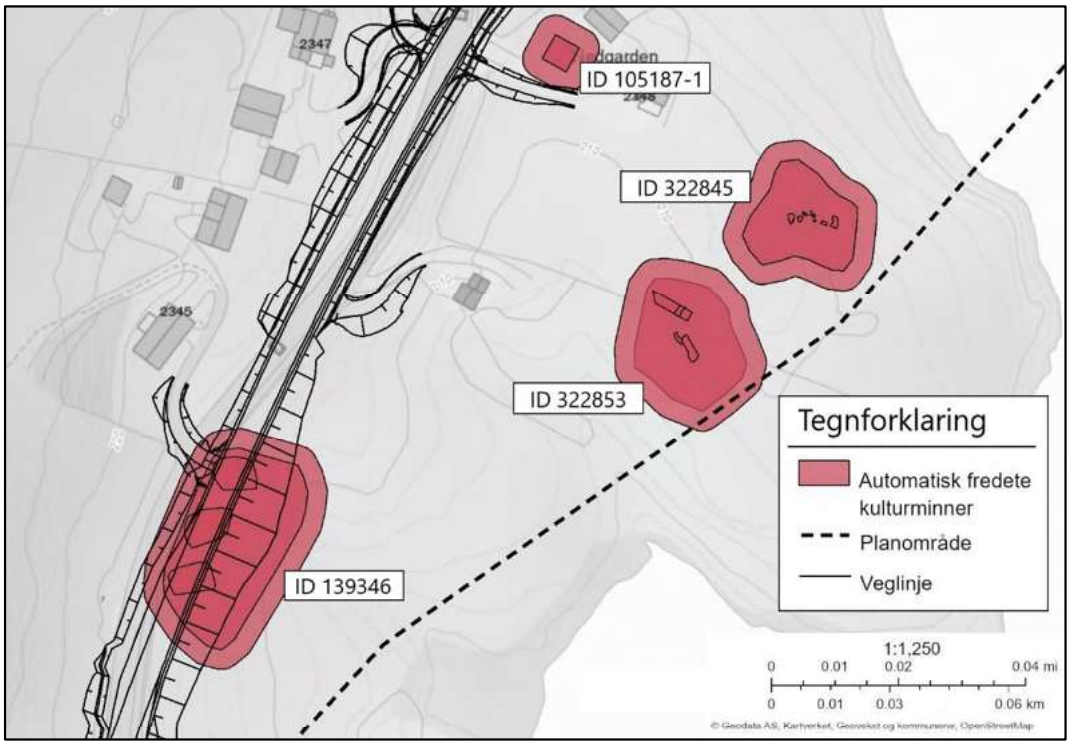

Figur 8-8: Automatisk fredete kulturminner i delområdet som blir berørt av tiltaket.

Tabell 8-12: Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens for delområde KM 3.

Verdivurdering: Delområde KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen				
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
			▲	

Kort beskrivelse med verdibegrunnelse
Nedigarden er et gårdsmiljø hvor det inngår et helhetlig bygningsmiljø med arkitekturhistorisk betydning, og flere automatisk fredete kulturminner av regional og nasjonal verdi.

Delområdet er vurdert til å ha **stor verdi**.

Tiltakets påvirkning					
	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Utbyggings-alternativ				▲	

Begrunnelse
Tiltaket medfører tap av en automatisk fredet kulturminnelokalitet. Den nye vegen vil dele opp jordet nord for gården og endre opplevelsen av kulturlandskapet i vesentlig grad.

Tiltakets konsekvens							
	+++/++++	+/++	0	-	- -	- - -	- - - -
Utbyggings-alternativ						▲	

Konsekvens blir **Alvorlig miljøskade for delområdet (- - -)**

8.6. Delområde KM 4 Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset

Kulturmiljø bestående av gården Storrvodden, boligeiendommen Solbakk, husmannsplassen Sollid, riksvegen og skolehuset. Miljøet har innslag av forskjellige typer kulturminner med ulik funksjon, og viser bl.a. utviklingen i bygda tidlig på 1900-tallet.

8.6.1. Kulturminner og bygninger i delområdet

Tabell 8-13: Kulturminnelokaliteter i delområde KM 4.

Kulturminnelokaliteter i delområde KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen				
ID (Askeladden)	Vernestatus	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
289754-0	Uten vern	Setesdalsvegen	Noe	Sterkt forringet

Tabell 8-14: Bygningsmiljø i delområde KM 4. NR viser til nr. i oversiktskart figur 6-1.

Bygningsmiljø i delområdet KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden				
NR	Alder	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
36.	1824, men deler kan være eldre	Våningshus	Middels	Ubetydelig endring
40.	1876-1900	Stolpehus	Middels	Ubetydelig endring
53.	1960-tallet	Bolighus	Uten betydning	Sterkt forringet
54.	1973, men med eldre materialer	Stølsbu	Middels	Sterkt forringet
55.	1920, ombygd i 1952	Bolighus	Noe	Sterkt forringet
56.	1943	Uthus med fjøs og løe	Noe	Sterkt forringet
57.	1840 (deler)	Hytte	Middels	Sterkt forringet
58.	1921	Skolehuset	Noe	Ubetydelig endring
59.	1921?	Vedskjul og do	Noe	Sterkt forringet

8.6.2. Påvirkning

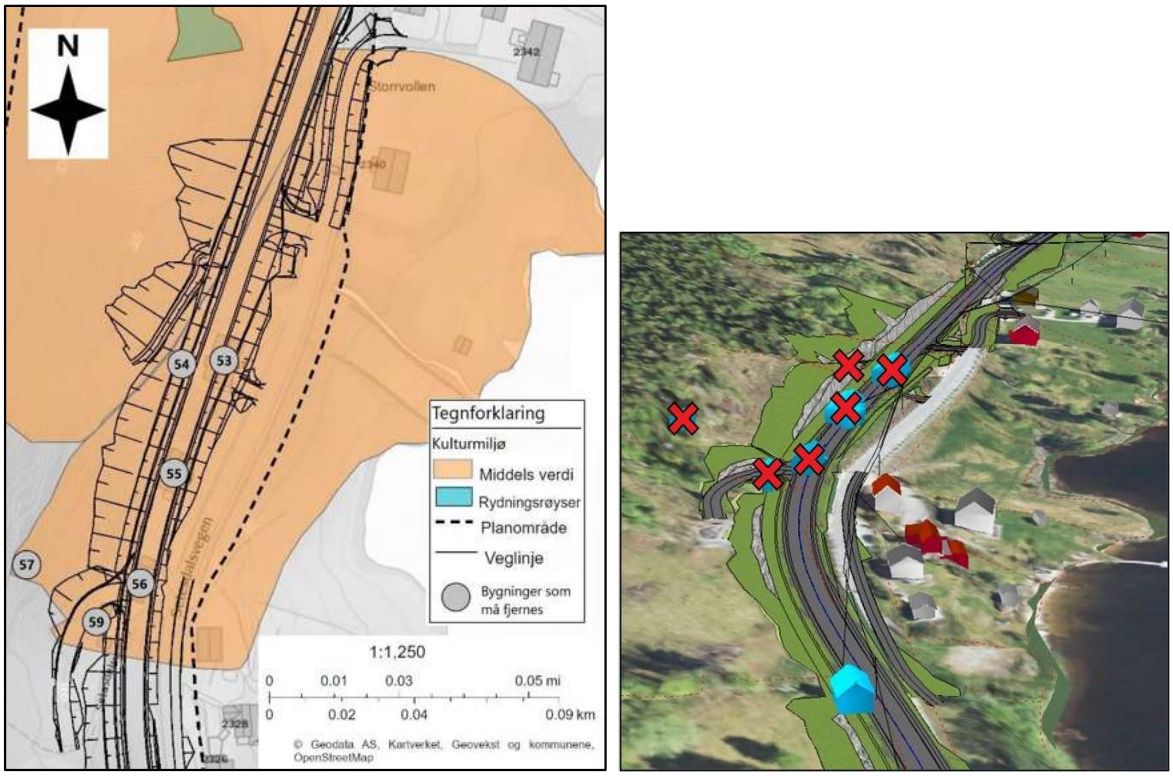

Figur 8-9: Til venstre: Verdikart som viser delområdet og veglinjen, med bygninger i delområdet som må fjernes markert med grått. Nr. viser til nr. i oversiktskart figur 6-1. Til høyre: 3D-visning av påvirkningen på bygningsmiljøet. Bygninger i delområdet som må fjernes er markert med røde kryss. Bolighuset på Vrålstad, fremst i bildet, inngår ikke i delområdet. Kilde 3D-skisse: Statens vegvesen.

Tabell 8-15: Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens for delområde KM 4.

Verdivurdering: Delområde KM 4 Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset				
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
		▲		

Kulturmiljø med innslag av forskjellige typer kulturminner med ulik funksjon, som viser bl.a. utviklingen i bygda tidlig på 1900-tallet.

Delområdet er vurdert til å ha **middels verdi**.

Tiltakets påvirkning					
	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Utbyggings-alternativ					▲

Begrunnelse
Bygningsmiljøet og gårdsplassene tilhørende Sollid, Solbakk og Haugevodd blir utslettet av vegbyggingen. To SEFRAK-registrerte bygninger må fjernes. Bebyggelsen vil erstattes av store vegskjæringer, og de kulturhistoriske verdiene i sideterrenget til den gamle vegtraséen vil utviskes.

Tiltakets konsekvens							
	+++/++++	+/++	0	-	- -	- - -	- - - -
Utbyggings-alternativ					▲		

Konsekvens blir **Betydelig miljøskade for delområdet (- -)**

8.7. Delområde KM 5 Toptenes – Frøysnes brygge

Sør i planområdet er det svært bratt terreng i vest, mens i øst ligger Toptenes, en høy og kupert bergknaus, som navnet tilsier stikker ut i elva som et nes. I dag skjærer Rv. 9 tvers igjennom bergknausen; men biter av eldre vegfar ligger på begge sider av dagens veg. Gamle Setesdalsvegen som var i bruk mellom 1926 til 1978 ligger i en sløyfe på østsiden. En gjenværende bit av postvegen som var i bruk mellom 1842 til 1926, ligger parallelt øst for dagens veg. Vegfaret kalles Toptenesbakken, og har bratt stigning.

8.7.1. Kulturminner i delområdet

Tabell 8-16: Kulturminnelokaliteter i delområde KM 5.

Kulturminnelokaliteter i delområde KM 5 Toptenes-Frøysnes brygge				
ID (Askeladden)	Vernestatus	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
289752-0	Uten vern	Setesdalsvegen 1842	Middels	Sterkt forringet
289753-0	Uten vern	Setesdalsvegen 1926	Middels	Sterkt forringet
289754-0	Uten vern	Setesdalsvegen	Noe	Sterkt forringet
289787-0	Uten vern	Frøysnes brygge	Noe	Sterkt forringet

8.7.2. Påvirkning

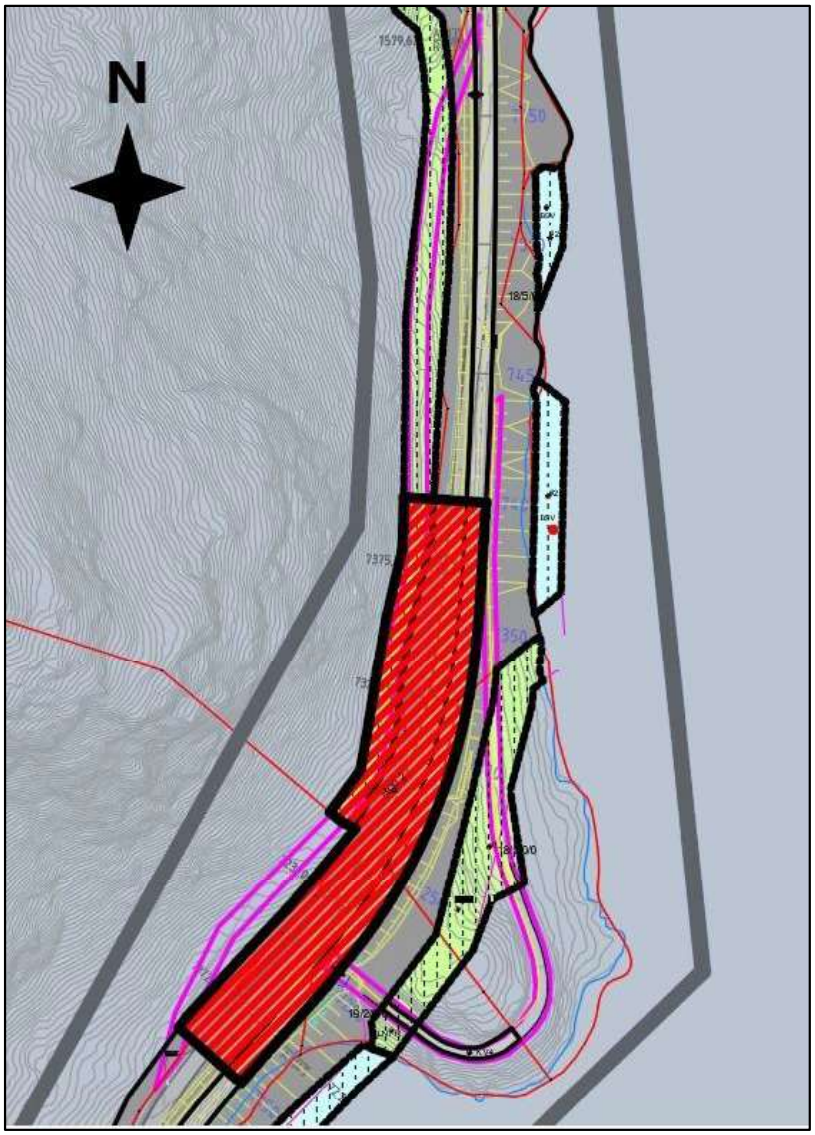

Figur 8-10: Utsnitt fra plankartet, som viser tiltakets påvirkning på de historiske veiene ved Toptenes. Kun de delene av kulturminnene som ligger utenfor regulert areal blir bevart. Alle arealformål vist i kartet er ødeleggende for kulturminnene.

Tabell 8-17: Kulturminnelokaliteter i delområde KM 5.

Kulturminnelokaliteter i delområde KM 5 Toptenes – Frøysnes brygge				
ID (Askeladden)	Vernestatus	Beskrivelse	Verdi	Påvirkning
289752-0	Uten vern	Setesdalsvegen 1842	Middels	Sterkt forringet
289753-0	Uten vern	Setesdalsvegen 1926	Middels	Sterkt forringet
289754-0	Uten vern	Setesdalsvegen	Noe	Ødelagt
289787-0	Uten vern	Frøysnes brygge	Noe	Sterkt forringet

Tabell 8-18: Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens for delområde KM 5.

Verdivurdering: Delområde KM 5 Toptenes – Frøysnes brygge

Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
		▲		

Kort beskrivelse med verdibegrunnelse
Det kulturhistoriske vegmiljøet på Toptenes består av tre generasjoner av historiske veger som samlet har høyere verdi enn de ville hatt alene. Vegmiljøet i sammenheng gir tydelig inntrykk av veghistorien i området.

Kaianlegget Frøysnes brygge ligger for det meste under vann og vurderes til å ha lav opplevelsesverdi.

Delområdet er vurdert til å ha **middels verdi**.

Tiltakets påvirkning

	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Utbyggings-alternativ					▲

Begrunnelse
Tiltaket medfører tap eller sterk forringelse av den kulturhistoriske vegen ID 289752-0 (postvegen fra 1842), og sterk forringelse av den gamle vegen ID 289753-0 (hovedvegen fra 1926, som går rundt yttersiden av Toptenes). Setesdalsvegen som kjøreveg, ID 289754-0, vil bli fullstendig omgjort og erstattet, og de særegne kulturhistoriske kvalitetene ved vegen vil gå tapt. Utfylling i sjø ved Frøysnes brygge vil i beste fall medføre ekstrem nærføring til kaianlegget, men kan medføre at kulturminnet går tapt.

Tiltakets konsekvens

	+++/++++	+/++	0	-	- -	- - -	- - - -
Utbyggings-alternativ					▲		

Konsekvens blir **Betydelig miljøskade for delområdet (- -)**

9. Konsekvens av utbyggingsalternativet

Trinn 2 av analysen omhandler konsekvensvurdering av temaet for hele utbyggings-alternativet. Se kapittel 3 for beskrivelse av utbyggingsalternativet.

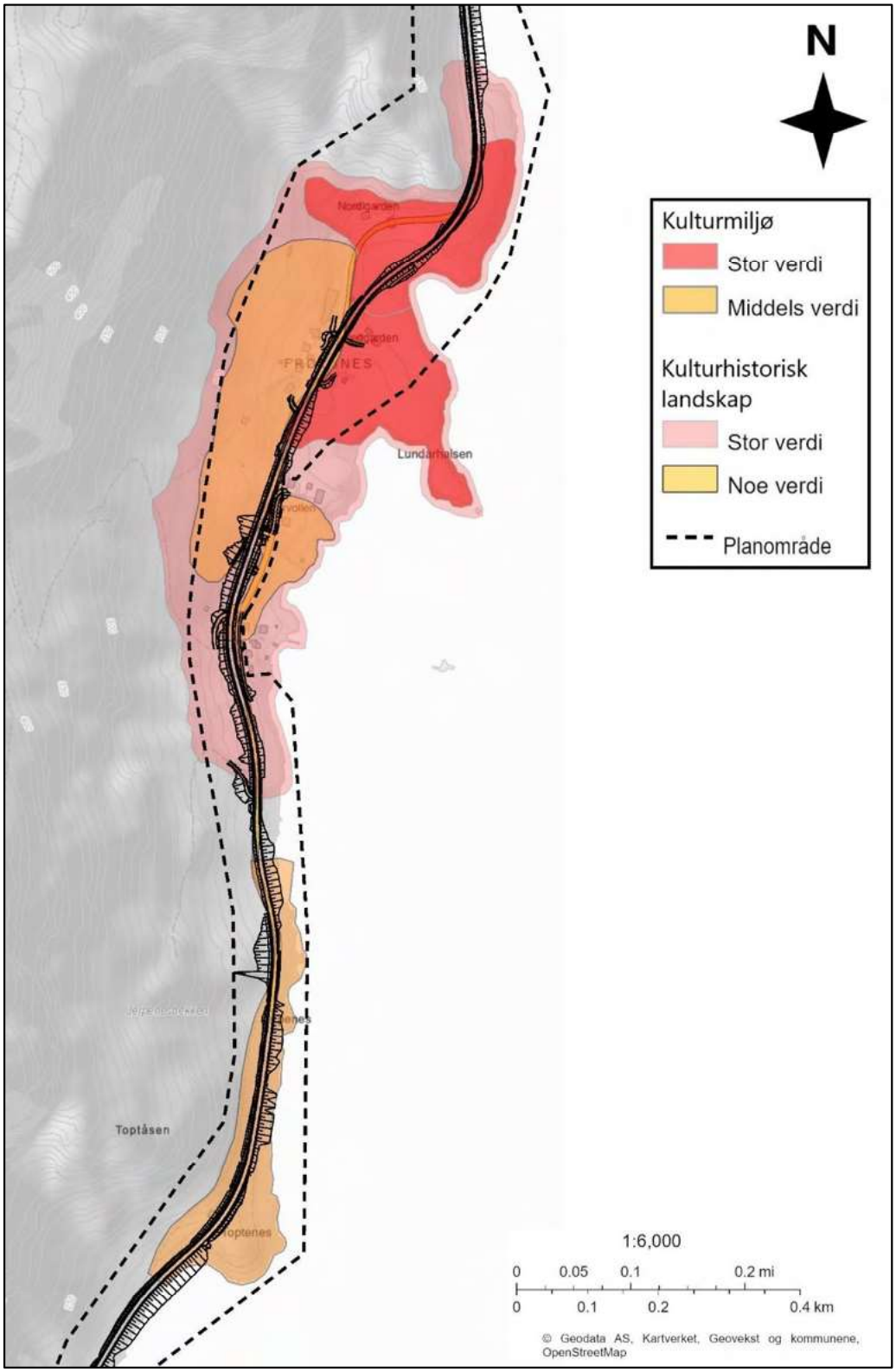

Figur 9-1: Verdikart overlagt utbyggingsalternativet.

9.1. Sammenstilling av konsekvenser

Tabell 0-1 viser konsekvenser for de ulike delområdene – overført fra trinn 1 i analysen (kap. 8). Deretter er det gitt en samlet vurdering av konsekvenser for hvert utbyggings-alternativ. Etter tabellen kommer en tilhørende tekstlig vurdering som nærmere forklarer bakgrunnen for rangeringen.

Tabell 9-1: Sammenstilling av konsekvens for tema kulturarv.

Delområder	0-alternativet	Utbyggingsalternativet
Delområde KL 1 Frøysnes	0	---
Delområde KL 2 Setesdalsvegen	0	-
Delområde KM 1 Nordigard	0	---
Delområde KM 2 Oppigard og Lisje Nedgarden	0	-
Delområde KM 3 Nedgarden med Lundarhalsen	0	---
Delområde KM 4 Storrvodden, Solbakk, Sollid og skolehuset	0	- -
Delområde KM 5 Toptenes – Frøysnes brygge	0	- -
Konsekvensgrad for helt utbyggingsalternativ	0	**Stor negativ**
Samlet vurdering	Best pga. ingen påvirkning	Tiltaket medfører tap av flere kulturminner med høy verdi, og vesentlig endring av det kulturhistoriske landskapet.
Rangering	1	2

Vurdering og rangering

0-alternativet kommer best ut siden utbyggingsalternativet medfører negativ påvirkning på delområdene og det kulturhistoriske landskapet som helhet.

Det er vurdert at utbyggingsalternativet kommer verst ut av rangeringen. Det er ingen registrerte kulturminnelokaliteter innenfor regulert område som ikke berøres av anleggsaktivitet. Tiltaket medfører tap av fire automatisk fredete kulturminnelokaliteter, og direkte konflikt til sikringssonen til én. Tre SEFRAK-registrerte bygninger må fjernes. Bygningsmiljøet og gårdsplassene tilhørende Vrålstad, Solli, Solbakk og Haugevodd blir utslettet av vegbyggingen. Setesdalsvegen som kjøreveg vil bli fullstendig omgjort og erstattet, og de særegne kulturhistoriske kvalitetene ved vegen vil gå tapt. De historiske vegene ved Toptenes vil i stor grad gå tapt. Utfylling i sjø ved Frøysnes brygge vil i beste fall medføre nærføring til det historiske kaianlegget. Utbyggingsalternativet medfører negativ konsekvens for alle delområdene for kulturarv.

Samlet virkning av utbyggingsalternativet er en varig og markant endring av det kulturhistoriske landskapet på Frøysnes. Bebyggelse vil erstattes av store vegskjæringer, de kulturhistoriske verdiene i sideterrenget til den gamle vegtraséen vil utviskes, og den nye vegen vil dele opp jordet og endre opplevelsen av kulturlandskapet i vesentlig grad. Visuelt vil de kulturhistoriske sammenhengene i bygda bli mer utydelige. Opplevelsesverdien til kulturmiljøene vil bli permanent forringet.

9.2. Konsekvenser i anleggsperioden

For et veiprosjekt som Rv9 Frøysnes er omfang og konsekvens for tema kulturarv primært knyttet til aktivitet og direkte virkning i anleggsfasen. Dersom kulturminner skades eller ødelegges av anleggsaktivitet medfører det en varig endring av kulturmiljøet kulturminnet var en del av. Direkte konflikt med kulturminner i anleggsperioden vil derfor vanligvis medføre like stor negativ konsekvens som for varig tiltak.

9.3. Vurdering av permanente masselager

Det reguleres ikke permanente masselager som en del av denne detaljreguleringen.

9.4. Usikkerhet

Det er i liten grad knyttet usikkerhet til kunnskapsgrunnlaget. Unntaket er for lokaliteten Lundarhalsen (se kapittel 7.3) og for areal utenfor varslet planområde, men det er vurdert til ikke å være beslutningsrelevant. I forbindelse med detaljreguleringen har regional kulturminneforvaltning v/ Agder fylkeskommune i 2024 foretatt registreringer etter kulturminneloven § 9. Norsk Maritimt Museum har, i egenskap av å være sjøfartsmuseum med forvaltningsansvar for marine kulturminner, gitt sin vurdering av planområdet. Kunnskapsgrunnlaget i planområdet vurderes i all hovedsak som godt.

Det foreligger heller ikke beslutningsrelevant usikkerhet knyttet til tiltakets påvirkning på delområdene. På detaljreguleringsnivå skal tiltaksbeskrivelsen gi tilstrekkelig grunnlag for sikre vurderinger.

Usikkerhet er vurdert til å ikke ha betydning for resultatet i konsekvensutredningen.

9.5. Vurderinger etter særlovverk, retningslinjer etc.

Kulturminneloven

Kulturminneloven forbyr inngrep i automatisk fredede kulturminner. Dette innebærer forbud mot å sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme slike kulturminner eller fremkalle fare for at det kan skje (kulturminneloven § 3). Regional kulturminneforvaltning ved fylkeskommunen og Sametinget har myndighet til å dispensere fra kulturminnelovens bestemmelser og frigi kulturminner.

Kulturminneloven § 9 fastslår at ved planlegging av offentlige og større private tiltak plikter den ansvarlige leder eller det ansvarlige forvaltningsorgan å avklare forholdet til automatisk fredete kulturminner i planleggingen. Der kunnskapsgrunnlaget vurderes som for dårlig til å gjøre kulturminnefaglig forsvarlige vurderinger, skal det gjennomføres nødvendige registreringer etter kulturminner. Regional kulturminneforvaltning ved Agder fylkeskommune har derfor i 2024 gjennomført registreringer av kulturminner innenfor varslet planområde.

Utbyggingsalternativet innebærer direkte konflikt med de automatisk fredede kulturminnelokalitetene Id 70356, 139346, 322833, 322835 og 322842.

10. Skadereduserende tiltak

KU-forskriften setter krav til hvordan forebygge skadevirkninger av et tiltak. Jamfør § 23 skal KU «beskrive de tiltakene som er planlagt for å unngå, begrense, istandsette og hvis mulig kompensere for vesentlige skadevirkninger for miljø og samfunn både i bygge- og driftsfasen».

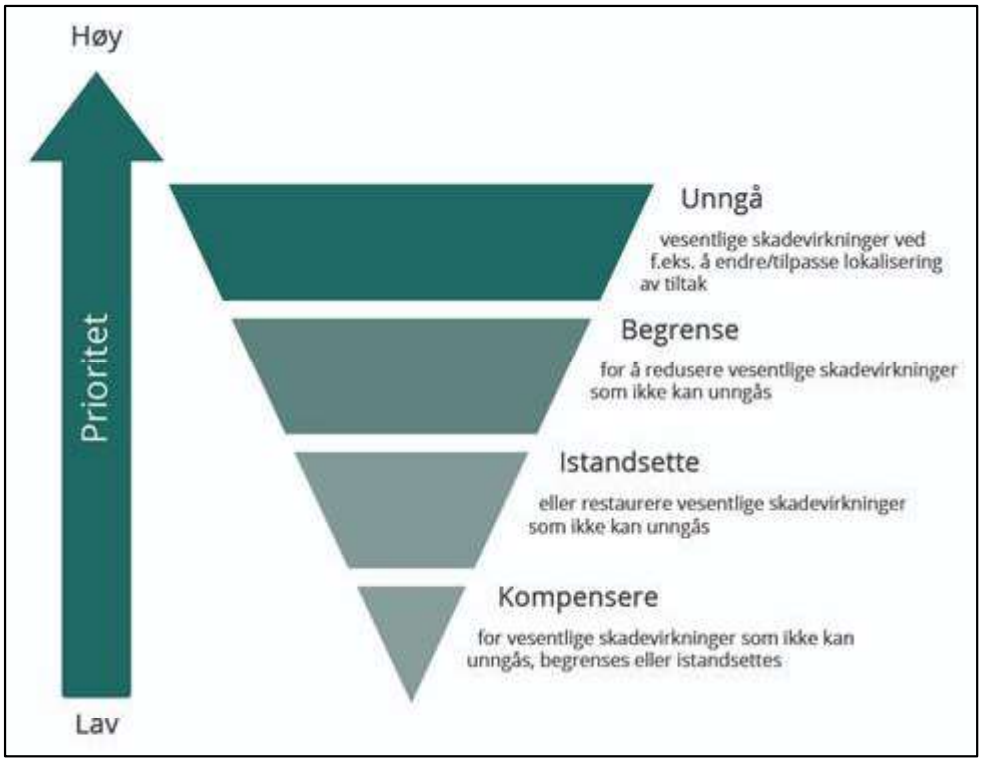

Figur 9-1: Tiltakshierarkiet. Kilde: Miljødirektoratet.

Skadereduserende tiltak kan inndeles i to kategorier:

1. Skadereduserende tiltak som inngår i kostnadsoverslaget for det aktuelle alternativet og som er en del av utredningsgrunnlaget for konsekvensutredningen.
2. Skadereduserende tiltak som kan være aktuelt å gjennomføre i tillegg til tiltakene i punkt 1, og som kan bidra til å minimere/redusere negative virkninger ytterligere. Disse tiltakene inngår ikke i kostnadsoverslaget eller utredningsgrunnlaget for alternativet, men det redegjøres for hvordan de vil kunne endre konsekvensene. For å gi et bedre beslutningsgrunnlag bør det gis et kostnadsestimat for de skadereduserende tiltakene som foreslås.

Frigivelse av fredete kulturminner

I de tilfellene der skadereduserende tiltak ikke kan hindre konflikter med fredete kulturminner, må forholdet til kulturminneloven avklares med hensyn til vern kontra dispensasjon. Det er fylkeskommunen som er dispenserende myndighet etter *Forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven*, og en dispensasjon gis vanligvis på vilkår av at det gjennomføres **dokumentasjon** (ofte **arkeologisk utgravning**), **demontering og/eller flytting** før tiltaket kan iverksettes.

Dette er å oppfatte som en nødløsning for delvis å kunne ivareta kunnskapsverdien til de berørte kulturminnene, og blir ikke regnet som «ekte» skadereduserende tiltak, da kulturminnene som følge av dette vil bli ødelagt eller forringet. Dette er relevant for alle de fredete kulturminnene og SEFRAK-registrerte bygningene som kommer i direkte konflikt med tiltaket, enten gjennom *utgravning* (gjelder automatisk fredede kulturminner, jf. kulturminnelovens § 9) eller *flytting* (gjelder primært nyere tids kulturminner som bygninger).

Følgende automatisk fredete kulturminner må innvilges dispensasjon fra kulturminneloven dersom detaljreguleringen skal realiseres:

- ID 139346
- ID 322842
- ID 322835-0
- ID 70356
- ID 322833-0 (planlagt omkjøringsveg medfører inngrep i sikringssonen)

Følgende SEFRAK-registrerte bygninger må fjernes/flyttes dersom detaljreguleringen skal realiseres:

- 0938-0110-010
- 0938-0110-009
- 0938-0110-003

Vern gjennom plan: Kulturminner og kulturmiljø som ønskes bevart, kan vernes gjennom bruk av hensynssoner i reguleringsplanen, jf. plan- og bygningsloven §§ 12-6 og 12-7, jf. også § 11-8, punkt c og d.

Følgende kulturminnelokalitet foreslås regulert med hensynssone H730:

- ID 322833-0 (unntatt en del av kulturminnets sikringssone langs vestre avgrensning.

Kompenserende tiltak omfatter tiltak utover tiltakene som er tatt inn i kostnadsoverslaget for prosjektet. Disse tiltakene skal først vurderes og beskrives etter at konsekvensene av de ulike alternativene er vurdert. Det skal redegjøres for hvordan de avbøtende eller kompenserende tiltakene vil endre konsekvensen for de aktuelle verdiene. Denne typen tiltak kan deles i to:

1. Tiltak for å redusere midlertidig miljøskade i anleggsperioden
2. Tiltak for å redusere permanent miljøskade som følge av ferdig etablert situasjon

10.1. Skadereduserende tiltak i anleggsfasen

For delområdene vil tiltak i anleggsfasen kunne gi negative konsekvenser ut over det permanente arealbeslaget. Negativ påvirkning kan forekomme som visuell påvirkning, støy og støv på grunn av anleggsarbeid og trafikk, i tillegg til midlertidige riggområder, anleggsveger og masselagring som kan påvirke og gjøre permanent skade på kulturminner og arkeologiske lokaliteter.

Konkrete skadereduserende tiltak i anleggsfasen:

- De fleste anleggsveger skal ikke være permanente, og bør i størst mulig grad etableres innenfor framtidig vegareal. Dersom kulturminner eller kulturmiljøer berøres av tiltaket i anleggsfasen, må disse sikres med spesielle tiltak.

10.2. Skadereduserende tiltak i permanent situasjon

Konkrete skadereduserende tiltak for permanent situasjon:

KM 5 – Toptenes – Frøysnes brygge

- **ID 289752-0 (Tuptenesbakkjen):** Størstedelen av den gamle postveien på Toptenes er foreslått regulert til midlertidig rigg- og anleggsområde. Dersom denne **midlertidige** bruken kan tilpasses slik at **permanent skade begrenses** og postveien kan gjenstå etter anleggsfasen, vil det redusere negativ konsekvens for delområdet i betraktelig grad. Slik tilpasning kan være å unngå eller begrense permanente markinngrep som graving og kjøring med beltevogn på den gamle postveien.

11. Miljøoppfølging

Følgende er et særlig viktig punkt i det videre arbeid med Ytre Miljøplan:

Sikring av sårbare kulturminner skal inngå som en del av byggeplanens Ytre miljø-plan og Rigg- og marksikringsplan. Skaderisiko er en særlig relevant problemstilling for følgende kulturminner:

- **ID 322833-0 (dyrkingsspor):** Merking og sikring i anleggsperioden er aktuelt for denne lokaliteten. Planforslaget legger opp til etablering av midlertidig omkjøringsveg i konflikt med en del av lokalitetens sikringssone. Hvis denne løsningen godtas av forvaltningen, vil det være nødvendig å sikre resterende, båndlagt kulturminneareal fra skader i forbindelse med anleggsarbeidet. Slik sikring må gjøres i samråd med kulturminneansvarlige hos Agder fylkeskommune.
- **ID 289787-0 (Frøysnes brygge):** Tiltaket innebærer utfylling i strandsonen og sjø i nærføring til Frøysnes brygge. Brygga ligger i eller under vann og kan bli begravet av steinfylling. Etablering av fylling ved brygga må gjøres særlig aktsomt for å unngå at kulturminnet blir ødelagt.

12. Referanser

12.1. Skriftlige kilder

12.1.1. Litteratur

Adriansen, J. 2021: *Gamle veger og vegfar. En håndbok i vern og tilrettelegging.* Statens vegvesen og Riksantikvaren.

Fiskaa, M. H. og Myckland, H. F. 1956: *Norges bebyggelse: Sørlige seksjon. Herredsbindet for Aust-Agder Vestre del.* Utg. Norsk faglitteratur.

Johansen, J., Kårstad, S., Milford, A. B. og Schei, F. H. 2024: *"Historical signs in the landscape": Ecosystem services, motivation and challenges of pollarding in Western Norway,* i "Agroforest Syst (2024) 98:1839–1857: https://doi.org/10.1007/s10457-024-00994-9

Jørgensen, J. G. (red.) 1997: *Aslak Bolts jordebok.* Riksarkivet.

Jacobsen, H. og Follum, J. R. 2008 (2014): *Kulturminner i Norge – Spor etter mennesker gjennom 10 000 år.* Vigmostad & Bjørke AS og Skogbrukets Kursinstitutt.

Jansen, L., Haugen, P. A., Røysland, O. og Tallaksen, H. 2018: *Frå postveg til riksveg – vegar og vegminne langs riksveg 9*. Bokbyen forlag.

Lande, A., Lomheim, S. og Stubseid, G. 2001: *Sjønna på Elbursfjell. Alexander Seippel – Livet og livsverket».* Høyskoleforlaget. Kristiansand.

Låg, T. 1999: *Agders historie 800–1350.* Agder historielag.

Middtun, G. (red.) 1921: *Norske bygder bind I, Setesdalen.* Oslo.

Skar, J. 1903: «Gamalt or Sætesdal. Bind 1» i *Gamalt or Sætesdal. Bind 1–3.* Utgave 1997. Lokalhistorisk forlag.

Spørck, N. 1989: *«Theodor Kinck: Distriktslegen og maleren – dikterens far.»* Grøndahl & Dreyer. Oslo.

12.1.2. Offentlige dokumenter, planer og rapporter

Agder fylkeskommune 2024: *Regionplan Agder 2030 med regional planstrategi 2024–2027.*

Andresen, Kjell 2022: *Bur (loft) på Nordigard Frøysnes. Gnr. 18/1 i Bygland. Ikkje innført i Askeladden. Årringsdatert til 1637–1638.* Agder fylkeskommune.

Aust-Agder fylkeskommune 2014: *Et godt varp. Strategi for kulturminner og kulturmiljøer i Aust-Agder 2014–2017.*

Booth, A. H., Jansen, L. og Tallaksen, H. (red.) 2005: *Kulturminner og kulturmiljø. Konsekvensanalyse for ny rv. 9 Frøysnes, Bygland kommune.* Asplan Viak for Statens vegvesen Region sør.

Bygland kommune 2020: *Kommuneplanen sin samfunnsdel 2020–2032. Med hjarta i Bygland.*

Bygland kommune 2020: *Rotfest framtid. Temaplan for kulturminne. Bygland 2020–2032.*

Norbakk, E. 2024: *Arkeologisk registrering – 23/24651. Detaljregulering av rv. 9 ved Frøysnes – Gnr. 18 og 19 – Bygland kommune.* Agder fylkeskommune.

Norconsult 2015: *Storestraumen mellom Åraksfjord-Byglandsfjord. Vurdering effekten av et tredje løp på flomvannstandene i Åraksfjord.* Rapport. Norconsult for Bygland kommune.

Norconsult 2022: *Flomkartlegging langs Åraksfjorden og Byglandsfjorden.* Rapport. Norconsult for Bygland kommune.

Statens vegvesen 2021: *Konsekvensanalyser. Veiledning. Håndbok V712.* Vegdirektoratet 2018, oppdatert 2021.

Sundet, N. O. 2011: *Rapport fra kulturhistorisk registrering. Trafikksikkerhetstiltak ved Frøysnes, Bygland kommune, Gbnr. 18/5 og 19/1,2.* Aust-Agder fylkeskommune.

12.1.3. Lovtekster

Klima- og miljødepartementet: *Forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven (FOR-2019-02-15-127)*

Klima- og miljødepartementet: *Lov om kulturminner [kulturminneloven] (LOV-1978-06-09-50)*

Klima- og miljødepartementet: *Rundskriv T-2/16: Nasjonale og vesentlige regionale interesser på miljøområdet – klargjøring av miljøforvaltningens innsigelsespraksis*

Kommunal- og distriktsdepartementet: *Lov om planlegging og byggesaksbehandling [plan og bygningsloven] (LOV-2008-06-27-71)*

Kommunal- og moderniseringsdepartementet: *Forskrift om konsekvensutredninger (FOR-2017-06-21-854)*

12.2. Digitale kilder

Agder fylkeskommune: https://agderfk.no

Agder historielag: https://agder.historielag247.no

Arealplaner: https://www.arealplaner.no

Askeladden: https://askeladden.ra.no/

Bygland kommune: https://bygland.kommune.no

Digitalt museum: https://digitaltmuseum.no

Eiendomskart: https://www.kartverket.no/til-lands/kart/eiendomskart

Gårdskart: https://gardskart.nibio.no/

Kommunekart 3D: https://3d.kommunekart.com/

Krigsminner: https://kystfort.com

Kulturminnesøk: https://www.kulturminnesok.no

Landbruksdirektoratet: https://www.landbruksdirektoratet.no/nb

Lokalhistoriewiki: https://lokalhistoriewiki.no/

Lovdata: https://lovdata.no

Miljødirektoratet: https://www.miljodirektoratet.no

Nasjonalbiblioteket: https://www.nb.no/

Regjeringen: https://www.regjeringen.no

Riksantikvaren: https://www.riksantikvaren.no

Setesdalsida: https://setesdalssida.no/

Universitetsmuseenes samlingsportaler: https://www.unimus.no

Vegkart: https://vegkart.atlas.vegvesen.no/

12.3. Lisenser for kreditering

CC BY 4.0: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.no

Statens vegvesen
Pb. 1010 Nordre Ål
2605 Lillehammer

Tlf: (+47) 22 07 30 00

firmapost@vegvesen.no

vegvesen.no

Tryggere, enklere og grønnere reisehverdag